

ТАТАРСТАН

1920 елдан
нәшер ителә

Авылларга
«Чиста су» килә

Казанда туристларны
нәрсә кетә?

Бөек Болгар:
сәүдәгәрләр иле

ГАЛӘМ ҺӘРКЕМГӘ АЧЫК

16+

Редакция:
420066, Казан,
Декабристлар ур., 2,
тел. (843) 222-09-79
tatarstan@tatmedia.com

Баш мөхәррир: Татьяна Николаевна Вафина,
vafina@tatmedia.com

Шеф-редактор: Әскәр Сабиров,
sabirov@tatmedia.com

Баш мөхәррир урынбасарлары:
Нияз Әхмәдуллин, ahmadullin@tatmedia.com
Рәстәм Шакиров

Чыгарылыш мөхәррире:
Фәрида Әхмәтжанова

Бүлек мөхәррирләре:
Владимир Матылицкий

Татьяна Колчина
Ольга Туманская
Линар Закиров

Әдәби мөхәррир: Луиза Янсуар

Веб-редактор: Олеся Бондаревская,
bond@tatmedia.com

Авторлар: Денис Бадеев, Хәмида Гарипова, Владимир
Мамонтов, Юрий Нефедьев, Айсылу Хажиева, Гәдел
Хәеров, Нурислам Хасанов, Фаяз Хужин

Фотографлар: Ната Смирнова, Александр Эшкинин

Дизайн-макет: Леонид Гобәйдуллин

Вёрстка: Игорь Глушков, Леонид Гобәйдуллин

Препресс: Игорь Глушков

Корректор: Айсылу Корманова

Офис-менеджер: Лайсан Әхмәрова

Тышлыктагы фото: Александр Эшкинин

Журнал 1920 елдан нәшер ителә

1979 елда Халыклар дуслыгы
ордена белән бүләкләнә

Журнал Элемта, магълумати технологияләр
һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендә
күзәтчелек буенча федераль хезмәттә теркалган.
Теркалу таныклыгы ПИ №ФС77-37630, 01.10.2009.

Тираж: **3500** данә,
шул исәптән татар телендә – 1100.

Бәясә ирекле

Редакциянең язма рәхсәтеннән башка «Татарстан»
журналындагы материалларны күчүрер бастыру тыела.
Күчүрер бастырганда, журналның исемен күрсәтү
мәжбүри. Автор фикере редакция фикере белән туры
килмәскә мөмкин. Реклама материалларының эчтәлегә
өчен редакция җавап бирми. «Промо» һәм «Медиа»
рубрикалары материаллары реклама-коммерция
нигезендә басыла.

Журнал «Татмедиа» АҖ филиалы «Идел-Пресс»
полиграфия-нәшрият комплексы типографиясендә
басылды:

420066, Казан, Декабристлар ур., 2

Заказ № М-850

Басарга кул куелды: 18.04.2016

Дистрибуция һәм трафик бүлеге җитәкчесе:
Миләүшә Байрашева,
milyaushanb@tatmedia.com

Коммерция директорлары:
Нина Әхмәтшина, nivanina@tatmedia.com,
тел. (843) 222-09-76

Коммерция директорлары урынбасары:
Айваз Диндаров, aivazid@tatmedia.com

Махсус проектлар бүлеге җитәкчесе:
Юлия Фәсәхова, тел. (843) 222-06-05

Махсус проектлар бүлеге белгече:
Жәмилә Әхмәтшина, ahleva5@mail.ru

Бухгалтерия:
Ольга Басаркина, тел. (843) 222-09-80

#РЕСПУБЛИКАКУЛӘМЯЗГЫӨМӘ

Язын чисталык өчен көрәшчеләр сафына хәтта интернетбәйлә
гражданныр дип аталганныр да кушыла. Реаль чынбарлык
өчен югалганныр дип санала торган әлегә категория кешеләр
өчен тәртипкә чакыручы як тарафыннан хәштәглар («ара»
клавишасына басу һәм тыныш билгесе кебек һәртөрлө
чүп-чарга вакыт әрәм итеп тормака!) – махсус билгеләр
формасында шигарьләр уйлап табылды. Твиттерлылар,
инстаграммчылар, фейсбуклылар, ВКонтактечылар һәм башка
социаль чөлтөрләр белән маркаланган халык, бөтендөнья
пәрәвезен гизгән чакта **#әйләненкарапычраккабаткансың**
ише берәр нәрсәгә тап була да кинәт кенә: кара, чынлап
та батып барам лабаса дип, монитордан аерылып, тирә-йгын
жыештыргыга тотына. Ә тотынгач инде күренә башлай...
Әле теләгән дә зур булса, жиңнәрәнне үк сызгансаң... Тәрәзә
пыйялаларына сузылырга буен да житсә... Тәрәзәләрәнне
ачып жибереп, апрельнең саф һавасын да кертсәң... Кояш
нурлары күзеңне дә чагылдырса... Менә шул чакта тирә-
юнендәге манзараны күрөп шаккатарсың гына түгел, куркып
калырсың – эреп баручы кар астыннан, «умырзая» сүзен
жыйганнан соң, Гүл һәм аның эзләү буенча башка «туганнары»
мониторга чыгарган чөчәк түгел, бөтенләй башка нәрсәләр
баш калкытканын күрерсәң: кар астындагы пычрак, чүп-чар,
кәгаз кискәкләр, кече туганнарыбызның тормыш эшчәнлегә
калдыклары...
#карагакуркынычкыскасы.

Бөтен сорауга да җавабы әзер Википедиядән сорыйбыз:
нишләргә? Әлегә коточыргыч ямьсезлек, гамьсезлек белән
ничек көрәшергә? һәм артыгы белән аңлаешлы хәштәг пәйда
булыр: **#себеркетырмачиләкләрнекулгаһәмалга!**

Әгәр кемгәдер җавап аңлашылмый икән, безгә мөрәҗәгатъ
итегез – «Татарстан» бөтен телләрне дә тәрҗемә итә белә.
#өмәдәочрашырбыз!

#СЕЗНЕҢРЕДАКЦИЯ

Редакция советы:

АЛАЕВ Юрий Прокопьевич
АЛЕКСАНДРОВСКАЯ Ирина Алексеевна
ӘХМӘТШИН Равил Калимуллович
БЕЛЯКОВ Роман Юрьевич
БИКЧӘНТӘЕВ Фәрит Рәфкатович
БОЛЬШАКОВ Андрей Георгиевич
ВӘЛИЕВА Зилә Рәхимжановна
ГАЛИЕВ Марат Гадыевич
СӘЛӘХОВ Магъзун Калимуллович
ФӘЙЗУЛЛИН Равил Габдрахманович
ХӘКИМОВ Рафәзль Сибгатович
ХОМЕНКО Вадим Васильевич

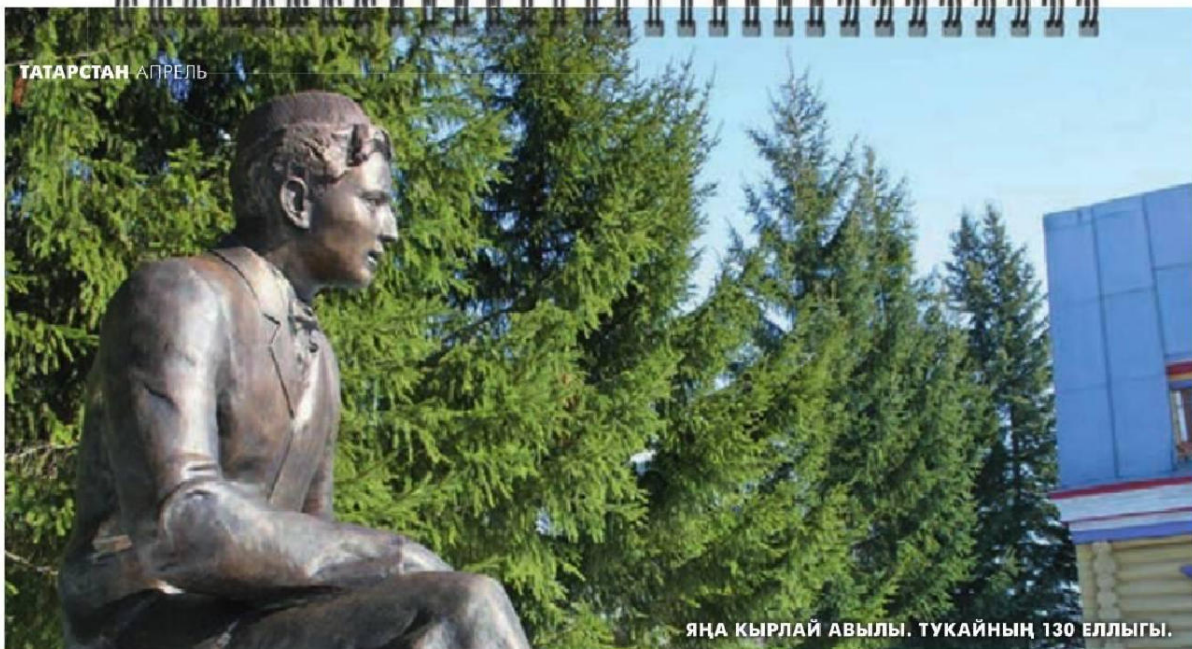
Җәмәлгә кууючы:
«Татмедиа» АҖ
Нәшер итүче:
«Татмедиа» АҖ

420097, Казан,
Академическая ур., 2

Республика матбугат һәм массакүләм
коммуникацияләр агентлыгы ярдәме
белән чыгарыла

«Татарстан» журналына язылу барлык
элемент бүлекләрендә кабул ителә
Индекс **П2381** – татар телендә
Индекс **П2378** – рус телендә

Ярты елга язылу бәясе:
892 сум 32 тиен

ЯҢА КЫРЛАЙ АВИЛЫ. ТУКАЙНЫҢ 130 ЕЛЛЫГЫ.

Фото: Солтан Исаков.

ЭЧТӘЛЕК

А КЫЛЛЫ ГА МӘЛЛӘР

- 4** Авилда яңа сууткәргеч.
Авилларга «Чиста су» килә
- 12** Коткару базасы.
Сөяк мие донорларын җәлеп
итү – кемнендер гомерен
саклап калу мөмкинлегә

И ГЕЛЕКЛЕ ЭШЛӘР

- 18** Күңелләрнең канатланган
мәле. Без әле кайларда
булмадык, булган очракта
да – күрмәдек
- 20** Юлларыбыз Казанга илтә.
«Милли Казан» маршруты
- 24** Татарстанның галәмне
яулауга керткән өлеше.
Чернушкадан – космик
корабльләрне тоташтыруга
кадәр
- 28** Йолдызлы күк.
Казан университеты
Обсерваториясенә сәяхәт
- 30** Гагарин Брэд Питтка
охшаганмы?
Һәм космосның казылыкны
жиңүе турында
- 32** Балалар космонавтикасы.
Галәм һәркем өчен ачык

М ӘҢ Г Е Л Е К К Ы Й М М Ә Т Л Ә Р

- 36** Татар халык аш-сулары.
Телеңне йотарлык кош теле
- 40** Бөөк Болгар.
Сәүдәгәрләр иле
- 44** Г.Тукайның 130 еллыгы.
Тормыш һәм иҗат
сәхифәләре буйлап
хронологик сәфәр
- 48** Р.Мостафинны искә алып.
Тыныч тормыш каһарманы
- 52** «Татарстанның» китап
киштәсе. Тукай премиясенә
кандидатлар нинди китаплар
укый
- 56** «Тәүбә».
Балачак сабаклары
- 58** Яшьләр иҗаты.
«Көчле кешеләрне яратам...»
- 62** Күптәнге эшләр.
ТР Прокуратурасы
архивларының тимер
ишекләре артында нәрсәләр
саклана
- 67** Аксубай. Ак су ярларында
- 79** Кайбыч. Ренессанс чоры
- 104** Афиша

ТАТАРСТАН-2016.

МАРТНЫҢ

5

ЯКТЫ ВАКЫЙГАСЫ

10 март

2019 елда Казанда WorldSkills* стандартлары буенча профессиональ осталык дөнья чемпионаты үткөрүдә узара аңлашу турындагы Меморандумга ТР башкаласында WSIның башкаручы директоры Дэвид Хоуи, шәһәр мэры Илсур Метшин, Россия Федерациясеннән WSIның рәсми делегаты Наталья Золотарева һәм «Ворлдскиллс Россия» (WSR) профессиональ берлекләрен һәм эшче кадрларын үстерү агентлыгы» Союзы генераль директоры Роберт Уразов кул куйды. Кул куючылар алышынганнан соң, Меморандумны шулай ук Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Миңнеханов һәм WorldSkills International ** президенты Саймон Бертли да имзаладылар.

10 март

Татарстан Республикасы һәм «Берләштерелгән авиатөзелеш корпорациясе» ГАҖ арасында хезмәттәшлек турындагы килешүләргә Казанда ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов һәм «БАК» ГАҖ президенты Юрий Слюсарь кул куйды. Юрий Слюсарь әйтүенә караганда, «хәзер иң беренче һәм төп эш – Казан авиация заводында Ту-160ны житештерүне торгызу проекты. Бу гаять зур проект һәм, безнең карашыбызча, постсовет авиасәнәгате тарихында андыйның әле булганы юк».

16—18 март

ТР башкаласында Татарстан һәм Россия Федерациясендәге татар авыллары эшкәрүчеләренең Бөтенроссия жыены булды. Анда Россиянең 36 төбәгеннән кечә эшкәрүчеләр, фермер хуҗалыклары һәм шәхси хуҗалыклардан килгән 700гә якын вәкил катнашты. ТР Президенты фикеренчә, эшкәрүчеләр үз эшчәнлекләре белән иң мөһим мәсьәләләрнең берсен тормышка ашыралар – татар авылын һәм, димәк, телен, мәдәниятен һәм үзенчәлекләрен саклап калырга булышалар.

25 март

«Татарстан Республикасының туризмны үстерү үзәге» АКБО, ТРның Туризм буенча дәүләт комитеты белән берлектә, Visit Tatarstan*** туристлык дестинациясен үстерү программасын тәкъдир итте. Visit Tatarstan – республиканың туризм мөмкинлекләрен үстерү максатында глобал коммуникация стратегия һәм маркетинг компаниясен булдыруга һәм тормышка ашыруга, шулай ук туризм тармагын төбәк эчендә тагын да үстерүгә, аны заманча дөньяда иҗтимагый һәм стандартларга туры китерүгә юнәлтелгән комплекслы программа.

19—20 март

Авыр атлетика буенча Россия Федерациясе кубогы «Ак Барс» (Казан) Көрәш сараенда узды. Бу халыкара турнир Рио-де-Жанейрода узачак Олимпия уеннарына сайлау этапларының берсе булды. Ярышларга 11 илдән 40 спортчы килгән иде.

* WorldSkills – Профессиональ осталык чемпионаты.

** WorldSkills International – Профессиональ осталык буенча дөнья чемпионаты.

*** Visit Tatarstan – Татарстанга визит.

АКЫЛЛЫ ГАМӘЛЛӘР

БУ САНДА
ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Татарстанда **КАЙДА** чиста
су эчәләр

Казанда **НИНДИ** акция
оештырыла

[Гомуми белем бирү](#)
[мәктәпләре белән тәэмин итү](#) [Мәктәп һәм балалар бакчаларын капиталы ремонтлау](#) [Яшь гаиләләренә торак белән тәэмин итү](#) [Балалар савыктыру лагерьларын капиталы төзекләндерү](#) [Яшүсмерләр клубларын капиталы ремонтлау](#) [Спорт майданчыклары төзү](#) [«Уңайлы мохит» программасы](#) [Социаль хезмәт күрсәтү стационар оешмаларын капиталы ремонтлау](#)
[«Чиста су» программасы](#)
[Мәдәният объектларын капиталы ремонтлау](#) [ФАПлар төзү, сәламәтлек саклау объектларын капиталы ремонтлау](#) [Ветеринария хезмәте күрсәтү биналарын төзү](#) [Модуль-блоклы ветеринария пунктлары төзү](#) [Ветеринария берләшмәләрен һәм авыл хужалыгы идарәләрен капиталы төзекләндерү](#) [Сыер абзарларын капиталы ремонтлау](#) [Силос-сенаж траншеяләрен төзү](#) [Яшелчә саклагычларын капиталы ремонтлау](#) [Тузган торак](#) [Социаль ипотека](#) [Күп балалы гаиләләренә торак белән тәэмин итү...](#)

ПРОГРАММАНЫҢ
ЗАКАЗЧЫСЫ

ТРның Газлаштыру,
энергия саклау
технологияләре һәм
инженер челтәрләрен
үстерү фонды

ТӨП
БУРЫЧ

Су булмаудан
интеккән
районнарны су
белән тәэмин итү

10

МЛН СУМ
Һәр районны ел
саен финанслау
өчен киткән

ПРЕЗИДЕНТ ПРОГРАММАЛАРЫ. НӘТИҖӘЛӘР

2010 елның коры жәе «Чиста су» дип аталган зур республика программасына кадәр үсеп житкән проектка этәргеч бирде. Биш ел дәвамында аның үтәлешенә, башка социаль мәһим республика программаларына кебек үк, Татарстан Президенты шәхсән үзе контрольлек итә.

ЧУММЫЙ ҮРДӘК, ЧУММЫЙ КАЗ

Автор:
Линар Закиров

Гомер буе сусызлыктан интеккән Әлмәт районы Миңлебай станциясе халкы өчен 2014 елның сентябрендә күк капусы ачылгандай була: өйләргә беренче мәртәбә су килә башлый. Күпме вакыт музей экспонатыдай торган кер юу машиналары эшләп китә, халык рәхәтләнәп мунча керә, мал-туарга да суны мулдан биру мөмкинлеге туа.

4 261 840 000 785 160 000

СУМ

Программаны гамәлгә ашыру елларында (2010 елдан 2015кә кадәр) республика бюджетыннан шулкадәр акча үзләштерелгән

СУМ

Программаны гамәлгә ашыру елларында (2010 елдан 2015кә кадәр) федераль бюджеттан шулкадәр акча үзләштерелгән

1 660

КМ ДАН АРТЫК

Программаны гамәлгә ашыру елларында (2010 елдан 2015кә кадәр) шундый озынлыктагы сууткәргеч чөлтәр салынган (реконструкцияләнгән)

«ҮРДӘКЛӘР ЙӨЗӘ БЕЛМИ ИДЕ»

Сажидә Сөләйманова урамында яшәүче 69 яшьлек Гамил Ганиев тумышы белән Лениногорск районы Түбән Чыршылы авылыннан Миңлебай станциясенә 15 ел элек килеп төпләнгән.

– Суны кем каян таба, шуннан ташыдык. Станциядә ике кое бар, 2010 елда алары да кипте. Суга күрше Миңлебайга да йөрдек. Авылыбызда күп кешенең ишегалдында үзләре казыткан коелары бар, әмма 2010 елда аларында да бер тамчы су калмады, – дип сөйләде ул.

– Шулкадәр иза чиккәнче, нишләп суы булган башка авылга күчеп китмәдегез соң? – дип, күңел кылларын тарткалыйм.

– Бер өйрәнгән жирдә яшәгәч, беркая китәсе килмәде. Башка жиргә барсаң, анда чит кеше буласың. Авылыбыз, киресенчә, зурайганнан-зурая бара. Мин килгәч, монда 150 хужалык булса, хәзер 290га житте. Су кергәнче, авылда үрдәкләр дә йөзә белми иде. Бәхет баскач, «Малыш» кер юу машиналарын өр-яңаларына алыштырдык. Хатын-кызга рәхәт инде хәзер, керен тутыра да кибеткә китә, – диде Гамил әфәнде.

Аның хәлэл жефетенә авылда Нурия Галиевна дип эндәшәләр икән. Матур гадәтне бозмас өчен, без дә шулай дип мөрәжәгать итәргә булдык.

– Кайбер кешеләр душлар да кертте. Без су жылыта торган жиһаз да алдык, – дип сөйләде безгә Нурия Галиевна.

Авылдагы яңа сузылган су чөлтәрләренә хезмәт күрсәтә торган «Әлмәт водоканалы» Гамил Ганиевны тикшерүче итеп билгеләгән. Моның өчен аңа хезмәт хақы да түләнгән. Яман гадәتلәре булмаган кеше кирәк дигәч, элеккеге жирлек башлыгы нәкъ менә Гамил әфәндене күрсәткән. Берәр йортта су басымы кимсә, хужалар шунда ук аңа хәбәр сала. Ә ул, үз чиратында, гозерне «Водоканал»га житкерә. Моннан тыш, Гамил әфәнде авыл-

Авылдагы су чөлтәрәнә хезмәт күрсәтә торган «Әлмәт водоканалы» Гамил Ганиевны тикшерүче итеп билгеләгән.

дагы бөтен счетчик күрсәткечләрен язып ала: кайберләре йортларда, ә кайберләре коеларда урнашкан. Станциягә су кертелгәч, кешеләр коелар казып куйган: кемдер үзенә генә, ә кемнәрдер, күршеләре белән берләшеп, берничә йортка берне хәстәрләгән. Әмма аңа карап кына су агымы кимеми.

Кышын коелар кар астында кала, шуңа да андый вакытта Гамил әфәнде күрсәткечләренә чама белән генә язып жиберә. Язын кар эрегәч, коеларны ачып, ул счетчик күрсәткечләрен төгәл теркәп куя. Әгәр кышын чама белән язылганы чынлыкта киметелгән яки арттырылган булса, яңа исәп-хисап ясала.

188

СУЭТЕМ КАЛАНЧАСЫ

Программаны гамәлгә ашыру
елларында (2010 елдан 2015кә
кадәр) төзелгән

194

АРТЕЗИАН ОКВАЖИНАСЫ

Программаны гамәлгә ашыру
елларында (2010 елдан 2015кә кадәр)
казылган

**Илдус Насыйров, ТР Төзелеш, архитектура һәм ТКХ
министрлыгының эксплуатацияләү идарәсе башлыгы:**

— Республиканың көньяк-көнчыгышында, шулай ук Чүпрәле районында су асты чыганаclar аз. Булган очракта да алар авыллардан ерак урнашкан. Бу мәсьәләне чишү юлларын эзлибез, һәр районда игътибар сорый торган кечкенә авыллар бар. Төзелгән яңа су чөтәрләре йә авыл жирлекләренен башкарма комитетлары, йә райондагы торак-коммуналь хужалык предприятиеләре карамагына тапшырыла. Төзеп, беркемгә дә тапшырмау — дөрес булмас иде. Без эш итә торган төрле диаметрдагы полиэтилен торбалар, нигездә, Татарстанда житештерелә. Суэтем каланчалары Казанда, Чистайда һәм Мари Элда чыгарыла.

**«ЯХШЫ СЫЕР 60 ЛИТР
СУ ЭЧӘРГӘ ТИЕШ»**

Фатыйх Кәрим и урамында яшәүче Нәжип Миңнеханов авылда 17 ел элек тамыр жәеп жибергән. Килгән елларында сала юллары йөрерлек булмаган, кешеләр «Нива», УАЗ машиналары алырга мәжбүр булган. Юллар рәтләнгәч, чүп түгү мәсьәләсе кабыргасы белән килеп баскан. Инде анысына да нокта куелгач, авылны сулы итү турында уйланганнар.

— Килгән елны без дә кое казыттык. Әмма тирә-якта канализация булгач, суның сыйфаты мактанырлык түгел иде. Бүтәнә булмагач, нишлик, эчтек инде. Коеның тирәнлегенә 20 метр гына бит. Фильтр да чистартып бетерә алмый. Безнең якларда су болай да начар: өстенә — парафин, астына акбур утыра. Суны лабораториягә алып барып тикшерттек. Күрсәткеләр нормадан күпкә артык, эчәргә яраксыз, диделәр. Инде хәзергесе тулысынча яраклы. Яшәргә гомер генә кирәк. Халык сорап кына булмый, йөрүчеләре кирәк, жирлек рәисе Илдар Рәхимовка зур рәхмәт, — диде ул.

— Су булмагач, мунчасын да сирәк кертәсездер? — дим.

— Татар халкы һәрвакыт чиста-пөхтә йөргән. Аның өчен суны каян да табып, иччюгы, кар-боз эртеп булса да керә идек, — диде Нәжип әфәнде.

Без килгәндә хужа кеше Милка кушаматлы сыерына су эчәртә иде. Безне күргәч, сөтлеккә, дулкынланып, карашын читкә юнәлтте.

— Озакламый табиблар килеп, укол кадарга тиеш, сизенә, курка... Яхшы сыер тәүлегенә 60 литр су эчәргә тиеш, — ди хужа, сыерның муенын кашып.

«ЧӨЧ ШЫКРАЕП КАТА ИДЕ»

Жиңүнәң 40 еллыгы урамынан Фәния Гыйззәтуллина да 10 ел бие су даулап әллә кайларга, әллә кемнәргә хатлар язган. 1998 елда Әлмәттән Миңлебай станциясенә күченеп, йорт сатып алганда, элеккеге хужалар су булмау турында бер сүз әйтмәгән. Әмма Фәния ханым нинди капкынга килеп элеккәнен белсә дә, кире борылып китмәгән, 36 метр тирәнлектә кое казыткан. Тик суы бик каты, бер-ике тапкыр кайнаткач, чәйнәк ап-ак булган. Мунчадан чыккач, чөчләп шыкраеп ката иде, дип сөйлә Фәния ханым.

— Бездә бер су бие да юк бит. Бер тапкыр авылыбызда янгын чыкты, сүндерергә су булмады, бик куркыныч иде. Бакчадагы яшелчәләргә әйтмим дә. Янгыр яуса, су була. Каян ташып бетерәсен.

Улым өйләнеп, ике онык тутач, гаилә ишәйдә, суны житкәрә алмау аркасында, проблемалар да булып алды. Хәзер шөһәрдәге сыман яшибез. Станция-без Әлмәткә терәлеп тора, 10 минут дигәндә төшеп житабез, — ди сабырларча куанып Фәния апа.

Аның шөһәрдән кайтарткан кер юу машинасы, су кертгәнче, әллә нигә бер генә эшләп алган. Ниһаять, аның да йолдызлы сәгәте житкән.

— Рәхмәт, киленем, дип кенә торам, хатын-кызга иң зур байлык бит инде бу, — ди Фәния ханым, кер юу машинасын сыйпап.

Авылга су кертгәч, торбага тоташып, кое казыту аларга 22 мең сумга төшкән. Ай саен 300 сум түлиләр.

— Без үзегезгә генә казыттык. Күрше бабай, мина бер чынаяк су житә, диде. 80 яшьтәге тагын бер күрше бабай үлөп китте, шуңа да коены берләшеп каз-

— Яхшы сыер тәүлегенә 60 литр су эчәргә тиеш, — ди Нәжип Миңнеханов.

— Коёбының суы бик каты, бер-ике тапкыр кайнаткач, чәйнәк ап-ак була, мунчадан чыккач, чөчләп шыкраеп ката иде, — дип сөйлә Фәния Гыйззәтуллина.

ытыр кешебез булмады, – диде Фәния ханым.

Авылның тугызьеллык мәктәбенә дә сугылдык. Биредә 46 бала белем ала. Тәрбия эшләре буенча директор урынбасары Гөлфия Гаврилова әйтүенчә, мәктәпнең үз коесы бар. Санэпидемстанция белгечләре суның сыйфатын ай саен тикшерә. Балалар шөһәрдән килә торган суны рәхәтләнеп эчә. Аны башта ашханәдә кайнаталар, аннары графиннарда агызып, кабинетларга таратып чыгалар.

– Мәктәптә бала идән дә юарга, такта да сөртәргә тиеш түгел, диләр. Алай булгач, жәен яшелчә бакчасын кем карый соң? – дим, гажәпләнеп.

– Авыл баласы хезмәт сөючән булып үсә инде ул. Жәй көне мәктәп каршында бер айлык хезмәт лагеры эшли. Балалар бакчада шул вакытта көч куя, калган айларда укытучылар карый, – дип аңлатты завуч.

Балалар бакчасы мәдире Илмира Сәлахетдинова да, элек су житеп бетми иде, ә хәзер андый кыенлык юк, басымы да яхшы, диде.

МАШИНА АЛЫРГА АКЧА БАР, СУ КЕРТЕРГӘ ЖИТМИ

Илдар Рәхимов Миңлебай жирлегә рәисе булып 2009 елның декабреннән

эшли. Халыкка, ике ел эчендә станциягә су кертәм, дигән вәгъдәсен үтәгән... Әмма моның өчен күпме таулар күчерәргә туры киләчәген ул баштарак үзе дә чамаламагандыр.

– 2010 елда, дәфтәр алып, кемгә су кирәк, дип бөтен авылны йөрөп чыгып, куллар куйдырдым. Аннары айга икешәр тапкыр жыйелып үткәрдик. Клубта алма төшәрлек тә урын булмады. Ахыр чиктә, 293 хужалыкның 108е генә өенә су кертте. Димәк, «Әлмәт водоканалы» зыйанга эшли, дигән сүз. Теге дәфтәргә Казаннан да, районның башкарма комитетынан да сораттылар. Су чөлтәrlәрeн сузган подрядчы – Апасның «Азамат» оешмасы эшчеләре авыл халкына: суны йә сезнең, йә үзебезнең материаллардан файдаланып кертәбез, диде. Авылдан жиде кеше генә аларга мөрәжәгать итте. Күбесе үз җаеи белән кертәм, диде. 2010 елгы корылык кабатланса, су чөлтәrlәрeнә бөтен кеше тоташчак, ул елны ишегалларындагы коеларның күбесе кибеп бетте, – ди Илдар Мансурович.

Без килгән көнне Роза ханым Новосельцевга 62 яшь тулды, әмма йөзөндә бәйрәм шатлыгы никтер сизелмәде. Себердә 40 ел яшәп, сусыз туган як барыбер үзенә тартып китергән аны.

Әмма хөкүмәт бүләк иткән суны өенә кертмәгән.

– Су торбасын безгә кадәр сузу өчен, ике мәртәбә асфальт аркылы чыгарга кирәк. Күршебез Юраның кертәсе килми, асфальтны бозмыйм, ди. Ходай Тәгалә яшәргә гомер бирсә, ел саен ике мең сумга насос алып, үземнең кое суын эчеп яшәрмен. Авылга су керә дигәч, мин дә, душ кабинасы куясы булыр өле, дип үземчә хыялланган идем. Себердә яшәгәндә без су чөлтәrlәрeн сузуда үзебез катнаштык: проектың да әзерләдек, янгын сүндүрүчеләргә дә, элемтәчеләргә дә үзебез бардык, үзебез түләдек. Магистраль сузу, кое казу, торбалар урнаштыру 25 мең сумга төште. Ә монда бит инде магистраль авылга кадәр сузылган, миллионнарча сум кертелгән, шуның өстенә, һәркем, кое казыткан өчен, 25–30 мең сум чыгарып салырга тиеш. Бу коточкыч зур сумма! Безнең андый мөмкинлек юк, – ди Роза ханым.

Сүз уңаеннан, жирлек башлыгы төп торбадан коега кадәр торба сузу өчен, асфальтны нәзек кенә итеп тишә торган махсус техника тапкан.

– Халыкның, су кертү – кыйммәтле, дип әйтүе – сафсата. Теләсә кайсы хужалыкка керсәң, ишегалдында кыйммәтле машиналар тора. Кибеттән дә аракының арзанылысын түгел, 500 сумлыгын алалар. Беркем дә галаш, чабата киеп йөрми. «Чиста су» программасы өчен Татарстан Президенты Рөстәм Миңнехановка Аллаһның рәхмәте яусын. Авылга су кертү өчен, атнага 2–3 тапкыр Казанга йөрдем. Авыл егетләренә рәхмәт, су чөлтәrlәрeн сузганда, алар техника белән, физик көч белән дә булыштылар, – диде Илдар Мансурович.

– Роза ханым, машинагыз бармы соң? – дип сорыйм.

– Бар, «Киа Соул». 40 ел Себердә эшләп кайттым, балакаем. Тир түгеп алынган машина ул, – дип җавап бирде Роза ханым.

20 МИЛЛИОН СУМЛЫК БҮЛӘК

Жирлек рәисе Илдар Рәхимов сөйләвенчә, Миңлебай станциясе 1953 елда оешкан.

– Без бәләкәй чакта анда менеп йөри идек. Тимер юлның бер ягында тимер юлчылар өчен ипихана, шулай ук хәрби часть тора иде. Юлның икенче ягында кое бар иде, – дип сөйләде ул.

Житәкче урынына эшкә килгәндә, Илдар әфәнде «Чиста су» программасы барлыгын белгән, ләкин анда элөгүнең шактый катлаулы икәнлеген дә чамалаган. Халыкның гозерен житкерү өчен, ул 2010 елда Татарстанның газлаштыру фондына барган. Анда аны ишеткәннәр. Беренче булып ге-

268,2

КМ

2016 елда шундый озынлыкта сууткәргеч
челтәр салыну планлаштырыла

– Балалар шәһәрдән
килә торган суны
рахәтләнеп эчә, – ди
мәктәп директоры
урынбасары Гөлфия
Гаврилова.

одезистларны жибергәннәр. Алар Миңлебай станциясендә бер атна кайнашкан. Болары эшнә бетергәч, проектлаучыларны жибергәннәр. Аларның бер ай эшләгән проекты ике миллион сумга төшкән.

Шулай итеп, 2011 елның маеннан сентябренә кадәр төп торбадан авылга кадәр 1608 метр озынлыктагы торба сузылган. Моңа тагын сизез миллион сум киткән.

– «Чиста су» программасы буенча Әлмәт районына 10 миллион бирелгән булса, шуның 8 миллионы безгә элктә. Бу бик зур бәхет! – ди жирлек рәисе.

Әлмәткә су дүртенче водоподъемнан, Чаллыдан килә. Нефтьчеләр каласында ул, чистартылып, бөтен Әлмәт буенча таратыла. Шәһәр читендә, ягъни Миңлебай станциясе янында «Татнефть» оешмасының Алтай базасы урнашкан. Дүртенче водоподъемнан шунда кадәр жиде километр озынлыкта торба сузылган. Авылга кадәр тагын бер торба сузып тормас өчен (моңа өстәмә рәвештә 11–13 миллион сум кирәк булыр иде. – Авт.), жирлек рәисе «Татнефть»нең шул торбасына тоташтыргы рөхсәт сораган. Әмма акча мәсьәләсе катлауландырган. Ахыр чиктә, озак кына сөйләшә торгач, уртак тел табылган: авылга бара торган торбаны бушка ялгарга рөхсәт биргәннәр.

45

СУЭТЕМ КАЛАНЧАСЫ

2016 елда төзү
планлаштырыла

Жирлек рәисе Илдар Рахимов безне «Зөләйха»
чишмәсенә алып барды. Шушы нәни генә агым
су күпме кешенә туендырган бит.

Тик моның белән генә тормыш ал да гөлгә әйләнмәгән. «Татнефть» торбасындагы суның басымы кечкенә булган. «Татнефть» оешмасы житәкчесенә беренче урынбасары Федор Шелков, басымны арттыру өчен, 2 миллион 800 мең сумга Чиләбедән өстәмә насослар кайтарткан.

Су башта 6 атмосфера белән килә башлаган, әмма торбаның кайбер жирләрендә су ата башлагач, басымны 4кә кадәр киметкәннәр. «Татнефть» торбасына тоташтырылган Миңлебай станциясе торбасында басымны көйли торган өстәмә клапан бар.

– 2012 елның апреленнән ноябренә кадәр станциянең бөтен урамнарына 5003 метр озынлыкта торбалар сузып, су кертәп бетердек. Авылга ул 2014 елның көзендә бирелә башлады. Барлыгы 20 миллион сумнан артык акча тотылды (фондныкы – 19 миллион, «Татнефть»неке – 2 800 000 сум), 6683 метр пластик торба сузылды. Алар Казанда житештерелгән, югары сыйфатлы, гарантиясе – 25 ел, – дип сөйләде жирлек рәисе.

Бөтен кешегә дә ярап булмый инде ул. Берничә кеше, Илдар әфәнде янына килеп: «Анализ

43

АРТЕЗИАН СКВАЖИНАСЫ

2016 елда казу
планлаштырыла

ясатып, су сыйфатының начар икәнлеген ачыкладым», – дигән.

– Анализ нәтижеләрен алып кил, бергәләп карыйбыз, дигәч, әй, ташладым инде, диләр. Кем ясады, дип сорасам, кирәкле кешенә таптым инде, диләр. Бәясен дә әйтмиләр. Нинди анализ ясаттың, дигән сорауга да төгәл җавап юк. Эш шунда, суны ике төргә бүлеп тикшереләр: химик анализны (20 мең сумнан башлана) елга бер тапкыр, бактериологик анализ (800–1500 сум) квартал саен ясала.

Авылга килә торган суны мин тикшермим бит, моның өчен махсус орган бар, җаваплылыкны үз өстенә шулар ала. Әйтик, Аллаһ сакласын, балалар бакчасында бүген биш бала чирләп китсә, иртәгә үк комиссия килеп житә. Алар балалар ашаган ипинең дә, ботканың да, суның да анализын ала, шулай ук суны тикшергән органнарның документларын жентекләп өйрәнә, – дип аңлатты жирлек рәисе.

Авылдан чыкканда, «Зөләйха» чишмәсенә сугылдык. Шушы нәни генә агымсу күпме кешенә туендырган бит. Станция халкы шәһәр суына кинәнен яшәсә дә, шактый вакыт юаныч һәм ярдәмче булган шушы чишмәгә бүген дә эзен суытмый.

СТАРТАПЛАР ТАТАРСТАН АША ДӨНЬЯ БАЗАРЫНА ЧЫГА

Казан (Россия) венчур ярминкәсе базасында төзелә торган Халыкара венчур мәйданчыгы Татарстан башкаласын илнең инновация үзәге итү өчен булдырыла. Аңа бу юнәлештә быел эшләп китәргә тиешле Инновацияле компанияләрне акселерацияләү программасы ярдәм итәргә тиеш.

БӨТЕН РОССИЯДӘН АЛДАРАК

Бүгенге икътисади шартларда Россиянең башка алдынгы венчур базарларын куып тоталары алай ук принципиаль мәсьәлә түгел. Хәзер глобал венчур процессында тоткан урынны югалтмас өчен, барысын да эшләү мөһим. Ә моның өчен, илбездәге инновация өлкәсен, аның белән идарә итү һәм финанслауны структуралы үзгәртеп корырга һәм модернизацияләргә кирәк.

Шулай килеп чыга ки, Татарстан көннән-көн ышанычлырак рәвештә әлеге процессның алга этәрүче көчләренә берсенә әйләнә бара. Билгеле булганча, Казанда, 2005 елдан башлап, ТР Инвестиция-венчур фонды (ТР ИВФ), Россия венчур инвестицияләү ассоциациясе (РВИА) белән берлектә, ел саен венчур ярминкәсе – инвестиция, банк һәм башка структураларга Россия инвестиция компанияләре менеджменты һәм проектлары белән танышырга мөмкинлек бирә һәм Россия төбәкләренең инновацион егәрә күрсәтә торган үзенчәлекле смотры уздырыла. (Сүз уңаеннан, РВИАнең төбәк венчур ярминкәләрен оештыру тәҗрибәсе жирле компанияләргә еш кына иң кызыклы технологик проектлар төзүен күрсәтә.) Экспозиция өчен, компанияләр эзләү һәм сайлауның югары сыйфатын күрсәтеп, Казан венчур ярминкәсе инновация базарында катнашучылар һәм экспертлар арасында елдан-ел абруйлырак була бара һәм узган ел фидераль статус алды.

Үткән елдан башлап, Россия венчур ярминкәсе Казанның белән берләшкән һәм хәзер ел саен ТР башкаласында узачак. Өстәвенә, Татарстан Президенты Рөстәм Миннеханов инициативасы буенча ярминкә бөтенләй яңа формат ала – биредә инновацияле

компанияләргә үстерү өчен төзелгән инфраструктура нигезендә эшли торган инновацияле һәм технологик полигон булчак. Шунысы кызык: узган ел әлеге фикер яңгырагач, Казанда бөтен илгә йөз тоталарган мәйданчык төзелү беркемне дә гаҗәпләндермәде, чөнки Татарстанда инновацияле проектларга инвестицияләр җәлеп итү өчен уңайлы эшлекле мохит булдыруга һәм уңайлы шартлар тудыруга юнәлдерелгән системалы эш җитди нәтиҗәләрен бирә инде.

АКСЕЛЕРАТОРГА БАС

Бу елдан башлап, Россиядә инновацияле компанияләр үсешенә

төп коралы булып Инновацияле компанияләргә акселерацияләү программасы тора. Эш шунда ки, кызганычка каршы, барлык инновацияле эшкүарлар да инвесторның, бигрәк тә чит ил инвесторының, үзләреннән нәрсә ишетергә теләгән аңлап бетерми. Ә аның, билгеле, бизнес бәясенә тиз үсешкә юнәлтелгән һәм адекват маркетинг, финанс мәгълүматлары белән ныгытылган ачык үсеш стратегиясен ишетәсе килә. Шулай ук аның бердәм һәм эшкә сәләтле команда да күрсәсе килә, ул аның белән бер генә ел хезмәттәшлек итәргә җыенмый бит. Нәкъ менә

шуның өчен Россиянең технологик стартаптары тәкъдимнәре сыйфатын үстерү һәм дөнья базарында аларны урнаштыруны стимуллаштыру өчен халыкара Акселерация программасы кирәк тә инде.

– Стартаплар белән эшләүнең күпеллек тәҗрибәсе шундый тенденцияне ачыклады: хәтта иң перспективалы инновацияле компанияләр дә, Россиядә булган ярдәм коралларының күпчелегеннән файдаланган очракта да, башлангыч стадияләрдә үз уйлап табуларын базарга чыгаруда кыенлыктар сизә, – дип сөйли ТР ИВФ директоры **Айнур Айделдинов**. – Һәм бу югары технологияле стартапларның уңышлы коммерцияләштерелүе дип глобаль базарда сатуларын гына санап булган очракта. Безнең инициатива белән кертелә торган Акселерация программасы Россиянең технологик стартаплары тәкъдимнәрен сыйфатын күтәрүне һәм аларны глобаль базарда урнаштыруны стимуллаштыруны күздә тотта. Акселерация программасы федераль характерда, ягъни ул Россиянең барлык төбәкләрендәге стартаплар өчен ачык.

Акселерация программасы 2016 елның 8 февралендә ТР ИВФның һәм Pulsar Venture Capital* (программа операторы) венчур фондының проектларны сайлап алу башлануы турында белдерүе белән старт алды. Акселерациядә катнашучылар Казанда, Мәскәүдә, Дублинда (Ирландия) һәм Кремний үзәнендә (АКШ) экспертлар һәм инвесторлар белән эшләячәк. Катнашучы-стартаплар оештыручылардан – 8 миллион сумга кадәр күләмдә инвестицияләр, ә акселераторның глобаль партнерларыннан 1 миллион еврога кадәр күләмдә акча җәлеп итү мөмкинлегә алачак. Шулай ук халыкара базарларга чыгу, инжиниринг үзәкләренә һәм башка ярдәм күрсәтү хезмәтләренә керү, проект буенча әйдәп баручы халыкара экспертлар һәм менторлар белән эшләү мөмкинлегә пәйда булачак.

– Акселерация программасының төп максаты булып Россия стартапларын глобаль базарга чыгару тора, – дип ассызыкый Pulsar Venture Capital генераль директоры **Сергей Королёв**. – Без компанияләр беренче инвестицияләр алсын өчен

генә түгел, ә дөнья базарында үз партнерларын, инвесторларын һәм менторларын табып, тәүге ышанычлы адымнарын ясасыннар өчен дә шартлар тудырырга юнәлеш алабыз. Россиядә күп кенә эшкәрүчеләр, ни кызганыч, халыкара базарда ачыла торган мөмкинлекләрне күрмичә, үз базарларын бик тар итеп күзалый. Моннан тыш, хәзерге заманда технологик стартапны глобаль инновацияле экосистемага интеграцияләүдән башка үстерү мөмкин түгел диярлек. Безнең программа кысаларында командалар, илебегзә әйләнеп кайткач, технологик базарның глобаль уйнаучылары булу өчен Россиядә, Ирландия һәм АКШта көчле халыкара акселерация программасын үтәчәкләр. Без дөнья базарына чыгу авырлыктарыннан курыкмый торган, инде үз продукты яки прототибы, тагын да мөһимрәге – көчле эшчән төркемә булган командаларны көтәбез.

Программаның партнерлары венчур индустриясенә әйдәп баручы уенчылары, Россия һәм Almaz Capital** кебек халыкара венчур фондлары булачак.

– Almaz Capital уникаль бридж модели (Portola Valleyда***, Кремний үзәнендә (АКШ) һәм Мәскәүдә офислары бар) безгә БДБ илләреннән һәм Көнчыгыш Европада ИТ-стартапларны

глобаль базарга чыгарырга мөмкинлек бирәчәк, – дип сөйли Almaz Capitalның идарәче партнеры Александр Галицкий. – Без халыкара акселерация программасының стратегик партнеры буларак чыгыш ясауга бик шат булачакбыз. Almaz Capital экспертлары сайлап алуда, шулай ук программа күздә тоткан ИТ-проектларының кайберләрен менторлауда катнашчак.

Программада түбәндәге юнәлешләр: ИТ, яңа прибор комплекслары, нефть-газ технологияләре, биотехнологияләр, киләчәк медицинасы, сәнәгать технологияләре һәм яңа материаллар буенча компанияләр катнашчак. Юнәлешләр һәм критерийларның тулырак исемлеге accelerator.pulsar.vc программа сай-

* Pulsar Venture Capital – Пульсар Венчур Кэпитал

** Almaz Capital – Алмаз Кэпитал

*** Portola Valley – Портола Вэлли

тында бирелгән. Гаризалар 3 апрельгә кадәр генә кабул ителә.

ЯРМИНКӘГӘ!

Акселерация программасы логик рәвештә XI Казан (XVI Россия) венчур ярминкәсенә кертелгән. Программага тәкъдим ителгән 50 иң яхшы проект 2016 елның 26–27 апрелдә экспозицияләрдә күрсәтеләчәк, һәм аларның авторлары инвесторлар алдында чыгыш ясау мөмкинлеген алачак. Шунда ук Казанда, Мәскәүдә һәм халыкара үзгәчләр – Ирландиядә һәм Кремний үзәнендә акселерация программасының алдагы этапларында катнашчак 15 компания сайлап алыначак. Акселераторны узгач, командалар, программаның финалында катнашу өчен, Россиягә әйләнеп кайтачак.

Венчур ярминкәсе быел, гадәттәгечә, үз эченә экспозиция һәм конгресс блок-

ларын алган ике компонентлы чара форматында узачак. Ярминкәнең беренче көне катнашучылар-инновация компанияләре өчен билгеләнгән, алар белән стендлар азерләү буенча эш алып барылачак, акселератор чаралары узачак; икенче, төп көндә, ярминкә экспозициясен VIP-карау, «Технологик ландшафтың хәзерге заман контурлары – Россия өчен глобал базарларда куышлар» темасына пленар утырыш, акселерация программасының финалына чыгучылар өчен питч-сессияләр, берничә тематик түгәрәк өстәл, семинар һәм коллоквиум («Венчур капиталы базары – киләсе көн безгә нәрсә әзерли?», «Халыкара базарга чыгу – адымлап күрсәтмә», «Чикнең ике ягындагы технологик эшқуарлык», «Тармак бизнес модельләре: масштаблаштыруны каян эзләргә?», «Инновациядәге инвестицияләр өчен хокук кырында яңалыklar» һәм башкалар). Катнашучыларны теркәү kazanventurefair.com ярминкә сайтында алып барыла.

Казандагы венчур ярминкәсенә чираттагысы да уңышлы үтәчәк, шик юк. Башкача булуы мөмкин дә түгел – Казан проектларга үсәргә һәм Россиянең бөтен инновация компанияләренә эре халыкара корпорацияләргә әйләнергә ярдәм итә торган ачык халыкара үзәк булырга тиеш.

ТР ИВФ – иң эре төбәк үсеш институтларының берсе, Татарстанның инновация-инвестиция инфраструктурасының система булдыра торган элементы. 2004 елда төзелгән вакытыннан башлап, фонд төбәкнең инновацияле егәрән, инновацияле эшчәнлеген үстерүдә яңача караш формалаштыру, венчур капиталы предприятиеләре санын арттыру өчен шартлар булдыру, фән сыйдырышлы кече һәм урта эшқуарлыкка ярдәм күрсәтү системасын камилләштерү, инновацияле проектларны коммерцияләштерүнең прогрессив механизмнарын керту буенча зур эш башкарды.

ТР ИВФ аша ел саен мең ярымнан артык инновацияле идея һәм проект уза, аларның бер өлеше «Идея-1000» программасы буенча финанслана. ТР ИВФ шулай ук «Аммоний» ААҖ, «ТатхимПласт» ҖЧҖ, «Татарстан Республикасы Кече эшқуарлыкны лизинг компаниясе» ҖЧҖ, «Залесный» агрофирмасы» ҖЧҖ кебек эре инвестицияле проектлар белән дә шөгыльләнә.

ТР ИВФ, Россия венчур инвестицияләү ассоциациясе белән берлектә, 2005 елдан бирле ел саен Казан венчур ярминкәсен уздыра. Соңгысы 2015 елда Россия венчур ярминкәсе белән берлектә үткәрелде, әлегә ике чараны берләштерергә карар кылынды.

Реклама

КФУның Фундаменталь медицина һәм биология институтының молекуляр-генетик лабораториясе мөмкинлекләре HLA-типлаштырудан күпкә киндрәк: биредә, мәсәлән, кеше геномын чишә алалар.

КОТКАРУ БАЗАСЫ

Апрель азагында Казанда төбәк донорлар базасына гемопоэтик кәүсә күзәнәкләре (гади генә әйткәндә – сөяк мие күзәнәкләре) донорларын жәлеп итү буенча киң күләмле акция оештырылачак. Шәһәрәбез кешеләренә кемнең дә булса гомерен саклап калырга мөмкинлек тудырыла.

ҮЗЕҢКЕН ТАБУ

Дөньяда беренче мәртәбә туган булмаган сөяк миен күчереп утырту – трансплантацияләү (СМТ) 1977 елда АКШта профессор Эдвард Томас тарафыннан башкарыла. 1990 елда Томас, трансплантология өлкәсендәге ачышлары өчен, Нобель премиясенә лаек була, шул ук елны СССРда профессор Борис Афанасьев тарафыннан бер балага беренче туган булмаган СМТ үткәрелә. Россиядә сөяк мие донорлары регистрын булдыру турында медицинага багышланган симпозиумнарда, конференцияләрдә һәм башка профессиональ форумнарда 90нчы еллар башыннан алып даими рәвештә сүз алып барыла башлый.

2000нче елларда чыннан да кайбер төбәкләрдә регистрлар төзелә. Аларның кайберләрен, Россияне күздә тотып сөйләгәндә, шактый зур дип тә атап буладыр. Әйтик, Киров өлкәсенекә, анда 28 меңгә якын донор турында мәгълүмат тулланган. Чагыштыру өчен: *Bone Marrow Donors Worldwide (BMDW) халыкара сөяк мие донорларын эзләү системасында бүгенге көндә 28 миллионлап донор теркәлгән: BMDW дөньяның 52 илендәге 72 милли регистрны берләштерә. Ел саен дөньяда сөяк миен күчереп утырту буенча 150 меңләп операция ясала.

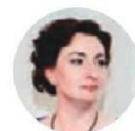
Халыкара эзләү системасы СМТгә мохтаж булган Россия пациентлары өчен дә ачык. Әмма РФ өчен чит ил донорын эзләп табу еш кына уңай нәтижәгә китерми, чөнки халыкара эзләү системасында күпчелек Ев-

ропа һәм Төньяк Америка донорлары, ә аларның HLA-гаплотиплары Россиядә бик сирәк очрый. Ләкин аккредитацияләре булган клиника гематологлары, исән калу өчен бердәнбер юл СМТ булган лейкоз һәм орфан авыруларга дучар пациентлар өчен донорлар эзләп, нәкъ менә халыкара регистрларга мөрәжәгать итәргә мәжбүр.

Шул ук вакытта, СМТ үзә Россиядә бушлай, донорны эзләүгә түләү чыгымнарын авыруның туганнары күтәрә (Европада 20 мең евро һәм АКШта 40 мең доллар). Кайберәүләр генә (бик азлар) донорны эзләү чыгымнарын күтәрә ала. Кемдер (алары да бик аз) хәйрия фондлары белән сөйләшә. Кемдер, кызганыч, сөйләшенеп куелган булса да, операцияне көтеп житкерә алмый.

Мондый пациентлар күпме соң? Россиядә ел саен «лейкоз» диагнозы якынча биш мең балага куела. Һәр дүртенчесенә диарлек химиотерапия булышмый – аларны сөяк миен күчереп утырту ғына коткара ала. Шулар арасынан меңләгән балага туган булмаган донор таләп ителә, һәм якынча өчесеннән икесенә дигән донор Россия яисә чит ил регистрына теркәлгән. 300е донорсыз кала – димәк, өметсез дә дигән сүз. Һәм бу, кабатлап әйтәм, балалар ғына әле. «Олылар» статистикасын күз алдына китерү өчен, югарыда китерелгән саннарны өчкә тапкырларга кирәк.

Сирәк авыруларның зур «концентрациясе» белән аерылып торган төбәкләр дә бар. Мәсәлән,

Автор:
Татьяна Колчина

фото: Ната Смирнова

* Bone Marrow Donors Worldwide (BMDW) – халыкара сөяк мие донорлары регистры

Татарстанның күршесендәге Чувашиядә ел саен, уртача алганда, биш бала авыр нәсел авыруы – остеопетроз белән туа. Ягъни 3,5 мең яңа туган балага бер «мәрмәр авырулы» бала туры килә. Ә дөнья статистикасына күз салсак, анда йөз мең балага остеопетроз белән авыручы бер бала туры килә. Әгәр СМТ эшләнми икән, мондый сабыллар жиде яшыкә дә житми үлөп китәләр.

ДОНОРЛАР ТЕРРИТОРИЯСЕ

Бер караганда, нәкъ менә Россиядә сөяк мие донорларының иң нәтижәле базасын төзеп булыр иде: илебез территориясендә 180 милләт вәкиле яши. Генотиплар саны – күпкә зуррак. Һәм менә шушы милли төрлелек дөньяда иң югары дәрәжәдәге дип әйтерлек тәңгәллек ешлыгын китереп чыгара да инде – 500 донорга бер. Гомумдөнья статистикасы үн меңгә бердән дә артык тәңгәллектән ешрак булган очракны белми, ягъни аерма – 100 (!) тапкыр. Сирәк фенотипларның очрау ешлыгы буенча Россия дөньяда дүртенче урында тора, Мексика, Аргентина һәм Көньяк Африка Республикасынан кала.

Типлаштырылган донорлар регистры булдыру турында РФ Сәламәтлек саклау министрлыгы боерыгы өле 90нчы елларда ук чыгарылган иде: үл вакытка кайбер шәһәрләрдә кан салу станцияләре каршында тукумаларны иммунологик типлаштыру лабораторияләре төзелде. Әмма аннан соң барлыкка килгән төбәк регистрлары (ә алар дистәдән кимрәк) энтузиастлар тарафыннан энтузиастлар акчасына төзелде. Дәүләтнең катнашуы регистрларга дәүләт базасын бирутә генә кайтып калды. Ләкин хәтта өлгә регистрлар да бүгенгә көндә бик нык искергән: донорларның күпчелеге аз мәгълүматлы серология методы ярдәмендә протиплаштырылган. Шуңа күрә тәңгәллекләр очраштыргаласа да, мондый донорларны яңадан типлаштырырга туры килә.

Өлгә кагыйдәдән бердәнбер чыгарылма – Гематология һәм кан салу ФТИ тарафыннан булдырылган өлгә дә баягы Киров регистры: үл Федераль медицина-биология агентлыгы канаты астында һәм аның акчасына эшли. Сүз уңаеннан, Киров регистрында мәгълүмат булган донорларның бары тик 46%ы гына турыдан-туры Киров өлкәсендә жәлеп ителгән. 15%ы – Татарстан халкы, 7%ы – түбәнновгородлылар, 5%ы – Чечня кешеләре, 4әр% – Чувашия һәм Костромада яшәүчеләр...

2013 елда сөяк мие донорларының гомуммилли базасын төзү белән «Русфонд» шөгыльләнә башлады – регистрга Вася Перовщиков – донор табылмаган Россия малае исеме бирелде. Бүген гомуммилли донорлар базасы 10 төбәк регистры берләштерә (Татарстанныкы – иң яше һәм өлгә иң аз санлысы). Өлгә базада 45 мең донор турында мәгълүмат бар, 85е потенциал донордан чынбарлыктагыга әйләнде инде.

БЮДЖЕТТАН ТЫШ ЭЗЛӘНҮ

HLAга (кеше лейкоцитар антигенына) типлаштыру – кыйммәтле (бу хакта берәз соңрак) генә түгел, шактый катлаулы гамәл дә: потенциал донорны типлаштыруның заманча стандарты үз эченә биш параметрны ала һәм бүгенгә акчаларда якынча 14 мең сум тора.

Һәм менә шунда сорау туа – ни өчен регистрны төзү һәм үстерү белән хәйрия оешмалары шөгыльләнә соң?

– Чөнки бу дөньяда кабул ителгән тәртип, – ди Русфондның «Ракка каршы регистр» программасы житекчәсе, Русфондның махсус хөбәрчәсе Виктор Костиюковский.

Эйтик, мисалга, Германиядә генә түгел, континентта да иң эреләрдән саналган, Европада беренчеләрдән булып сөяк мие күчәреләп утыртылган (кызганычка каршы, уңышсыз) бала – Стефан Морш фонды Стефанның әти-әниләре тарафыннан төзелгән – хәйрия оешмасы (анда тагын шундый ук функцияләргә башкаручы 4 оешма эшли). Сирәк

генетик авыру – Вискотт-Олдрич синдромынан 8 яшендә үлөп киткән Британия малае Энтони исән вакытта ук аның әнисе Ширли тарафыннан нигез салынган Энтони Нолан фонды да шулай ук хәйрия оешмасы. Халык саны буенча Мәскәү белән чагыштырылгыч Чехиядә социализм чорыннан соң доктор Владимир Коза тарафыннан төзелгән һәм 2013 елга 36 мең потенциал донорны туңлы алган сөяк мие донорларының милли регистры да хәйриячелек нигезендә барлыкка килгән.

– Мин еш кына доктор Козаның, өгәр дәүләттен ярдәм көтеп торган булсак, бик ихтимал, безнең регистрыбыз төзелмәгән дә булыр иде, дигән сүзләрен искә алам, – дип сүзен дәвам итә Костиюковский. – Үл шулай ук, зур регистрның, әлбәттә, кечкенәсеннән яхшырак булуын, әмма кечкенәсеннән бөтенләй булмаудан әйбәтрәк икәннен искәртә иде...

Татарстан регистры өлгә кечкенә. Хәтта ки бик кечкенә дип әйтергә була: анда бары тик 24 кеше генә, болары да нигездә СМТ таләп ителгән авыруларның туганнары. Һәм менә язмабызның башында хөбәр ителгән акция сөяк мие донорлары сафына яңаларны жәлеп итүне генә түгел, бәлки бөтен дөньяга Татарстан регистры барлыгын хөбәр итүне дә максат итеп куя. Бу турыда лейкоз белән авыручылар, аларның туганнары, медиклар, хәйрия фондлары вәкилләре һәи кан донорлары гына белеп тормасын, бар кеше хәбәрдар булсын иде.

– Бөтен дөньяда бу яктаң иң аңлылар – даими кан донорлары, алар инде донорлык миссиясендә күптәннән, – дип дәвам итә Русфондның махсус хәбәрчесе. – Кан донорының HLA-типлаштырудан баш тарту очрагы бик сирәк була торган хәл. Беркайчан да булмый дияргә дә мөмкиндер. Моннан тыш, чит ил регистрларында, кан донорларыннан башка, медиклар, полицейскийлар, коткаручылар һәм хәрбиләр, ягъни кеше гомерен саклап калу бәясен белүчеләр теркәлгән.

НӘРКЕМ КАДЕРЛЕ

Хәер, дәүләт турында, сөяк мие регистрын төзүдә берничек тә катнашмыйча, бары тик хуплап кына тора, дип сөйләү дә дөрес булмастыр: типлаштыруда кулланыла һәм хәйрия акчаларына алына торган реагентлар – бер хәл, бары тик бюджеттагы медицина һәм фәнни учреждениеләр генә ия лаборатор база һәм белгечләр – икенче.

– Аутоиммун һәм йогышлы авыруларны фундаменталь тикшерү тәҗрибәбез КФУны әлеге пилот проект өчен идеаль майданчыкка әйләндерде, – дип сөйли Альберт Ризванов.

Фото: Ната Смирнова

Татарстан регистрын башлап җибәргән әлеге 24 донор Казан федераль университетының Фундаменталь медицина һәм биология институты – яңа даруларны эшләү һәм клиникага кадәргә тикшерүләр уздыру өчен булдырылган фармацевтика фәнни белем бирү үзәге базасында типлаштырылган.

Гомумән алганда, Казанда донорны регистрга теркәү өчен кирәкле биш параметр буенча HLA-типлаштыру үткәру мөмкин булган бердәнбер урын түгел бу. Әмма «беренче якынлашуда» потенциал донорның реципиентка туры килү очрагында бары тик биредә генә җентекле тикшерү үткәру мөмкинлеге бар.

Сүз уңаеннан, донорны эزلәү – HLA-типлаштыру таләп ителгән бердәнбер өлкә түгел.

– HLA нигездә организмда «үземнеке – читнеке» системасын тану өчен җавап бирә, – дип аңлата Фундаменталь медицина һәм биология институтының генетика кафедрасы профессоры, биология фәннәре докторы Альберт Ризванов. – Нәкъ менә шуңа күрә HLA-типлаштыру пациент-реципиентка сөяк мие һәм органнарны күчереп утырту өчен мөһим. Шуңа ук вакытта, кайбер HLA-типларның аутоиммун авырулар үсешенә артык бирешүчәнлеге турында мәгълүмат бар, һәм алар шулай ук кайбер йогышлы авырулар вакытында иммунитет җавабының нәтиҗәләрегә һәм үзенчәлегә өчен җавап бирә. Аутоиммун һәм йогышлы авыруларны фундаменталь тикшерү тәҗрибәбез КФУны әлеге пилот проект өчен идеаль майданчыкка әйләндерде.

Лабораториягә Ризвановка кемнеке икәнлегә күрсәтелмәгән һәм шифрланган кан үрнәкләре китерелә. Тикшеренүләр вакытында алынган мәгълүмат Русфонд серверына җибәрелә, һәм әлеге мәгълүмат Вәсәя Перовщикова исемендәге сөяк мие донорларының милли регистрын тулыландыра.

...Яңа төзелгән төбәк регистрына күпме донор теркәлгәргә тиешлеге кебек программ күрсәткечләр юк. Костюковский шөкер дип саный: алга китеш көчле булырга тиеш, чөнки регистрны алып баруны өйрәнү дә – эш һәм, әйтергә кирәк, җиңел эш түгел. Хәер, әңгәмәдәшем барыбер Русфондның бер санын атады:

– Әгәр ел ахырына кадәр Татарстан регистры 300 донор турында мәгълүмат туплый алса, бу инде яхшы булачак. Бу киләсе елда без меңләп кешене җәлеп итә алачагыбызны күрсәтәчәк. Димәк, әлеге мең кешенә берсе кемнеләр коткару мөмкинлегенә ия булачак.

ТАТАРСТАНДА УКЫЙСЫҢ –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ БАСМА

ТАТАРСТАН

ТАТАРСТАНДА ЖИҢӘСЕН –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

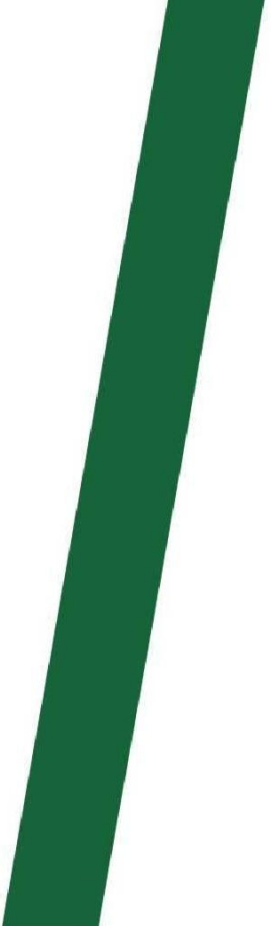
ТАТАРСТАНДА ЭШЛИСЕН –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

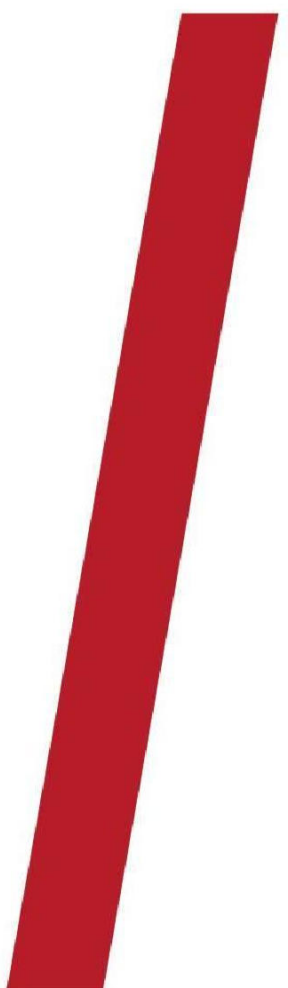
ТАТАРСТАНДА ЯШИСЕН –

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ

WWW.PROTATARSTAN.RU

ИГЕЛЕКЛЕ ЭШЛӘР

БУ САНДА
ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Без әле **КАЙЛАРДА** булмадык,
булган очракта
да – күрмәдек

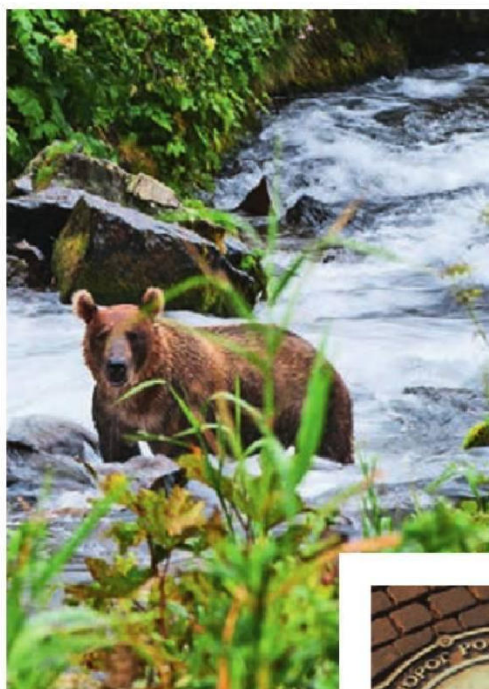
Милли Казан **НИНДИ** соң ул

Йолдызлы күкне **КАЙДА** күзәтергә була

ТАТАРСТАН БУЙЛАП
СӘЯХӘТ ИТӘСЕН –

«ТАТАРСТАН»НЫ
УКЫ!

Итуруп утравыннан аю сәламלי.

Мурманск. Төньяк балкышы.

Олёкма елгасында балык тоту.

Казан. Сабантуй.

КҮҢЦЕЛЛӘРНЕҢ КАНАТЛАНГАН МӘЛЕ

Владимир МАМОНТОВ, «Говорит Москва» радиостанциясенә генераль директоры, – безнең әле кайларда булмавыбыз, булсак та, нәрсәләрне күрмәвебез хақында.

Юк, мин аңлыйм: Төркияне бернәрсә белән дә алыштырып булмый. Әле тагын кайда шулай бөтенесен үз эченә алган баягә арзанлы сыра яки шикле шәраб уртлый-уртлый, туйганчы пляжда аунар, дингез суына чумар һәм, аниматорларга тулысынча буйсыннып, Таркан жырына рәхәтләнеп күнел ачар иден?

Төркия яки Борынгы Греция турында, борынгы Рим турында баян иткәндәй сөйли башласам, күзләрен чынаяк тәлинкәсә кадәр ачып, шаклар ката торган дусларым бар минем: Троя? Эфес? Аспендос? Алар бөтенесе шундамы? Шунда, шунда. Күн фабрикасын уздындым – Герострат оештырган теракттан соң исән калган бар нәрсә шунда. Артемиде храмы юк, әлбәттә. Ләкин, бәхеткә, калганы да житәрлек.

Безне бу байлыктар әлегә көтеп торсын. Шулай килеп чыкты инде. Һәм бу кулай шартны үзбез өчен рәхәтләнеп файдаланып калырга кирәк. Арка кыздыру өчен ярардай пляжны миннән башка да табарсыз. Менә мин сезгә бер жир турында сөйләп утим әле. Россиядә ул, Мәскәүгә якын ғына. Без анда жәй көне булган идек. Осәтр елгасының тын үзәннәннә яшел үлән исә бөркелә. Мондагы кирмән зур түгел, гади генә. Бу шәһәрчеккә әүвәл заманда яндырганнар, немецлар монда ук килеп житкән – ләкин Осәтр елгасын яндырып, тынлыкны әсирлеккә алып буламыни? Әнә ничек бормаланган да, кинәп, моңа ғына ага ул – гүя кулын баш астына куеп йокыга киткән сылукай. Зарайскидагы кебек (шәһәрнең атамасы жисеменә бигрәк туры килеп тора, нәкъ менә оймак артына яшеренгән ул, керүгә, суга борыласы ғына) шау чәчәккә күмелгән бәхетне минем күптән татыганым булмады. Андагы музейда мамонт сөяге дә таптым әле мин... Димәк, монда мамонтлар

да яшәгән? Юлдашларымның мәзәкләре күп, бәтәсе юк, бөтенесен дә тыңладым.

Жавап итеп, мин аларга фил баласы турында сөйләдем. Юрьев-Польский дип аталган күрше шәһәрдә генә ул. Әле анда Георгий соборы да бар. Үнөченчә гасырныкы! Төзелеш белән князь Святослав Всеволодович житәкчелек иткән. Уйлап табарга оста да соң! Храмы тулысынча таштан уелган бизәкләргә күмәргә кушкан. Күмгәннәр дә! Арысланнар, башлар, изгеләр, нәкышләр... Моңың кадәр зиннәт арасында бер фил баласы да бар. Легендага ышансаң, әгәр дә мәгәр туристларның берәрсе йорт фасадында шул фил баласын таба икән – ул кешенең башка беркайчан да Төркиягә барасы килмәячәк. Әнә шулай гомере буена Юрьев, Кострома, Калязин, Муромга киләчәк. Вологдага. Плёска. Казанга.

Казан турында аерым сөйлим. Казанда дусларым күп минем. Мәскәүдәгеләр арасында да алып барып ватанын күрсәтергә әзер торучылар житәрлек. Анда әллә ничә тапкыр булырга туры килде. Бераз күнеләм кырылып китсә, күңелсезләнсәм, Сабантуйда төшерелгән роликны куеп жибәрәм дә дустым Рамил Фәззетдиновның тукума тукуганын яки президент Владимир Путинның катыктан акча эзләгәннән карыйм – һәм халыкның борынгы йоласы белән совет чоры бәйрәменең кушылмасы булган шул искиткеч манзараны искә төшерәм. Күнеләм күтәрелеп, жаным жырылап жибәрә, чөнки мультимәдәнилек-толерантлык дигәннәрән кабул итмәсәм дә, дуслыкны аңлыйм мин, башка милләттән булган, башка динне тоткан, тормыш рәвешә үзгә кешегә якынайта һәм мәңгегә безне берләштерә торган ихласлыкны, кызыксынуны аңлыйм.

Мин борынгы грек белән дә танышыр идем, әлбәттә, ләкин әлегә

вакыт машинасы уйлап табылмаган шул. Борчыласы да юк: замандашларың белән күрешә алсаң да таман ғына әле. Үз тархыңны өйрәнә алсаң. Мин менә Вологдада Николай Рубцовның елга ярындагы һәйкәле янында басып тордым, хәтердә аның шигъри юллары яңарды: «Жизненный отсчитывает срок. Стукну по карману – не звенит. Стукну по другому – не слышать. Если только буду знаменит, то поеду в Ялту отдыхать». Аның кесәсендә күлмә акча чылтыраганын әйтмим. Акча беркайчан да житми инде ул. Әмма бер нәрсә хак: гомер тиз уза. Ай тиз уза, каһәр... Кая ул санап өлгерү! Ә синәң әле Ялтада да булганың юк. Иттүгүп утравында. Олёмка елгасында. Мурманск тирәсендәге төньяк балкышын да күрмәдән. Йомры башлы төмбәзләренә салмак кына гамьсез кар яуган Псков-Печерск каршында баш имәдән. Плёмста Левитанга улөп гашийк кызының өйрәнчек расемнәрән карап йөргәндә елмаймадың. Алуштадагы кечкенә төш кенә булган кунакханәнең балканында «Кызылташның ак мөшкәте» шәрабен авыз итмәдән – затлы шәраб түгел, дип борын жыерган әллә кемнәргә төкер! Туры килсә, Эльзаста мин андагысын да авыз итәчәкмен-итүен.

Хәзергә үз жиребезнең һәм үз шәрабләрбезнең төмен татып калып өлгерергә кирәк – безнең теләк әлегә шундый. Казанда казылыктан авыз итми калмагыз. Луховицада – кыярдан. Суздальда – ачы балны эчми ярамый. Тверца ярындагы нарат урманына туктагач – үзәк белән нәрсә алсаң, шуны, ләкин артыгын түгел: иртәгә салны калкулык янында туктатып, Анна Керн каберен зыярат итсә бар чөнки. Кабер янында тын ғына торасы. Күңелдән генә кабатлайсы:

«Күңелләрнең канатланган мәле...» Күңелләрнең! Төркия кайгысы түгел әле.

МИЛЛИ КАЗАН: ӨЧПОЧМАК АШЫЙ-АШЫЙ, ХӘЗИНӘ ЭЗЛИБЕЗ

Казан белән таныштыру өчен, туроператорлар кунакларга төрледән-төрле маршрутлар тәкъдим итә: «Театраль Казан», «Әдәби Казан», «Спортлы Казан», «Казан – сугыш елларында», «Ике дин каласы» һ.б

«АРЧА ТАТАРЛАРЫ – ҮЗ ГОРЕФ-ГАДӘТЛӘРЕН ИҢ КҮП ЮГАЛТУЧЫЛАР»

Казанның экскурсоводлар гильдиясе житәкчесе Надежда Александровна Секретова белән башкалабызны милли яктан ничек ачып булганлыгы турында сөйләшкәргә жыенган идея, әмма сүзсез тирәнгәрәк кереп китте.

2015 елда Татарстан башкаласында 2,1 миллион кеше кунак булып киткән. 2014 ел белән чагыштырганда, туристик ташкын 20 процентка арткан. Бу саннарны якин киләчәктә берничә тапкыр артырырга да мөмкин, моның өчен туризмның аһамиятле тармакларына иғтибар һәм акча бүлеп биру сорала.

– Безнең мәдәни куәтебез ачылмаган. Әйттик, татарларда элек-электән ат үрчетү гадәте килә, тик бүген ул башкортларда яхшырак сакланып калган. Бездә Ипподром бар, ләкин атлар мәсьәләсендә аңардан башка да күрсәтерлек урыннар житәрлек. Безнең жирлектә кызыклы бәйрәмнәр хәтсез, ләкин Сабан туеннан кала тагын кайсыларын беләбез? Күпмилләтле төбәк буларак, Татарстан белән таныштыруны төрки һәм татарлыкка гына кайтарып калдыру дөрес түгел. Бездә Халыклар дуслыгы йорты бар, алар бик матур программалар тәкъдим итә, тик еш кына нинди чаралар уздырганнарын белми дә калабыз, – диде Надежда Секретова.

Туристик маршрутлар арасында татар халкының төрле төркемнәренә багышланган программа да бар.

– Без кунакларны Лаеш районы Атабай авылы керәшеннәре янына алып барабыз, алар жырылап та, биеп тә күрсәтә. Питрәч районында да керәшеннәр яши, ләкин Лаешныкылары белән чагыштырганда, боларның костюмнарында да, сөйләшүләрендә дә, музыкаларында да аерма сизелә. Аннары Арча татарларына юл тоталар. Керәшеннәр Казан ханлыгы чорыннан килә торган мәдәниятне бүтенте көнгә чаклы саклап калган. Православие динен кабул иткәч, аларны тынычлыкта калдырганнар. Ә чукунырга теләмичә, оза кына каршылык белдергән Арча татарлары бүген мәдәнияттәгә күп кенә гореф-гадәтләрен югалткан, чөнки иң көчле басым аларга булган, – диде Надежда Секретова.

«ШӘХСИ ЭКСКУРСОВОДЛАР ТЕКСТ ЯТЛАМЫЙ – ПЛАНШЕТТАН УКЫЙ»

Кайсы гына шәхәргә килеп төшсә дә, турист беренче булып аэропорт, тимер юл яки автобус вокзалында пәйда була. Кызганыч, бездә әлеге

урыннарда шәһәр турында тәфсилле мәгълүмат алырдай урын юк. Надежда Александровна әйтүенчә, туристлар, Казанга килер алдыннан, аллы-гөлле реклама текстларын түгел, ә Интернеттагы комментарийларны укып, үзләренең сәяхәт маршрутын шуңа нигезләнеп төзи.

– Казанның тимер юл вокзалынан чыгып, турист вокзал яны майданында килеп чыга. Таксистлар, әйттик, күрше урамдагы кунакханәгә илтәр өчен, Мәскәүгә илткән кадәр акча каерачак. Бу, әлбәттә, безне бизәми. Вокзал яны майданы тирәсендә автобус тукталышы, метро станциясе булса да, моны искөртә торган күрсәткечләр житеп бетми. Казанның меңгелыгына тукталышларга интерактив такталар, схемалар элендә – бүген берни дә калмады, вандаллар аларны жимереп ташлады. Универсиадага ясалганның да бик азы гына калды. Кунаклар, бозып бетерелгән стендларны күрү, шәһәр культурасы түбән дигән нәтиҗәсый. Польшадагы Краков шәһәренең һәр юл чатында барлык корылмалар билгеләнгән схематор. Безгә дә шулай эшләргә кирәк.

Шулай итеп, турист алдан сайлап куйган кунакханәсен тапты, ди. Казанда шәхси экскурсоводлар бик күп. Бу – начар түгел, тик элегрәк аларның эш сыйфатын контрольдә тотсак, хәзер буюкка чыкты. Экскурсовод берәр кунакханә менеджеры белән, туристларга мине тәкъдим итәрсен әле, дип сөйләшеп куя. Шәһәр белән таныштыручы андый «белгечләр» мәгълүматны планшеттан укый, хәтта ятлап та тормыйлар.

Шуңа да форумнарда туристларның шәхси экскурсоводлардан канәгать булмаулары турында комментарийлар күп очрый, – дип, четерекле мәсьәләнең асылын чишеп бирде экскурсоводлар гильдиясе житәкчесе.

Әңгәмәдәшем фикеренчә, Россиянең шәһәрләрендә кунакларны бер үк төрле магнитлар, кружкалар «каршы ала», рәсемнәрендә һәм исемнәрендә генә берәз үзгәреш бар. Ә башка шәһәр сувенирларынан төптән аерылып торган, үзбездә дип әйтерлек сувенирлар бик аз. Шуңа ук вакытта бездә алтын куллы осталар күп. Иске Татар бистәсендә алар ясаган продукцияне (матур чигешле түбәтәйләр, калфаклар, ювелир эшләнмәләр) сата торган өч кишет бар. Кулдан бизәлгән телинкәләр, касәләр дә туристларның күңелләренә хуш килә.

– Теге яки бу сувенирның мәгънәсен, килеп чыгышын аңлатсаң, алар аны, һичшиксез, ала. Аңлатмасаң, тыныч кына үтәп тә китәргә мөмкиннәр, – диде Надежда Секретова.

Туристларны милли ашларыбызның кыйммәт булмавы да сөендерә. Әңгәмәдәшем күптән түгел Мәскәүдән килгән ике профессорны Бауман урамындагы Чәй йортына алып кергән. Шулла белән өчпочмактан авыз итеп, сметанник, кыстыбый белән чәй эчү өчсәлә бергә 700 сумга чыккан. Башкала профессорлары: «Һәркемнән алты мең сум чыгар, дип уйладык», – дип шаккаткан.

«МИЛЛИ КАЗАН» МАРШРУТЫ (НАДЕЖДА СЕКРЕТОВА ШӘРЕХЛӘВЕНДӘ)

«КАЗАН КРЕМЛЕ» МУЗЕЙ-ТЫЮЛЫГЫ

– Кремльгә атлап кергәч, туристларның телендә бер генә сорау: «Кол Шәриф» мәчетенә керәбезме?!» Гичшиксез! Барысының да гыйбадәтханәне тизрәк фотога төшерәсе килә, күп сораулар яудыралар. «Кол Шәриф», берсүзсез, милли билге, ләкин заманча корылма икәнлегенә әллә каян күренә. Ул Кремльнең төрки булуына ишарәләсә дә, без аның күпмилләтле икәнлеген аңсызлыкыйбыз, мөселман һәм православие гыйбадәтханәләренә янәшә торганын, моның беркемгә дә комачау итмәгәннән аңлатабыз.

«Кол Шәриф» мәчете – заманча Казанның билгесе булса, «Сөембикә» манарасы – тарихи символ. Аның легендасын, ханбикәнең тормышы һәм шул чор турында сөйләсәң, туристлар эреп китә.

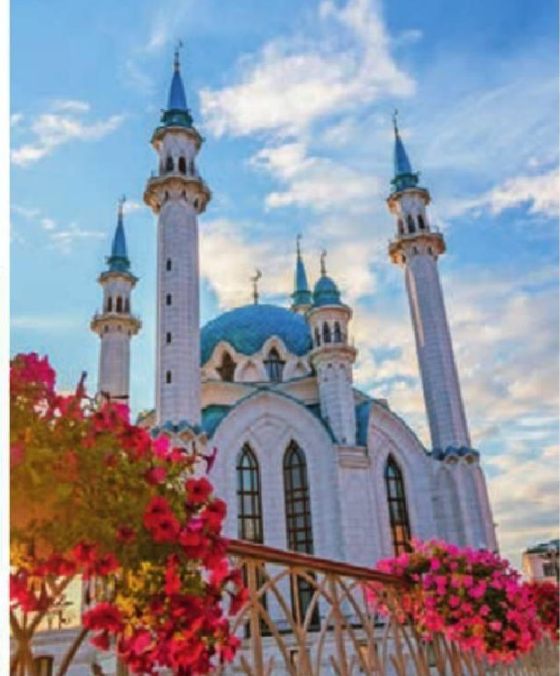
Сөембикә турында легендалар аз түгел, революциягә кадәр 70ләп вариант язып калдырылган. Күпчелегә аны болай дип аңлата: Иван IV ханбикәгә кияүгә чыгарга тәкъдим ясаган, әмма Сөембикә ризалашмаган. Тик аңарчы манара төзеп кую шарты куйган. Ханбикә, кияүгә чыгарга теләмичә, шуннан ташланган. Ләкин бу уйдырма. Чөнки корылманың XVII гасыр ахыры – XVIII гасыр башында төзелгәнә инде дәлилләнгән. Аңарчы ул урында нәрсәдер төзелгән булган, ләкин

XVI гасыр уртасында яу вакытында җимерелгән. Озак вакыт монда хәрәбәләр генә яткан, генерал-губернатор сарае (хәзерге Президент сарае) төзелгәч, манара да салынган. «Сөембикә» дә төрки һәм славян мотивлары шәйләнә. Күпкәтлылык көнчыгыш архитектурасына хас, ә очлы һәм югарыга омтылган булуы славян мәдәниятенә тартым.

ИСКЕ ТАТАР БИСТӘСЕ

– Казан Кремле, «Сөембикә» манарасы, хәтта Казан мәчесенәң дә үз символлары бар, ә Иске Татар бистәсен чагылдырган билге юк. Бәлки, киләчәктә барлыкка килер. Бистәнең урам исемнәрен йөрткән шәхесләр турында мәгълүмат такталары юк. Кем ул Каюм Насыри,

Шиһабетдин Мәрҗани? Шәһәрне карарга килүчеләр аларны белми бит. Кунакларга Иске Татар бистәсендә Мәрҗани белән Апанай мәчетләре бик ошый. Апанайда бөтен нәрсә яңа булса да, чор рухы сакланган. Заманында квартал мәчетләре зур булмаган, кешеләр анда өйдәге сыман жыелышып, чәй эчкән, әңгәмә корган, ниндидер мәсьәләне хәл иткән, җыйнаулашып намаз укыган. Ә православие храмы, Аллаһ йорты дип кабул ителеп, дога уку урыны гына булган. Бүген Казан мәчетләрендә никах та үткәрә башладылар. Юкса, элек мондый хәл булмаган, ул һәрвакыт мулла катнашында өйдә генә укылган. Гадәтләр үзгәрә бара...

Апанай мәчете белән Кабан күле яр буе арасында Күнче урамы сузылган. Ул шәһәрдә иң кыска урам. (Озынлыгы нибары 100 метр. – Авт.) Исеме Казан ханлыгы чорынан бер тапкыр да үзгәртелмәгән. Кызганыч, XVIII гасырда салынган Апанай мәчете йортын 90нчы елларда саклап кала алмадык. Хәзер ул урында заманча корылма тора.

Фәрид Фәткуллин урамындагы Әжем мәчетен бик яратам. Ул урамда XX гасыр башы чоры сакланган. Апрельдә, мәчетне төзекләндергән вакытта, эшчеләр 100 елдан артык торган кисеп ясалган кирпечләрне бозганнар. Хәзер берни дә эшләтеп булмый, андагы аура жуелды инде.

КАБАН КҮЛЕ

– Кабан күлендә һәр көймәдә 30 минутлык аудиоэкскурсия эшләнган. Яр буендагы корылмалар, шунда яшәгән кешеләр турында белеп була. «Алтын» сәүдә рәтләре янынан үзгәндә, Казан ханлыгы хәзинәләре турында сөйләнелә, легенда буенча, байлык шул тирәдә батырылган. Былтыр кояшлы көннәрдә Кабан күлендә бер буш көймә дә юк иде.

Хәзер шундый ук маршрутны Казансу елгасы буйлап әзерлибез. «Казан» гайлә үзәгеннән башлап, Ленин дамбасына, Казан Кремленә,

Игенчеләр сараена, «Казан» милли-мәдәни үзәгенә кадәр барасы. Нава торышына карап, өч төрле маршрут булдырдык. Көн матур торса, «Казан Арена» стадионына кадәр дә житәргә мөмкин. Кабанда тыныч, ә менә Казансуда дулкыннар кубып, көймә чайкала башлый.

2013 елда «Сокровища озера Кабан» кинофильмы чыкты. Коточкыч. Тарихи вакыйгаларны ялганлап күрсәттеләр. Туристлар, шул фильм турында сорашканда, анда күрсәтелгәннән дөреслеккә туры килмәвен фаш итәргә туры килә.

«ТУГАН АВИЛЫМ» МИЛЛИ КОМПЛЕКСЫ

– Аның барлыкка килүенә шулкадәр шатбыз. «Туган авылым»да артистлар да чыгыш ясый, милли ашлар да, сувенир продукциясе дә яхшы тәкъдим ителгән. Берсендә туристлар: «Шәһәр үзәгендә үзбездә табигать кочагында сыман хис иттек, агачлар да, милли музыка да бар. Ярты сәгать эчендә менә дигән итеп ял иттек», – диделәр.

КАМАЛ ТЕАТРЫ

– Камал театры – Россиядә иң беренче милли театрларның берсе, 1906 елның 22 декабрендә оешкан. Аның ачылуы төрки дөнья өчен зур вакыйга булган. Күпчелек туристларның анда куелган спектакльләренә карыйсы килә, әмма еш кына билетлар калмаган булып чыга. Шуңа да кунакларны кискәтәбез: спектакль карыйсыгыз килсә, алдан әйтеп куегыз. Репертуарны да жибәрәбез.

Курчак театрына да сорау зур. Тик туристларны эченә кертмиләр, моның өчен алдан сөйләшеп куярга кирәк. Казан федераль университеты музейе белән дә – шул ук хәл.

Камал театры каршындагы мәйданда фонтаннар жырлый дип әйтүен әйтәбез, әмма килеп төшкәч, кайвакыт жырламыйлар шул. Кешеләр әлегә матурлык

турында интернеттан укып, үз күзләре белән күрергә тели... Ул фонтаннар өчен Камал театры җаваплы икән, алар аны йә кичке тугызда, йә унынчы яртыда сүндерә, басым ясасаң, үнбәргә кадәр тоталар.

УНИВЕРСИТЕТТА ДА МИЛЛИ ТӨСМЕР

– Анатомия театрында, ат урлаучы буларак даны чыккан Шәкүр каракның скелетын күрергә була. Ул ике метрдан озынрак, таза бөдәнле булган. Шәкүр каракны җазалагач, җәсәден шунда тапшырганнар. Гадәт буенча, җазаланган, туган-тумачасы булмаган кешеләрнең гәүдәләрен Анатолия

театрына биргәннәр. Университетта аларны студентлар өчен өйрәнү эсбабы буларак кулланганнар.

Университетка рус протектораты вакытында нигез салынган, татарлар анда революция алдыннан гына элгә алган. Аңарчы аларны университетларга кабул итмәгәннәр, чөнки шәкертләр гимназия тәмамламаган. Шиһабетдин Мәрҗани, Исмәгыйль Гаспралы тырышлыгы белән дөньяви, жадиди мәдрәсәләр барлыкка килгән. Университеттан чакырылган укытучылар татар яшьләрен Европа фәне, мәдәнияте белән таныштырган. Революциягә кадәр университетта укыган 500 кешенең 10ысы гына татар булган.

ТАТАР АТЛАРЫ НИДИ БУЛА?

Любовь СЕРЯКОВА, экскурсовод:

– Татарлар Кытайдан төньякта яшәгән, күчмә тормыш алып барган, терлекчелек, ат үрчетү белән шөгыльләнгән, оста аучылар булган. «Татарлар ат өстендә туып, ат өстендә вафат була» дип әйткәннәр. Татарлар белән кытайлар арасында канкойгыч сугыш башлангач, татар атлары турында болай дип язып калдырылган: алар табәнәгрәк, биеклегә 130–135 сантиметр чамасы (чагыштыру өчен: Европа атларының биеклегә – 175 сантиметр). Бияләй алтынсу төстә, яллары, койрыклары ак. Татар атлары бик чыдам, бер көндә 200 километр үтә алган, талымсызлар, кышын тояклары белән карны туздырып, чирәм табып ашаган. Алар сарык көтүләрен бүреләрдән саклаган, кайвакыт аюлар белән белән дә сугышкан.

Артиллерия барлыкка килгәч, атлы гаскәрләргә ихтыяж кими төшкән. Шуңа да карамастан, Емельян Пугачев чорында һәр татар гаиләсе берничәшәр ат тоткан, руслар да нәкъ менә шуларны асраган, бердәнбер кимчелекләре – йөк ташый алмаганнар. Колхозлар белән совхозлар барлыкка килгәч, безнең жирлеккә Европа атлары үтпә керә башлаган. Казан ипподромында «Хуш килде» кушаматлы ат яши, иң борынгы булып саналган ахалтекин токымыннан (жиде мең ел элек барлыкка килгән). Атка 25 яшь, кеше яшенә күчкәндә, 100 ел, дигән сүз. Аны Татарстанның беренче президенты Минтимер Шәймиевкә Казахстан Президенты Нурсолтан Назарбаев бүләк иткән.

КАЗАНДА ТАГЫН НИЛӘР КАРАРГА БУЛА?

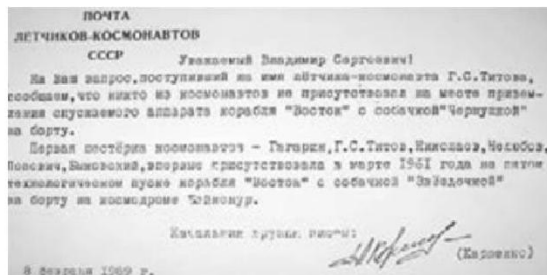
Бакый Урманче музейе

Казанның 1000 еллыгы музейе («Казан» милли-мәдәни үзәгендә)

Тукай музейе (тиздән анда төзекләндерү эшләре башланып китәчәк)

ТАТАРСТАН: КОСМОСНЫ

ЗЭЙ РАЙОНЫ, ИСКЕ ТӘКМӘК АВЫЛЫ

1961 елның 9 мартында Зәйдән тугыз километр ераклыктагы Иске Тәкмәк авылы янына «Восток» космик корабленең төшерелә торган аппараты килеп төшә. Андагы пассажирлар: Чернушка кушаматлы эт, уника тычкан һәм чебеннәр – космостан барысы да исән-сау әйләнеп кайта. «Космонавт» өчен дә уңышлы була бу очыш: манекен Иван Иванович берничә километр биеклектә кабинадан катапультцияләнгән һәм парашютта жиргә төшә. Юрий Гагаринның космоска очуына бер айдан аз гына күбрәк вакыт кала...

ЯШЕЛ ҮЗӘН РАЙОНЫ, ЭНГЕЛЬГАРДТ ИСЕМЕНДӘГЕ ОБСЕРВАТОРИЯ

Күктәге яктырткычларны күзәтү астрономнарга тәфсилле карталар төзү мөмкинлеге бирә, аннары аларга таянып, 13 глобус ясала. Аларны беренче космик корабльләргә урнаштыралар. Юнәлеш билгеләүнең автомат системасы сафтан чыккан очракта экипаж, глобустан файдаланып, үзләренең урынын ачыктый ала. Бөхеткә, бу космик компасларның бер тапкыр да кирәге чыкмый.

ЯШЕЛ ҮЗӘН, «СЕРГО ИСЕМЕНДӘГЕ ЗАВОД» (POZIS)

Заводта катапультцияләну системасына кергән пиропатрон житештерергә өйрәнәләр. Космонавт утырган кәнәфи төшерелә торган аппараттан атып чыгарыла, шуннан соң пилот жиргә юлын инде парашютта дәвам итә.

КМПУ-КАИ, КАЗАН

1945 елның 14 июлендә Казан авиация институтында илдә беренче ракета двигательләре кафедрасы төзелә. Бу югары уку йортында шулай ук «Ракеталар төзү», «Очыш һәм идарә динамикасы» белгечлекләре буенча космос өчен инженерлар да әзерләнә. КАИ төмамлап, гомерен космосны үзләштерүгә багышлаучылар арасында «Энергия-Буран» ракета-космос системасының баш конструкторы Борис Губанов та бар.

ЯУЛАУГА КЕРТКӘН ӨЛЕШ

КАЗАН МОТОРЛАР ЖИТЕШТЕРҮ БЕРЛӘШМӘСЕ, КАЗАН

1930нчы еллар азагында моторлар төзү заводы базасында «төрмә» Тәҗрибә-конструкторлык бюросы төзелә, анда ракета төзелеше буенча репрессияләнган белгечләр эшли. 1940 елда баш конструктор итеп ракета-космос техникасы пионерларының берсе булган Валентин Глушко куела. 1942 елда бирегә Сергей Королев күчерелә. Киләчәктә ракета-космос техникасының баш конструкторы һәм гамәли космонавтикага нигез салучы Казан ТКБнда сугыш беткәнчә реактив установкалар төркеменен баш конструкторы булып эшли. 1944 елда, Сталин кушуы буенча иреккә чыгарылганнан соң, Сергей Королев Лядов урамындагы 5нче йортта яши.

«ЭЛЕКОН» ЗАВОДЫ, КАЗАН

Заводта ясалган электр тоташтыргычлары «Союз», «Протон» ракета йөртүчеләрендә, «Ай», «Марс», «Венера» планетаара станцияләрендә һәм космик корабльләрдә, Жирнең ясалма иярченнәрендә кулланылган яки бүгенгәчә кулланыла. Алар «Салют», «Мир» орбита станцияләре һәм Халыкара космос станциясе конструкцияләрендә дә бар.

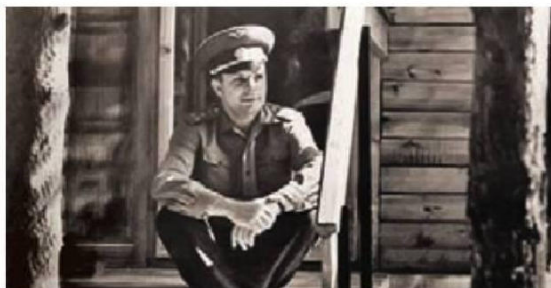
«ЭЛЕКТР ПРИБОРЛАРЫ» ЗАВОДЫ, КАЗАН

1967 елның 30 октябрендә дөньяда беренче тапкыр космоста автомат тоташу Казанның «Электр приборлары» заводында эшләнган гиростабилизатор ярдәмендә башкарыла. Әлеге эшләнмә бик ышанычлы булып чыга, 1980 еллар азагына кадәр «Союз» һәм «Прогресс» тибындагы корабльләренең барлык тоташтырылулары аның ярдәмендә башкарыла.

ЛАЕШ РАЙОНЫ, БОРОВОЕ МАТЮШИНО АВЫЛЫ

1967 елның августында «Идел» халыкара яшыләр лагерьында планетаның беренче космонавты Юрий Гагарин яшәгән. Ул совет һәм япон яшыләренең Бөтендөнья дуслык фестиваленә кунагы булган.

КАЗАН «ЭЛЕКТРОПРИБОР»ЫНЫҢ КОСМИК ТАРТУ КӨЧЕ

«Безгә катлаулы мәсьәләләрне чишү кызык», – ди Казан «Электроприбор» заводы ААҖ генераль директоры Павел ШАЦКИХ. Нәкъ менә шушы көннәрдә генә завод Роскосмосның бер институты белән «житди һәм кызыклы эшләнмә» житештерү буенча контрактка кул куйды. Бу – киләсе елда 100 еллыгын билгеләп үтәргә җыена торган предприятие тарихында икенче мәртәбә «космоска чыгу».

Павел Шацких, Казан
«Электроприбор» заводы
ААҖ генераль директоры

ИЛЕБЕЗДӘГЕ АВИАПРИБОР ТӨЗЕЛЭШЕНЕҢ БЕРЕНЧЕ КАРЛЫГАЧЫ

– Павел Александрович, әйтегез әле, завод үзенә охшаш булган башкалардан нәрсә белән аерыла?

– «Электроприбор» – илебездәге авиация прибор төзелешенең беренче карлыгачы. Аны төзү турындагы карар 1917 елда Керенскийның Вакытлы хөкүмәте тарафыннан кабул ителә, ә беренче директоры үзбездәге динамик метеорология һәм атмосфера физикасы өлкәсендә танылган галим Александр Фридман була. 60нчы елларда жир тирәли орбитада корабльләрнең тоташуы нәкъ менә безнең платформа тарафыннан гиростабильләштерелгән антеннадан тормышка ашырыла. Безне башкалардан бүгенгә көндә дә эшләнмәләрнең зур, төрле пландагы номенклатурасы – заводка хөвеф-

хәтәрләрне диверсификацияләүне тәмин итә торган 300ләп позиция аерып тора.

ПРОДУКЦИЯНЕҢ 85%Ы – ОБОРОНА ЗАКАЗЫ

– Әле күптән түгел генә сез хәтта ишек йозаклары да эшләп чыгара идегез...

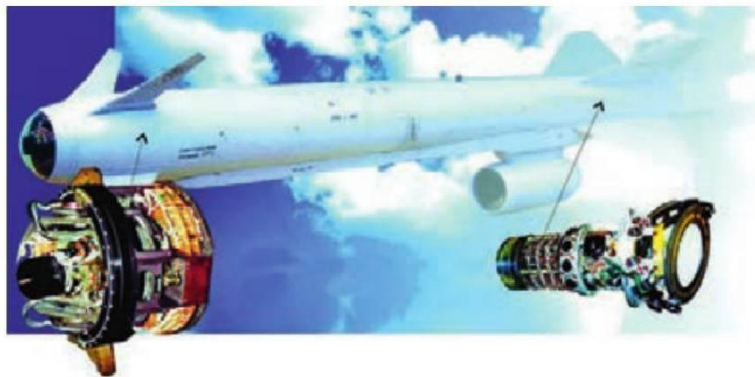
– 90нчы елларда алар мәшгульлекне тәмин итәргә һәм коллективның төп нигезен саклап калырга ярдәм итте, эшсез белгечләр күнекмәләрен югалта. Халык куллануы товарлары оборона продукциясенә сораудан төшеп калган өлешен алмаштырды. Әмма бүген продукциянең 85%ы – оборона заказы һәм икеләтелгән билгеләнештәге продукция. Аз гына процент – электр двигательләре, автомобиль төзелеше өчен тизлек һәм басым күрсәткечләре, ә иң зур өлеше – авиация продукциясе: температура, әйләнәш ешлыгын күрсәтүче датчиклар, авиадвигательләр өчен температура алгычлары, очучы кабиналары өчен ук күчерү приборлары, янгын сигнализациясе системалары.

Кызганыч, гражданлык авиациясе үсми, ә авиация заводында бер эш

урыны чиктәш булган металлургиядә, двигатель төзелешендә, махсус капламалар һәм төрле комплекташтыру детальләре житештерү тармакларында тагын 7–10 урын булдыра бит. Ни кызганыч, әмма басым 90 проценты чит ил комплекташтыру жайланмаларыннан торган «Коры Суперджет 100»гә ясалган шул. Үзбездә ил предприятиеләренә ул йөкләнәш бирми.

– Ә оборона заказын тотамы?

– Оборона министры постына Шойгу килү белән Россия армиясенә матди-техник тәмин ителешенә игътибар артты. 2020 елга кадәр тәмамларга планлаштырылган техниканы яңарту безгә заказларның бик югары күләмен бирә. 90нчы елларда оборона продукциясен чит илгә чыгарып яшәп калдык, ә хәзер күбесен үзбездәге армия өчен эшлибез. Шундый еллар булды: экспорт 50–60 процентка житте, ә оборона заказы 10–12 процентны тәшкил итте. Хәзер хәл үзгәрә. Әмма чит илгә чыгаручылар буларак та без сорауга ия, безнең эшебез соңгы ун елда ел саен прибор төзелеше өлкәсендә «Россиянең иң яхшы экспортеры» дипломнары белән бүләкләнде.

– Көнбатыш санкцияларга сезнең эштә ничек чагылды?

– Югары технологияле жиһазлар сатып алу мөмкинлеген кимде: ЕС, АКШ, Япония тарафыннан аларны кайтару тыелды. Комплектаучылар буенча завод инде 2008 елда ук Украина эчендә хужалык итә торган ике субъектның бәхәсе аркасында катлаулы хәлгә эләккән иде һәм шунда ук бөтен элемент базасын үзбездә житештерелгәннәр белән алмаштыруга күчте. Бүген серияле житештерү өчен Россиянеке бара. Әмма яңа продукция житештерү өчен импорт кирәк. СССР таркалганнан соң микроэлектроникага кирәкле игътибар бирелмәде, ә үзбездә ил эшләнмәләре авырлыгы, габаритлары, параметрлары буенча чит иллекләреннән күпкә калыша.

БЕРЕНЧЕ ПЛАНДА – ЭШЛӘНМӘЛӘРНЕ ЭШКӨРТҮ ҺӘМ КАМИЛЛӘШТЕРҮ

– Кем үз эшкөртмәләргә белән шөгыльләнә?

– Соңгы еллар эчендә без ике төп юнәлеш: гиростабильләштерелгән платформалар һәм температура датчиклары буенча үзбездән берничә конструкторлык бюробызы төзедек. Сигез ел элек конструкторлык бюросы биш кешедән тора иде. Фәннән башка яшәп булмаганлыкны аңладык, без федераль дәрәжәдәге Фәнни-тикшеренү институтына чыктык. Хезмәттәшлек кечкенә заказлардан башланып китте, аларны безгә «тикшерергә» бирделәр. Әкреләп алар тагын яңарак эшкөртмәләр тапшырды, мөстәкыйль эшкөртү буенча бурычлар куйды, һәм без үзбездән дәрәжәне төшермәдек: житди продукциягә заказлар алдык, эшкөртмәләр белән шөгыльләнә торган бүлекчәбезне булдырдык. Хәзер беренче планда – эшләнмәләргә камилләштерү. Без үз продукциябезне модернизацияләү буенча 20ләп проект ачтык: яңа элемент базасына күчәбез, авырлыкны киметәбез, сыйфатны яхшыртабыз. ФТИ белән кооперациядә яңа продукция булдырабыз. Безнең конструкторлык бюрларында, житештерү мәсәләләрен чишә торган цехлардагы технологларны санамаганда, 100дән артык кеше эшли. Тулы цикл буенча: конструкторларның эшләнмәне эшкөртүләреннән алып жиһазларга технологияләр һәм идарә итү программалары язуга кадәр.

БЕЗГӘ КАТЛАУЛЫ ЗАКАЗЛАР КЫЗЫКЛЫ

– Кайчандыр сезне галәмгә алып чыккан гиростабильләштерелгән платформалар ничек үсә?

– Бүген башлыча кереп чыгу системалары буларак кулланылалар. Алар буенча күптән түгел генә зур 3 еллык оборона контрактны тәмамладык. Аны алган вакытта без кварталга иң күбә сигез эшләнмә ясый алдык, ә техник яктан яңадан жиһазландыру үткәннән соң, кварталга 140 эшләнмә чыгаруга кадәр ирештек. Партнерлар белән уртак булган хәрби-транспорт очкычларына серия белән куела торган эшкөртмәләр бар. Очу тематикасын күзәтү системасы белән берләштереп, пилотсыз самолетлар белән сынауның берничә этабын уңышлы үттек. Нәтижәдә соңгы продуктны да булдырырбыз дип ышанабыз. Пилотсыз очу аппаратларын артиллериядә кулланырга кызыксыну бар, һәм дәүләт заказчысы безгә эшләнмәне эштә күрсәтү бурычын куйды, аннан соң финанслау ачылачак.

Без ниндидер аерым детальләр ясаудан китәргә, ахыр чиктә, тәмамланган төен ясарга тырышабыз. Безгә катлаулы заказлар кызыкты: бу очракта техникага һәм технологияларга таләпләр дә, өстәмә кыйммәт тә югарырак.

ЦЕХТА УЧАСТОК БАР ИДЕ – МЕХАНИК ЖИТЕШТЕРҮ БАРЛЫККА КИЛДЕ

– Шунуң өчен сез соңгы вакытта станок цехын яңарттыгызмы?

– Техник яктан яңадан жиһазлау планында механик эшкөртү буенча искиткеч зур эш башкарылды. Элек механик цех каршында программалы идарә белән станоклары булган участок бар иде, ә бүген бу – механик житештерү: хәзергә заман жиһазлары урнаштырылган 1000нән артык квадрат метрлы майдан. Берничә эшкөртү үзгә сатып алынган. Жиһазлар Германия, Кытай, Тайвань, Көнъяк Кореяныкы. Март аенда кул белән ябыштыруны туктатырга мөмкинлек бирә торган радиоэлементларны жиңелчә монтажлау линиясе алдык. Бу – эшләнмәнең сыйфаты да, микроэлектроника белән бәйлә булган заказлар кабул итү мөмкинлекләре да. Тагын тикшерү-үлчәү жиһазлары, сыйфатны тикшерү өчен оптик станция дә сатып аласы килә. Әмма башта серияле производствоны, аннан соңгына сынау базасын жиһазларга карар кылдык.

Бүгенге механик житештерү – ул иске станоклар түгел инде, ә заманча компьютерлар, һәм эшчеләр дә кече фәнни хезмәткәрләргә ошаган. Аларны үзбездә әзәрләдек. КМГТУ (КАИ) тармак өчен технологлар әзәрләүне туктатса да, укырга теләгән кешеләр таптык. Жиһазлар белән тәэмин итә торган компанияләр әлегә «эчке остазларны» укытты, ә без аларны яхшы хезмәт хакы белән «ныгытып куйдык». Әлегә

эштә үзләрен Житештерүне технологик әзәрләү бюросы хезмәткәрләргә начар күрсәтмәде.

ЖИТЕШТЕРҮ КҮЛӘМЕ АРТТЫ, ХЕЗМӘТ ХАКЫ ҮСТЕ

– Бүген заводта эшчеләр саны совет чоры белән чагыштырганда кимедеме?

– Әйе, өч тапкыр. Ләкин гиростабильләштерелгән платформалар буенча, мәсәлән, без нәкъ Совет чорындагы кадәр үк житештерәбез. Тик ул вакытта өч сменада эшләгәннәр, ә хәзер ике белән дә житешәбез, ашыгыч эшләр дә булмый. Сигез ел эчендә предприятиедә акча ягыннан караганда житештерү күләме биш тапкырдан артык үскән. Кайчандыр шөһәрдә иң түбән булган хезмәт хакы 33 меңнән артып китте һәм рәсми инфляция белән бергә индекслана. Хезмәткәрләр жәй көне Зәңгәр култыктагы ял базасында ял итә ала. Балалар саламәтләнדרү лагерин үстерү өчен стратегик партнер таптык. Күп кенә балаларны шифаханаларга һәм профилакторийларга, шулай ук эти-әниләре белән дә, жиһәрәбез. Юламаларны өлешчә профком һәм завод администрациясе каптый. Тору урыннары булмаган эшчеләр тулай торактан бүлмәләр алды. Без социаль ипотека системасында катнашабыз һәм предприятие өчен аеруча кыйммәтле булган хезмәткәрләрнең ипотека буенча процентларын каптыйбыз.

Завод традиция буенча хайриячелек белән дә шөгыльләнә, район һәм шөһәрнең социаль мәсәләләрен чишүдә катнаша. Икътисадый хәл предприятиегә киләчәктә дә әлегә эшнә алып барырга мөмкинлек бирер дип ышанам. Житәкче буларак, миңа моны Казан шөһәр Думасы мандаты да йөкли бит әле.

СИҢА НИНДИ ЙОЛДЫЗЛЫ КҮК КИРӘК?

В.П. Энгельгардт исемендәге Астрономия обсерваториясе – Җирдәге чып-чын галәм почмагы ул, хәтта, нәкъ атаклы җырдагыча, «өй тирәсендә үскән үләнә» дә бар. Ягъни ул җәен яшеллеккә чумган, монда ел әйләнәсендә бик уңайлы, өстәвенә, үзенең 115 еллык яшәү дәверендә бик күп традицияләр булдырырга өлгәргән урын да ул.

Автор:
Рөстәм Шакиров

– Ә менә бу имәнгә, беләсегез килсә, инде 330 ел. Ниләр генә кичермәгән ул, хәтта яшен дә суккан үзен, – дип сөйли обсерватория директоры урынбасары Юлия Булатова, без бу турыдан үтә торган билгеләнгән меридианны кичеп чыкканда. – Элегрәк монда имән урманы булган, гади имәннәр түгел, корабль ясарга яраклылары үскән. Ә менә болары – чын Себер эрбетләре, аларга 118әр ел. Хәзер инде алар ботакларын коя, әмма күркәләре бар әле. Һәм ул күркәләр өлгәргәндә, урманнан көтүләре белән тиеннәр килә.

Сүз уңаеннан, меридианда сирәк очрый торган телескоп – 1845 елда Гамбургта ясалган «меридиан түгәрәге» урнаштырылган. Кайчандыр аның белән йолдызлар координаталарын билгеләгәннәр, ул әле хәзер дә эшкә яраклы. Һәм эшли дә – экспонат сыйфатында.

Гомумән, обсерватория территориясендә борынгы артефактлар бик күп, әмма безне аның бүгенгесе күбрәк кызыксындыра. Урыны-урыны белән ул киләсе көнне хәтерләтә.

«МИНИ-МЕГА-ТОРТОРА»

Бу – туғыз телескоптан торган астрономик система.

Космосны күзәтү өчен ике шарт кирәк: аяз көннәреннән, төгәлрәге төннәреннән, җитәрлек булуы һәм идеаль саф һава. Татарстанда икесе дә җитәрлек түгел (елына нибары 56 идеаль аяз төн генә), шунлыктан Казан университетында «Мини-Мега-Тортора»ны (ММТ) Россия Фәннәр академиясенең Карачай-Черкесиядәге

Фото: Александр Эшкнин

ТАТАРСТАНДА –
ЯШИСЕҢ

«ТАТАРСТАН»НЫ
УКЫ!

махсус астрофизика обсерваториясе территориясендә урнаштырырга карар кылганнар. Биредә исә, Казан янында, прибордагы күзәтүләрне ерактан торып идарә итү пункты ярдәмендә башкаралар.

ММТ нәрсәгә сәләтле соң? Ул күк йөзәндәге тиз агышлы процессларны автомат режимда сканерлый, гаять зур майданны (900 квадрат градус) колачлый. Әгәр, мәсәлән, бу өлкәдә метеорит, метеор, кече планета яки Жирнең ясалма иярчене хәрәкәт итә икән, жайланма аларны таба һәм барлык тугыз телескопны да шул ноктага юнәлтә – шуннан соң объектның бик яхшы сыйфатлы сурәте пәйда була. Аннары прибор «күргән» процессын тиешле жайланмаларда саклай.

Дөньяда мондый мөмкинлекләргә ия башка тиндәш прибор юк (моньсын үбезнең ил галимнәре һәм прибор төзүчеләре ясаган). Аерым алганда,

ММТ иң яңа йолдызның шартлау моментын теркәргә дә сәләтле, монь әле бу көнгәчә беркемнең эшли алганы юк иде.

ПЛАНЕТАРИЙ

Казан планетариенъң диаметры 15 метрны тәшкит иткән гөмбәзендә биш проектордан төшкән сурәтне кешенең күзе һәм баш мие бик шәп, чынбарлыкка тәңгәл итеп кабул итә. Мәсәлән, кинофильмнан таныш булган кара тишек нәкъ шулай күренергә тиеш кебек. Яки космик очышны күз алдына китерәсән. Гөмбәз кечерәк булса, эффект та бу кадәр үк көчле булмас иде. Ә инде Мәскәү планетариенда, тагын да зуррак гөмбәз астында, бөтенләй югалып каласың, үзеңне тузан бөртегедәй хис итәсән, диләр.

Планетарийда тагын жаның теләгән йолдызлы күкне, махсус со-

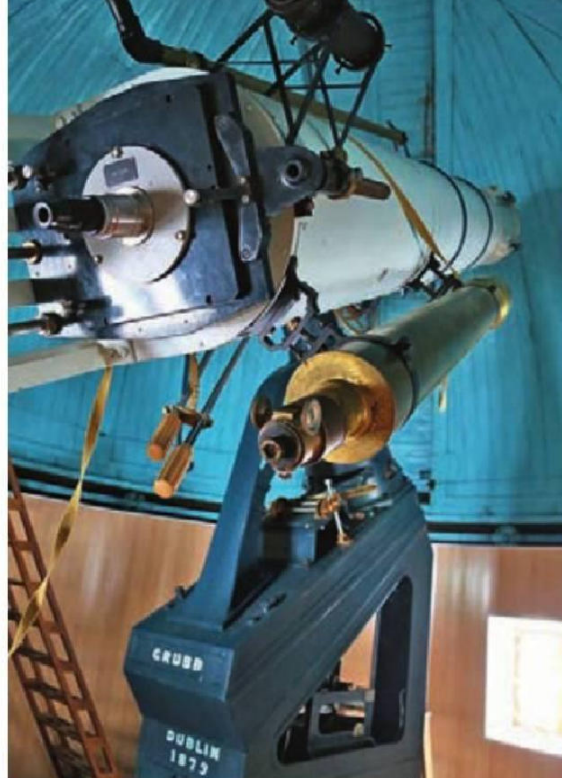
рап, «күрсәттереп» була – хәзергесендә, үткән гасырдагысын да, миллиард елдан соң булачагын да. Шулай ук Жир шарының теләсә кайсы ноктасыннан күренә торганын да.

РЕФРАКТОР

Россиядә гамәлдә булган иң зур визуаль телескоп.

Обсерваториягә килгән һәркем аның ярдәмендә үз күзләре белән Юпитерны, Ай диңгезләрен яки Андромеда томанлыгын күрә ала. Рефрактор – астрономияне популярлаштыру өчен бик кирәкле әйбер.

Телескоп XVIII гасырда ясалган, сонрак аны Василий Энгельгардт сатып алган һәм Казан император университетына бүләк иткән. Элегрәк, астрономик күзәтүләр өчен бер-ике аяз төн житкәндә, ул обсерваториядә житди фәнни тикшеренүләр үткөрү өчен файдаланылган. Биредә әле радиофизика полигоны да бар, анда

ТЕЛЕСКОП-РОБОТ АКТ-14

АКТ-14 (Астрономик Көзгеле Телескоп), ММТ кебек үк, барлык күзәтүләрне автомат режимда башкарырга сәләтле.

МЕНИСК ТЕЛЕСКОБЫ

Төрле фильтрлар кулланып, астрофизик объектларны күзәтү өчен файдаланыла. Хәзерге вакытта күк йөзенең сурәтләрен CCD-матрицага теркәү максатыннан заманчаштырыла.

КОЯШ СӘГАТЕ

Кояш буенча вакытны минутына кадәр төгәллек белән ачыклау мөмкинлегенә бирә торган уникаль прибор.

инде һава торышына бәйле булмаган жиһазлар куелган. Мәсәлән, метеор радары, ул, исемеңнән аңлашылганча, метеорларны күзәтә.

ГАГАРИН БРЭД ПИТТКА ОХШАГАННЫ?

Юрий НЕФЕДЬЕВ, КФУның Ангельгардт исемендәге Астрономия обсерваториясе директоры, – космосның казылыкны җиңүе турында.

Чынлыкта һәр нормаль кешенең космонавт буласы киләдер ул. Чөнки кеше дә космик жан иясе бит. Җиһандагы бар тереклек кебек үк, без дә углеродтан гыйбарәт, ул исә Жирдә дә, хәтта Кояш системасында да ясалмаган. Ул иң яңа йолдызлар шартлаганда барлыкка килгән һәм бар галәмгә таралган, ягъни без барыбыз да йолдыз матдәсеннән ясалганбыз булып чыга. Димәк, телибезме-юкмы, безнең бөтен гомеребез галәмгә бәйләнгән. Шунисын да онытмыйк: хәтта стаканнан су эчкәндә дә без комета кисәкчекләрен йотабыз – Жирдәге су галәмнән чәчрәп төшкән күк җисемнәре белән бергә пәйдә булган боздан яралган бит.

Икенче яктан караганда, Россиянең космик держава булуын да истән чыгармаска кирәк, бездәге белгечләр дөньякүләм танылган ғына түгел, бәлки Аллаһтан бирелгән сәләткә ия булган! Бездә кайчандыр, партия түрәләренең белем дәрәжәсен күтәрү өчен, аларга астрономия буенча лекцияләр укыганнар. Тагын кайда булган шундый хәл?! Комсомолга кергәндә барлык космонавтларның исемнәрен һәм аларның казанышларын ятлаганнар. Америкалылар бүген дә әле галәмгә безнең двигательләрдә оча. Шунлыктан хәзер космосны үзләштерүгә бәйле һәрнәрсә дәүләтебезнең өстенлегенә әйләнә. Һәм ирешелгәннәрен сакларга ғына

түгел, мөмкин булган барлык ысуллар ярдәмендә казанышларыбызны үстерергә дә кирәк.

Ничекме? Әлбәттә, барыннан да элек **мәктәпләрдә астрономиянең тулы курсын торгызу аша.** Бүген астрономия нигезләре физика курсы кысаларында берничә сәгать эчендә генә өйрәнелә. Бу бик аз. Һәм әлегә дәрәсләрдә Россиянең галәм кинлекләрен үзләштерүдәге роленә аеруча зур игътибар бирелергә тиеш. Чөнки кайвакыт мәзәк хәлләргә түгел, еларлыкларына юлыгабыз. Бервакыт безгә өлкән сыйныф укучылары килде. Хезмәткәребез, Юрий Гагарин сурәте төшерелгән 1960нчы еллар журналын күрсәтеп, аның кем булуы белән кызыксынгач, барысы да уйга калды. Һәм кинәт берсе: «Брэд Питтка бик тә охшаган», – димәсенме? **Мәзәк тә кебек, әмма чынлыкта бөек космик держава варисларыннан мондый нәрсәләргә ишетү куркыныч бит.**

Әгәр безнең мәктәпләрдә астрономия укытылса, күп балаларда космонавт булу теләге яки ничек тә булса космосны үзләштерүдә (астрономия, космик геодезия һ.б.) катнашу омтылышы туар иде. Әмма иң мөһиме шунда ки – алар заманыбызның укымышлы кешеләре булып житешчәк. **Бүген укымышлы булу һәм шул ук вакытта космосның нәрсә икәнен, нинди күк җисемнәре булуын, аларның үзенчәлекләрен белмәү мөмкин түгел.** Ниһаять, бу әле

илебезнең оборона сәләте дә. Безнең хәрби-һава флотының хәзер Һава-космик көчләр дип аталуы очраклы ғына түгел бит. Астрономиядән элементар белем булмаган яки космик тармакның заманча казанышларын белмәгән кешенең шунда эшләвен күз алдыгызга китереп карагыз әле! Мондый белем биру процессын оештыруда проблемалар юк. Белгечләр бар, махсус әзерләнгән белем биру курслары бар, астрономик обсерватория һәм планетарий кебек объектларыбыз бар, болар барысы да мәгариф системасы өчен һәрвакыт зур таяныч булып тора.

...Моннан бер-ике дистә ел элек казылыкны космостан мөһимрәккә санаучылар шактый иде. Әмма хәзер без галәмне өйрәнүчеләр ясаган ачышлар турында бик күп мәгълүмат алабыз – аларның өллә ни искитерлек булмаганны да, күптән түгел табылган гравитация дулкыннары турындагы кебек гаять зур әһәмияткә ияләре дә бар. Бу хакта азы-күме хәбәрлар булган Жирдә яшәүче теләсә кемнән, хәзер галәм кинлекләрен үзләштерү мөһимме, дип сорасак, ул, ничиксез, уңай җавап бирәчәк.

КОСМОНАВТ ЭЗЛӘГӘНДӘ

Яңа заман балалары Галәм киңлекләрен иңләү турында хыялланмый, дип сөйлиләр. Имеш, үзләре өчен яңа йолдызлар түгел, яңа гаджетлар ачарга омтылалар. Һәм ерак галактикаларның серләрен дә аларга күптән социаль челтәрләрдәге интригалар алыштырган... Күренекле дата алдыннан без Казандагы балалар космонавтикасы альма-матерына – булачак «Гагариннар»ны эзләргә чыгып киттек.

Автор:
Ольга Туманская

Мин кызыксынып сюрреалистик картиналарны карыйм. Беренче карашка, аларда нәрсә тасвирланганы да аңлашылмый. «Бу – Гималайда кояш чыгышы. Космостан, МКСтан шулай күренә ул», – дип аңлата миңа Казандагы 35 нче мәктәпнең директор урынбасары һәм аэрокосмик юнәлеш кураторы Оксана Корбанова. Янәшәдәге стенада күренекле космонавтларның шәхси автографлы фотографияләре һәм аларның иң беренчесе – Юрий Гагаринга багышланган тулы экспозиция.

Коридорны кисеп чыгабыз да гадәти булмаган бүлмәгә эләгәбез. Нәрсә генә юк биредә! Тәрәзәгә төрледән-төрле телескоплар «карый», диварлар буйлап тезелгән исәпсез-хисапсыз шүрлекләр

детальләрдән сыгылып тора, ә түшәм өстендә планетаара космик корабль модели эленеп калган.

МАВЫГУНЫ ЮЛДАШ ИТЕП...

Радиотехник юнәлеш житәкчесе Игорь Григорьев болай дип аңлатма бирә: орбиталь станциядә космонавтлар аз-азлап барысы белән дә шөгыльләнәләр, шуңа күрә аларның мәктәбәндә дә радио-электроника һәм астрономия өчен аерым кабинетлар юк, ә шундый – үзләре әйткәнчә – хакспейс бар: тиешенчә жиһазландырылган бу үзәккә телсә кайсы укучы килә һәм үз проектны тормышка ашыра ала. Бүтүгәрәккә яшыләре дә, космик кызыксынулары да төрле булган малайлар-кызлар йөри.

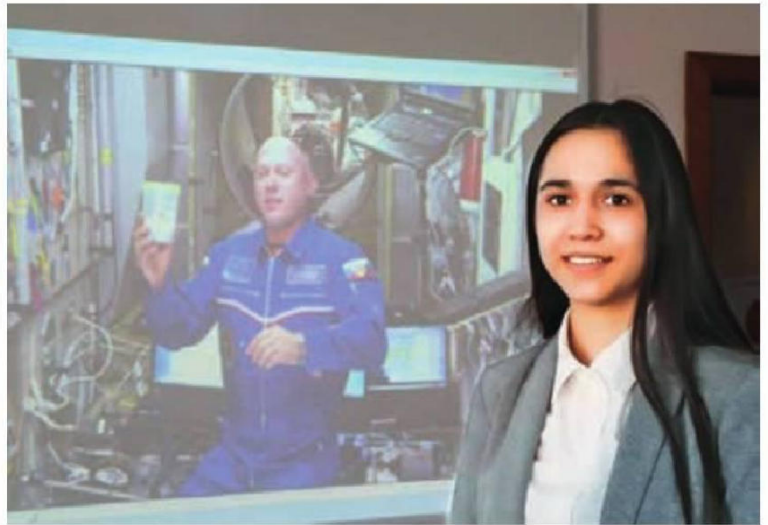
– Һәр тәнәфестә йөгереп килеп житәләр – аларга монда рәхәт, – дип сөйли Игорь Петрович. – Кемнәндер йолдызлар картасы белән эшлесе килә, ә кемдер үз макеты өчен кирәкле яна детальне шомарта. Алар бер-берсенә комачауламый, шулай да әледән-әле һәркайсында, тукта, минем күршем нәрсә эшли икән, дигән кызыксыну кабынып ала.

Аэрокосмик белем үзәген булдыру идеясен беренче булып күренекле космонавт – ул чакта Гагарин исемендәге космонавтларны әзерләү фәнни-техник үзәге житәкчесе Сергей Крикалёв тәкъдим итә. ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов белән очрашу нәтиҗәләре буенча 2012 елда мондый Үзәкне Казандагы 35 нче мәктәп базасында ачарга карар ителә.

САЛАТНЫҢ КОСМОСКА СӘЯХӘТЭ

**Камила ШӘРӘФИЕВА,
10 класс укучысы:**

– Без утырткан салатның... галәмгә китүенә әлегә кадәр ышана алмыйм. Фантастикага охшаган, ә бит бу чыннан да шулай! Дөресен әйтим, элек мине биология алай ук кызыксындырмый иде. Барысы да укытучыбыз Ксения Игоревна белән танышудан башланды. Бергәләп без ябык экосистема булдыру буюнча эшләдек. Үсемлекне мамыкка утыртасың да, бөтен туклыкны элементларны сибеп, герметик савыпка урнаштырасың, аннары ул үзе үсә. Ул чакта Казанга Роскосмос җитәкчесе Олег Остапенко килгән иде. Ул безнең эш белән кызыксынып китте һәм, аңа бушлыкның йогынтысын өйрәнү өчен, космоска җибәрергә тәкъдим итте. Миңа мондый мөмкинлек эләгүенә мин шундый шат! Шундый ерак космос бик яқын булып чыкты.

МӘКТӘПТӘН – ЙОЛДЫЗЛАРГА!

Бүгөн укучыларның гадәти мәктәп планнары арасында иң гажәбе – үз куллары белән... чын Жир иярченен төзү. Ышанып булмый, дисеэм? Ә мәнә миңа алай тоелмый инде.

Күптән түгел Екатеринбургта WorldSkills Hi-Tech-2015* чемпионаты узды. Анда безнең укучылар, ни экспертлар, ни көндәшләре ахыргача ышана алмаган гажәеп нәтиҗә күрсәтеп, Юниор программасының «Аэрокосмик инженерия» компетенциясендә җиңеп чыккан. Ике көн эчендә алар ракета төзөгәннәр – модель түгел, ә чыпчынны: композит материаллардан һәм пыяла пластиктан, 3D принтерда басылган төп обтекатель, лазер кискеч белән киселгән стабилизаторлары белән һәм компьютерда идәрә ителешле итеп. Датчиклар үзек процессорга мәғлүматны җиткерә, ә анысы, тиешле мизгелдә парашютны ачарга карар итү өчен, аларны эшкәртә.

МУЗЫКАДАН... – РАДИОЭЛЕКТРОНИКАГА!

35 нче мәктәп бик яшь әле – югары сыйныф укучылары биредә үсмәгән, читтән җыелганнар. Аларны радиоэлектроника белән мавықтыру бик кыен, кечкенәләргә өметләнәргә кала. Хәтта беренче сыйныфлар белән эшләргә тырышалар һәм, Игорь Григорьев әйтүенчә, кайбер кыенлыктарга да юлыкканнар. Хәзерге заман балаларының гамәли эшләргә күнекмәләре юк икән. Шуңа күрә иң кечкенәдән башларга – отвёртка, кечкенә пычкыны тотып карарга өйрәтәргә туры килә...

– Без хәтта гитарада уйнау түгәрәге дә ачтык, – дип өсти Оксана Корбанова. – Монда космонавтиканың ни катнашы бар дип уйлыйсызмы? Эш шунда, бүгенге балаларның

күпчелегендә моторика «аксый» – ике тимерчыбыкны бергә ялгауны алар берничек тә булдыра алмыйлар. Ә гитара ярдәмендә без аларны бармаклары белән тоярга өйрәтәчәкбез.

КОСМИК КОМПОНЕНТ

– Башаяклы моллюсклар реактив хәрәкәт итүгә сәләтле. Космик корабльләр дә яқынча шундый принцип белән оча. Алар газ болытын этеп чыгара да, бу аларга тизлек бирә. Шулай булгач, корабльләрнең хәрәкәт итү ысулын кеше табигатьтән алган.

Оксана Корбанова – авиакосмик юнәлеш кураторы гына түгел. Барынан да элек – биология укытучысы. Балаларга тереклек дөньясы серләрен ачып, ул үз дәрәсләренә йолдызлар темасын куша белә. Авиакосмик компонент – әлегә гомумбелем бирү мәктәбенә төп үзгәртелгән. Физика булсынмы, химия, математикамы һәм хәтта – үзгәргән күрпә торасыз, биологияме – органик рәвештә ул барлык фәннәргә китереп кушыла.

– Бу безгә ижади эшләр мөмкинлеген бирә, – ди Оксана Сергеевна. – Безне тормышта әйләндереп алган мохиттән принципиаль рәвештә аерылып торган дөньяга кагылу – дөньяга карашны тамырдан үзгәртә!

Махсус безнең өчен ул видеоэзманы кабыза. Интерактив тактада МКСлы кадрлар кабына. Безне космонавт сәламәти – аның кулында үсемлек утыртылган колба.

– Безнең «Батавия» салатыбыз галәмдә булып кайтканнан соң, ике елдан артык вакыт узды. Проектка биология укытучысы Ксения Сапарова күзәтчек итте. Хәзер укучылар яңа эш – алмашынучан гравитацияле теплица белән мәшгуль. Мондый очракның үсемлекләргә нинди йогынты ясауын ачыккыйсылары килә. Димәк, биологиядә космик экспериментлар дәвам итә!

ГАДЖЕТКА КАРШЫ – САМОЛЁТ

– Без эшли башлаганда, барысы да ташкындай агылып килер дип уйлаган идек. Чынлыкта безгә ун тапкыр кимрәк бала килде, – ди Иван Лямин. – Юкса шулкадәр күп мөмкинлекләр, ә алар, әйтерсәң, параллель дөңьяда яши. Гаджет буыны!

Лямин раславынча, интернет һәм телевиденидә тәрбияләнүче укучыларның күпчелеген, күңел ачулардан һәм үз ихтияжларынан тыш, чын тормышта бик аз нәрсә кызыксындыра. Булачак Ватанны саклаучыларга инфантилизм хас, алар, тәртип-дисциплинаның ни икәнен дә белмичә, әзәргә бәзәр яшәргә өйрәнгән.

– Бүгенге яшыләр социумында барысын да татып карау фикере яши. Ә бу «барысы» эчендә ни өчендер «Sex, drugs and rock'n'roll»** гына күздә тотыла. Ә ниһәй Эльбрус тавына күтәрелмәскә, йөгерү буюнча чемпион булмаска һәм физиканы тәфсилләп өйрәнмәскә? Мәнә шушы тенденциягә каршы без балалар өчен махсус укыту-өйрәтү мохиты булдырдык. Аларга уңай тәҗрибә алу мөмкинлегенә тудырабыз: үз-үзләренә күп нәрсәгә сәләтле булуларын расласыннар. Ә күк аларга рухи яктан баерга булыша. Анда бит шундый матур! Әгәр дә кешенең чын жаны һәм йөрәге бар икән, бу аңа кагылым кала алмый.

* WorldSkills Hi-Tech-2015 – Сәнәгатьнең югары технологияле тармакларга

** «Sex, drugs and rock'n'roll» – «секс, наркотиклар һәм рок-н-ролл» (ингл.)

#ИҢЧИСТАТАТАРСТАН

#ЧИСТАЛЫКВАКЫТЫ

1 апрельдән Татарстанда чисталык вакыты башланып китә. Шимбә, якшәмбе һәм атнаның башка өмәле көннәре ике ай дәвамында «Күңелең чиста булганда тирә-ягың да чиста!» шигаре астында узачак.

#ЧИСТАЛЫКРАЙОННАРЫ

Узган ел нәтиҗәләре буенча түбәндәге районнар аеруча чисталыклары белән мактана алдылар:

#ЭКОЯЗ2016

«#ЭКОЯЗ2016» хәрәкәте язгы өмәне башлап җибәрә. Аеруча чиста районнар исемлегенә быел күпкә артыр, дип ышанабыз. Татарстан – безнең өебез, ә өйдә һәрвакыт чиста булырга тиеш!

#ТАТАРСТАНДАЯШИСЕҢТАТАРСТАННЫЯРАТ

МӘҢГЕЛЕК КЫЙММӘТЛӘР

БУ САНДА ТӘКЪДИМ ИТӘБЕЗ:

Хәбәрчеләребезне **НИНДИ** сый белән
сыйлаганнар

Ага-Базар **КАЙДА** урнашкан

Тукай премиясенә
кандидатлар үзләре **НӘРСӘ** укый

ТР Прокуратурасы
архивларының тимер
ишекләре артында **НӘРСӘ** саклана

Телеңне йотарлык КОШ ТЕЛЕ

Җиһанда яз исе сизелә башлауга, күңел бәйрәм таләп итә. Күтәрәнке кәеф, чәчәкләр, елмая-көлүләр, аш бүлмәсендә тәмле исләр... Язгы ләйсән яңгырлар – кайчан килеп коясын белмисең дә... Шифалы, жылы, ә иң мөһиме, кыска вакытлы. Ләкин без монда яз турында сөйләшергә түгел, ә бәйрәм табыны әзерләргә җыелдык.

ТАТАР АШЛАРЫН – БАР МИЛЛӘТКӘ

Сүзне юкка гына матурлык, яз турында сөйләүдән башламадым, чөнки бүген без «Мисс Татарстан-2016» бәйгесендә катнашып, призлы урын яулаган кыз – Ләйлә Вәлиуллинаның туган йортына кунакка кайтырга булдык. Йомгагыбыз Алексеевск районы Түбән Тигәнәле авылына таба төгәрәде. Иртәдән үк

тырыша-тырыша әзерләнеп, татарларга хас булган әдәп һәм тыйнаклык белән безне Ләйләнең әнисе Фәния апа каршы алды. Хәл-әхвәл сорашып та бетерергә өлгермәдек, ишек төбәндә Ләйләнең туган апасы Алия апа пәйда булды.

Баксаң, пешекчебез нәкъ менә ул икән! Керә-керешкә аш бүлмәсенә үтте, үз эшенә җитди каравы әллә кайдан сизелеп тора. Сүзөбез Алек-

сеевск якларында сакланып калган йолалардан башланып китте. Алия апа әйткәнчә, Алексеевскида яшәгән халыкның рус милләтеннән булганнары да татар халык ашларын ярата. Үзләре дә пешерәләр, ди.

Алексеевск якларында яшәүче татарлар аеруча уңган халык, үзләренең татар булулары белән горуurlанып яшиләр. Башкача булса, алар Мәдәният йортында татар

Автор:
Айсылу Хажиева

Безгә кирәк булачак:

Алия Мортазина рецепты

халык ашлары күргәзмәсе оештырмаган да булырлар иде. Әйе, күптән түгел монда шундый күргәзмә узган, төп максаты – башка милләт вәкилләрен дә татарларның гореф-гадәтләре, ашлары белән якыннан таныштыру. Якын-тирә авылларда, район үзөгәндә яшәүче татарлар бәләш, кыстыбый, өчпочмак, кош теле, гөбәдия ясап алып килгәннәр. Шулар белән килгән һәркемне сыйлаганнар.

Без кунак булган гаилә дә ата-бабаларның матур гадәтләрен, йолаларын онытмаган. Коръән, корбан ашларына аларда зурлап әзерләнеләр: гөбәдия (монысы Фәния апаның пешерә торган «фирменый» ризыгы), кош теле, кыздырган тавык, һәртөрле ит ризыклары – өстәл яме. Шулар арасында кош телен аеруча яраталар икән. Алия апаның нәни улы бәйрәмне көтеп тормый, мондый көннәрдә дә әнисеннән шул татлы ризыкны пешертә икән, ә әни кеше, билгеле инде, каршы килә алмый. Кош теле әзерләүнең бар нечкәлекләрен белгән Алия ападан без дә шушы чәй ризыгын өмет иттек.

ИР-ЕГЕТЛӘРСЕЗ БУЛМЫ!

Кош телен пешерергә алынганчы, аш бүлмәсендә кайнашучы асыл затларыбыз тормыш иптәшләрен искә алырга да онытмады. Йомирканы бүгенге көндә блендер ярдәмендә кабаталар, ләкин элек андый жайланма булмаган бит. Шул вакытта Алия апаның тормыш иптәше кош теле пешерер өчен махсус йомшак тимерчыбыктан венчик ясап бирә. Кибеттә сатылучылары

артык каты, аның белән йомирканы күбекләндерүе авыр икән. Ә инде жәелгән камырны кисәргә керешкәч, өстәл түренә Фәния апаның хәлалә Ирек абый ясаган пычак чыкты. Шул ук хәл: пластмассадан эшләнгән кибеттә сатылучы пычаклар озакка да житми, яхшы итеп кисми дә ди, Фәния апа. Менә шулай, бу гаиләдә кош теле пешерү (гомумән, аш-су әзерләү) хатын-кызларга гына йөкләнгән эш түгел. Ир-атларның да табын хәстәрләүгә үз өлешләрен кертүе – бик күркәм күренеш.

КОШ ТЕЛЕ ГЕНӘ ДИМӘГЕЗ...

Бар күнелен биреп эшләгән Алия ападан мин сорапшытырга да өлгерми калдым, ул серләрен үзе ук ачып салды. Эш иң элек йомиркадан башланып китте. Бердән генә дә түгел, ә биштән! Дәресрәгә, өч ярым йомиркадан. Ике йомирканың нибары сарысын гына кулланды пешекчебез, минем сораулы карашыма ул болай дип җавап бирде: «Тулысынча биш йомирканы да сытсаң, камыры каты була, жәяргә дә авыр, кыздыргач та, йомшак булмый». Шулай итеп, беренче серне үземнең блокнотыма теркәп куйдым.

Соңрак пычак очына гына элешкәр һәм чәй содасы өстәде. Шикәрне күбрәк кушсаң, кош теле артык кызыл булып пешә икән, ә сода үзенә күрә аерым бер тәм кертә. Аш бүлмәсендә блендер пәйдә булгач, мин аптырашта калдым. Алия апа шунда ук аңлатырга кереште: «Блендер белән эшләгәндә йомирка кабара, сода белән шикәр комы да тәмам эреп бетә».

Шуннан соң аш-су аренасына он чыкты. Он дигәннән, Алия апа бу өлкәдә дә белгеч икән. Кайсы гына он маркасын әйтмә, шунда ук аның характеристикасын әйтеп бирә ала. Бер сорт он камырны катылата, икенчеләрен кушсаң, кирсенчә, камыры йомшак була, ә инде өченче

төрдәге оннан изелгән камырдан май кабатмалары яхшы уңа, ди. Мин инде бу сүзләрдән соң, пешекчебез, карап та тормыйча, учлап алыр да онны салыр дигән идем. Ялгышканмын. Онны бары тик калакка салып кына йомиркалар янына кушты. «Кул белән салсан, сизелә ул. Камыр йомшак булырга тиеш. Консистенциясе буенча пилмән камырына охшарга тиеш», – дип тә өстәп куйды. Камырга онны күбрәк кушсаң, камыр каты була, азрак кушсаң, кунага ябыша икән. Моңы да истә тотарга кирәк.

Һәм менә без камыр жәяргә тотындык. Мин: «Камыр нинди калынылыкта булырга тиеш?» – дим түземсезләнеп. «Камырны жеп калынылыгында жәяргә кирәк», – дип елмайды Алия апа. Монда да үз нечкәлекләре бар икән. Әгәр камыр артык калын булса, ул майны үзенә артыгы белән сеңдерә, яисә гомумән дә кабармаска мөмкин. Камырны жәйтгән вакытта иң мөһим сер ачылды. Жәймәне артык онларга ярамый, югыйсә кыздырган вакытта он карала, кош телләре ямьсез төс алып пешәчөк. Шуңа да бу эштә бары уклау белән генә эш итәргә кирәк. Житез-житез итеп төрле якларга жәяргә, камырны катырып та жибермәскә, кунага да ябыштырмаска. Моңысы инде бары тик тәҗрибә белән генә килә торгандыр. Камыр жәелгәч, кисәкләргә киселгәч, табада чыжылдап май кайнып башлады.

ИҢ МӨНИМЕ – ВАКЫТ!

Тимер табага бер литр сыек май салып, аны плитәгә куеп өлгергән иде Фәния апа. Майның кызып җиткәннән камыр кисәге салып тикшереп карарга кирәк. Әгәр камыр тиз кабара икән, димәк, майның кызуы җиткән, пешерә башласаң да була. Камыр кисәкләрен берәм-берәм майга чумдырганда, мин Алия апага сорауларымны яудыра тордым. Сүз уңаннан: камыр

кисәкләрен табага күпләп салырга ярамый, чөнки, астагыларына урын житмичә, аларның кабармый калулары бар. Кызган кош телләрен исә бер-бер артлы алып, пергамент кәгазьгә куя барырга кирәк – артык мае саркысын өчен. Соңрак, кош теле суынганчы, аңа шикәр комы сибәргә өлгерергә кирәк. Суынгач инде шикәр ябышмаячак һәм коелып кына төшәчәк.

«ДҮРТПОЧМАКЛЫ ӨСТӘЛЛӘРНЕ ТҮГӘРӘК ИТИК ӘЛЕ...»

Англиядә чәйне кичке биштә эчсәләр, татарга чәй эчәр өчен аерым вакыт кирәкми. Шунысы кызык: Алексеевск якларында сөтле чәй эчү никтер гадәткә кереп китмәгән. Монда лимонлы, жимешле чәйне өстен күрәләр. Ләкин алай да без, Юныс Әхмәтжановча, татар чәе әзерләргә булдык.

Белгәнегезчә, татар халкы элек күчмә яшәү рәвешен алып барган, салкыннарда тиз генә жылынып алыр өчен чәй хәстәрләгәннәр. Ата-бабаларабызга сөтле, майлы чәй ярдәмгә килгән. Ул менә болай пешерелә. Иң элек чәйнәктә чәй кайнатабыз, ул пешеп чыккач, сөт өстибез дә тагын 8 минут чамасы кайнатабыз. Әзер чәйне касәләргә бүлеп, тоз-борыч өстибез. Табынга чыгарыр алдыннан чәйгә атланмай кисәгә салырга кирәк. Мондый чәйне Әстерхан, Казахстан һәм Тажикстан якларында әле хәзер дә яратып эчәләр икән. Аның файдасы да күп: сөт тәннең температурасын күтәрәп жибәрсә, май ашкайнату системасы органнарына уңай тәсир итә. Гастрит һәм язва очракларында ялкынсынуны баса.

P.S. Заманалар үзгәрә, вакыт белән бер адымда атларга тырышабыз. Әмма тормышыбызга Интернет, гаджетлар, машиналар үтеп керсә дә, йөрәк түрәндә ата-бабаларыбыздан килгән гадәтләр саклансын иде. Бәйрәм ризыклары булып та читтән килеп кергән оливье салатлары, гаспачо ашлары түгел, ә үзебезнең токмачтыр, сумсадыр, кош теледер саналса, күпкә күңелләрәк булып иде...

5-6 Г ЧӘЙ

КИРӘГЕНЧӘ
ТОЗ ҺӘМ
БОРЫЧ

15-20 Г МАЙ

100ӘР Г СУ ҺӘМ
СӨТ

СӘҮДӘГӘРЛӘР ИЛЕ

Автор:
Фаяз Хужин

Автор:
Денис Бадеев

Идел Болгарстанын урта гасыр сәяхәтчеләре* «шәһәрләр иле» дип атаган. Шул ук вакытта Болгар дәүләтенең «сәүдәгәрләр иле» дигән даны да булган. Рус галимнәре әле XIX йөздә дә, борынгы чыганаclarга таянып: «Болгар илендә яшәүче халыкның төп өлешен сәүдәгәрләр тәшkil иткән», – дип язганнар. Берәз арттырганнар, әлбәттә, әмма дәрәсләктән артык ерак китмәгәннәр.

Шәрык илләреннән китерелгән савыт-саба.

Мәсәлән, 1235 елда ерак Венгриядән килгән миссионер Юлиан.

Казу эшләрә вақытында.

БОЛГАРНЫҢ ДӨНЬЯГА ТАНЫЛУЫ

Сүз дә юк, Болгар икътисадының нигезен авыл хужалыгы һәм һөнәрчелек төшкил иткән. Әмма хужалыкның әлегә тармакларында житештерелгән продукция беренче чиратта халыкның үз ихтияжларын канәғәтләндерүгә киткән, ягъни товар эчке базарга чыгарылган. Бер яктан, шөһәр белән авыл, икенче яктан, илнең төрлө төбәкләре арасында жанлы сәүдә барган.

Ә дәүләт казнасы эчке сәүдә түгел, башлыча тышкы сәүдә хисабына баеган.

Моньң чыннан да шулай икәнлеген раслар өчен, язма чыганаclarга мөрәжғәгать итик. Игътибарыгызны бер нәрсәгә юнәлтәсе килә: галимнәр еш кына болгарлар чорынан сакланып калган язма документларның аз булуына зарланалар. Әйе, монгол яуларына кадәрге чордан болгар бабаларыбызның үз куллары белән язылган бер генә документ та сакланмаган (ә бит алар булган, Якуб Ногман улының «Болгар тарихын» гына алып карагыз). Безнең көннәргә кадәр килеп житкән язма чыганаclarның барысы да чит ил укымышлылары тарафыннан язылган. Алар арасында гарәп һәм фарсы географлары, рус ельязмачылары, исемнәре билгеле һәм билгесез Көнбатыш Европа хронистлары, сәяхәтчеләр бар.

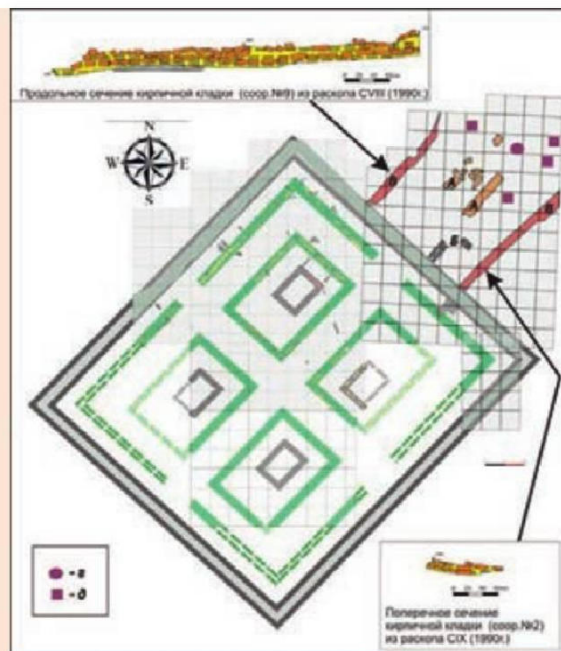
Чит ил кешеләре ни өчен Болгар белән кызыксынган икән, дисезме? Болгар сәүдә иле булганга. Элек тә, хәзер дә шулай инде ул: һәр дәүләт үзендә житештерелгән товарларның бер өлешен чит илгә чыгарып, кыйммәтрәк бәягә сатарга тырышкан. Дөнья базарына чыгу өчен конкурен-

ция шул заманнарда ук булган. Идел Болгарстаны исемле яңа дәүләт барлыкка килгәч, бирегә дөньяның төрлө почмакларыннан, бигрәк тә Шәрәк илләреннән, сәүдәгәрләр агыла башлый. Географларның энциклопедик язмаларында Болгар һәм аның халкы турында белешмәләр бирелә башлый. Алай гына да түгел, Болгарны дөнья карталарында күрсәтә башыйлар. Бу жәһәттән гарәп географы әл-Идрисиниң Болгар – Киев сәүдә юлының картасы урнаштырылган 1154 елгы «Сәяхәткә сусаганнарға күңел ачу» исемле хезмәтен искә төшереп үтәргә була.

СӘҮДӘ КОРАБЛАРЫ БОЛГАРГА АГЫЛА

Идел Болгарстаны геосәяси яктан искиткеч уңай урында – Бөек Ефәк юлының төньяк тармагы булган Балтыйк-Идел юлы белән Кама мех юлы кисешкән төбәктә калкып чыга. Дәүләтебезгә нигез салучы Алмыш хан (ислам дине кабул ителгәннән соң Жәгъфәр ибн Абдаллах исемен ала) аның шушы геосәяси өстенлегеннән бик оста файдалана: Идел буйлап кыйммәтле товарлар төяп килгән шәрәк сәүдәгәрләрен ул Болгарда тукта, тагын да төньяккарак жиберми; төньяктан, ягъни Новгород, Ладога якларынан һәм Балтыйк, Скандинавия илләреннән килгән сәүдә корабларына исә Болгардан түбәнгә йөзәргә рөхсәт итми. Шулай итеп, чит ил сәүдәгәрләре бер-берсе белән Болгар жирендә очрашырга мәжбүр ителәләр. Ризасызлык күрсәтүче булмагандыр, чөнки тыныч һәм ике як өчен дә файдалы сәүдә өчен биредә бөтен шартлар тудырылган була.

Багдад илчелеге сәркитибе Әхмәт ибн Фадлан язмаларына караганда, сәүдә корабларын болгар ханы шәхсән үзе каршы ала торган була.

Базар, күрасең, XIV гасыр урталарында. Алтын Урдаңың иң үскән, чәчәк аткан чорында төзелгәндер. Болгар базарының планы.

Һәр товарның уннан бер өлешен ул, сәүдә тәҗрибәсендә кабул ителгән таможня кагыйдәләре буенча, дәүләт казнасына озатып барган. Аңлашыла ки, чит ил сәүдәгәрләреннән тотып калына торган әлегә таможня салымының гомуми күләме сәүдәгәрләр саныннан һәм төяп килгән товарлар күләменнән бәйле булган. Шул заман кешеләре, дәүләт казнасында тупланган байлыкның төп өлешен сәүдәдән кергән дисәтинә төшкил итә, дип язганнар икән, димәк, Болгарның Биләр, Сувар, Жүкәтау ише эре шөһәрләрендә жәен-көзен үткәрелә торган ярминкәләрнең ил тормышындагы роле зур булгандыр, дип уйларга кирәк.

Болгар ярминкәләре дигәннән... Күренекле археолог һәм тарихчы академик Валентин Янин, нумизматика материалларына таянып: «Болгар VIII–IX гасырлардан ук Рус дәүләтенә сәүдә дөньясындагы көнчыгыш капкасы ролен үти башлый», – дип язган иде. Ягъни мәсәлән, русларга Шәрәк илләреннән килгән товарлар Болгар аша үтеп кергән булып чыга. Бу фикер белән киешимчә булмый, әлбәттә, чөнки ул археология материаллары белән дә раслана.

АГА-БАЗАР КАЙДА УРНАШКАН?

Әмма безнең алда бер сорау калка: атаклы Болгар ярминкәләре кай тирәдәрәк үтә торган булган икән? Ел буена эшләп килә торган базар шөһәрнен кайсы жирендә урнашкан?

Беренче сорауга җавапны күпләр белә кебек – Ага-Базарда! Әйе, булган андый урын. Легендаларда телгә алына ул, ә язма документларда – юк. Ага-Базарның урыны билгеле дип йөри индекс инде без, чөнки Борис Жиромский исемле Мәскәү археологы биредә 1950нче елларда ук казу эшләре алып барган иде. Әмма соңгы елларда дөнья күргән Татар һәм Болгар энциклопедияләрендә урнаштырылган мәкаләләр ниндидер аңлашылмаучылыклар китереп чыгарды. «Татар энциклопедиясе»сенең 1 томында Ага-Базарның урнашкан урыны – шәһәрдән 6 км, ә «Болгар энциклопедиясе»ндә бары тик 2,5 км ераклыкта дип күрсәтелгән. Элеге энциклопедиянең «Болгар шәһәрлеге» дигән мәкаләсендә дә шулай: «Ага-Базардан Иерусалим чокыры тамагына кадәр 3 километрдан аз гына артыграк». Ә бит элегрәк бу араны, гарәп чыганаclarына таянып, чыннан да бер фарсах, ягъни 6 км чамасы дип йөриләр иде. Ышан-масагыз, А.П. Смирнов, Н.Ф. Калинин, Р.Г. Фәхретдинев хезмәтләрен карагыз. Кайсына ышанырга – аерма зур бит! Димәк, археологлар Болгарда житмеш елдан артык эшләсәләр дә, Ага-Базарның урынын төгәл генә ачыкмый алмаганнар икән өле.

Бер уңайдан шуны да әйтеп узыйк: X гасырның беренче чирегендә язган гарәп географы әл-Балхи үзенң китабында, Болгар белән беррәттән, «Тышкы Болгар» дигән кечкенә шәһәрне дә искә ала. «Тышкы Болгар сүдә үзгә буларак кына билгеле», – дип яза ул. Ибн Хаукал исемле гарәп язучысы исә аны дәүләтнең сүдә пристане («гавань») булган ди. Тышкы Болгарны кайбер галимнәр Ага-Базар белән, икенчеләре исә хәзерге Болгарның үзә белән

тиңләштерәләр. Мәсьәлә бүгенге көндә дә чишелмичә кала бирә.

БОЛГАРДАН НӘРСӘЛӘР ЭКСПОРТЛАНГАН?

Югарыда язганнардан укучыларда Болгар дәүләте транзит сүдә белән генә шөгыльләнгән, чит ил сүдәгәрләрен талап, паразитларча яшәү рәвеше алып барган, дигән фикер тумасын иде. Шул заман язучылары Ибн Рөстә, әл-Балхи, әл-Мәсгуди, әл-Мөкаддәси Болгардан Хәрәземгә һәм башка Шәрәк илләренә чыгарыла торган товарларны санап китәләр. Бу исемлектә кыйммәтле жәнлек (кеш, тиен, сусар, ас, кызыл һәм кара төлке) һәм йорт хайваннары (кәжә, сарык) тиреләре, яхшы сыйфатлы күн («болгари»), күннән һәм мөхтан тегелгән әйберләр (бүрек, тун, кафтан, аяк киёмнәре), бал, балавыз, урман чикләвәге, эре елга балыгы, каен агачы, ук очлары, кылыч, көбә күлмәк, сарык, эре мөгезле хайваннар ише товарлар бар. Урыс елъязмаларында исә Владимир-Суздаль кенәзлегенә Болгардан базарларда сату өчен, ә ачык елларны исә буш-ка, ярдәм рәвешендә жибәрелә торган ашык («жито») турында хәбәрләр бар.

Болгардан чыккан экспорт товарларның исемлеген археологик материаллар нигезендә тагын да тулыландырырга мөмкин. Киев Русең, сонрак рус кенәзлекләренә Киев, Новгород, Псков, Суздаль, Владимир, Рязань, Муром, Мәскәү, Ярополь Залесский, Ростов Великий, Түбән Новгород, Городец һ.б. эрелә-вакылы шәһәрләрендә, Беларусия, Украина, Молдова жырләрендә, Балтыйк буге һәм Скандинавия илләрендә, Венгриядә болгар осталары тарафыннан ясалган югары

сыйфатлы савыт-саба, барс һәм ат фигуралары рәвешендәге бронза йозаклар, сөяктән эшләнгән камчы тоткалары, тараклар, алтын-көмеш бизәнү әйберләре һәм, әлбәттә инде, Болгарда сугылган X гасыр һәм Алтын Урда чоры акчалары табыла.

Шул ук вакытта болгар шәһәрләрендә башлыча Русьтан һәм Шәрәк илләреннән, Кавказдан килгән әйберләр очрый. Урта Азия якларынан Болгарга ефәк тукуыма, фарфор, фаянс, пыяла савыт-саба, зәркән сәнгәтендә кулланыла торган асылташлар, кипкән жимеш, тәмләткечләр ише төрле экзотик товарлар гына түгел, көгазь, дини һәм дөньяви эчтәлекле китаплар да килгән. Кыскасы, сүдә гөрләп торган.

Болгарда гына түгел, барлык Европа һәм Азия шәһәрләрендә дә иң эре базарлар гадәттә шәһәр үзәгендә, мөселман илләрендә – мәчет, христиан илләрендә чиркәү тирәсендәге мәйданда, ягъни халык күп йөри торган жирдә урнашкан була.

БОЛГАР ТАБЫЛДЫКЛАРЫ

Хәзер Болгарда алып барыла торган һәм нәкъ менә безнең бүгенге темабыз белән бәйле археологик казу эшләренә күчик. Болгарның атаклы Жәмигъ мәчетен барыбыз да беләбез. Әнә шул мәчеттән 100–150 метр чамасы көньяк-көнбатыш тарафка китеп, элегрәк вакытларда (1970нче елларга кадәр) XIV гасырга караган бакыр, көмеш акчалар юлдан барганда да күпләп табыла торган бер урында 2011 елда археологлар эшли башлады (биредә инде 1989–1993 елларда да берәз казып караганнар иде). Ул эшләр өле һаман дөвам итә, жәй көне Болгарга килсәгез, безнең табышлар белән үзегез дә таныша,

табылдыктарны кулга тотып карый аласыз.

Бу урында иңе-бүе 32–34 метрлар чамасы, ягъни майданы Жәмигъ мечетенеке кадәр булган монументаль кирпеч бина харабәләре ачылды. Аның таш нигезе өчен тирәнлегә 1 метрга, киңлегә 1,2 метрга житә торган чокыр – траншея казылган. Таш нигезгә калыңлыгы дүрт кирпечтән торган стена өөлгән. Стена эчендөгә майдан яндырылмаган кирпеч, ә кайбер урыннарда агач (бүрәнә) стена белән аерым бүлмәләргә бүленгән. Кайбер бүлмәләрнең төрәзәсе тимер рәшәткәләр белән ныгытылган. Бүлмәләр арасында киңлегә 4 метр чамасы булган коридор. Бүлмәләрнең һәм коридорның идәннәре тактадан. Бинага төп керү урыны төньяк-көнчыгыш яктан булгандыр, күрәсәң. Киңлегә 12 метрга житә торган һәм ике яктан биек булмаган кирпеч койма белән чикләнгән киң урам туп-туры әлегә бина ишегенә алып килә – коридор урамның дәвамы булып тора. Ишек янында йозак һәм тимер эшәрмә – аркылы бик табылды.

Болгар шәһәрләрендә мондый уникаль архитектура корылмалары әлегә кадәр тикшерелмәгән иде әле. Шулай да бинаның нинди максатларда төзелүен, хезмәт итүен аңлау әллә ни авыр булмады. Бу бинада, һичшиксез, шәһәр базары урнашкан булган һәм анда чагыштырмача кыйммәтләр әйберләр – Кытай һәм Һиндстаннан китерелгән ефәк

Алтын Урда акчалары.

тукумалар, аш төмләткечләр, савыт-сабалар, хатын-кыз бизәнү әйберләре сатылган. Бу фикерне раслаучы фактлар күп. Беренче чиратта, әлбәттә, казылмалардан чыккан акчалар. Аларның саны менән артык. Күбесе 1350–1370 елларда сугылган. Базар, күрәсәң, XIV гасыр урталарында – Алтын Урданың иң үскән, чәчәк атып утырган чорында төзелгәннәр. Ул артык озак яшәми, 1370нче елларда янып юкка чыга.

Табылдыктар арасында үлчәү детальләре, биш дистәдән артык

тимер, бронза һәм бакыр фольгага төрелгән кургаш герләр бар. Иң кызыклы табылдыктар – Германия, Бельгия, Голландия, Фландрия кебек Көнбатыш Европа илләреннән китерелгән үлчәү герләре һәм кургаш пломбалар. Әлегә пломбаларны чит ил сәүдәгерләре кыйммәтләр тукума төргәкләрәнә беркетеп кую өчен кулланганнар.

Бер бүлмәдә парлап-парлап сатуга куелган йөзгә якын тимер өзәңгә табылды. Тагын бер кызыклы ачыш турында әйтмичә үтү мөмкин түгел: базарның төньяк-көнчыгыш дивары тирәсендә пыяладан муенса төймәләре һәм йөзекләр ясыя торган остаханә урыны сакланып калган. Күрәсәң, әлегә бизәнү әйберләрен бер гаилә кешеләре ясап торган, шунда ук сатып та жиберә барган.

Болгар үзенең топографиясе, планировкасы, бигрәк тә архитектура-сы ягыннан караганда – чын Шәрык шәһәре. Шуңа күрә аның төп базары да мөселман илләрендә таралган базарларга охшаш. Мондый базарлар Истанбулда, Сәмәркандта, Бохарада хәзер дә гасырлар буена сыналган борынгы традиция нигезендә төзеләләр.

Әйткәнәбезчә, әле тикшеренүләр давам итә һәм шул ук вакытта базарның сакланып калган конструкцияләрен консервацияләү буенча да эшләр башланып китте. Тиздән Болгар дәүләт тарихи һәм архитектура музей-тыюлыгында туристларга күрсәтү өчен тагын бер уникаль объект пәйда булачак.

БЕЗ БЕЛГӘН ҺӘМ БЕЛМӘГӘН ТУКАЙ

130 еллык юбилее уңаеннан Тукайның тормыш һәм иҗат сәхифәләре буйлап хронологик сәфәр кылып кайтырга булдык.

Автор:
Луиза Янсуар

ГАБДУЛЛАЖАН

14 (26) апрель, 1886

Габдулла Тукай Казан губернасы Казан өязе Кушлавич авылында указлы мулла гаиләсендә дөньяга килә. Казан өязе буенча 1886 елда туган, өйләнешкән һәм үлгән кешеләренә теркәү кенәгәсендә аны әтисе Мөхәммәтгариф «Габдуллажан» исеме белән теркәп куя.

29 август, 1886

Тукайның әтисе 44 яшендә кату зөхмәтеннән үлә. Габдуллага дүрт ай ярым була. Әнисе Мәмдүдә улы белән әтисе йортына кайта.

22 декабрь, 1888

Мәмдүдә Малмыж өязе Сасна Пүчинкәсе авылының указлы мулланың Мөхәммәтшакир Фәйзуллинга икенче мәртәбә тормышка чыга.

22 декабрьдән соң, 1888

Әнисе яңа иренен йортына күчеп киткәндә, ике яшь тә сигез айлык Габдуллажанны, Кушлавичка алып барып, Шәрифә исемле карчыкка вакытлыча асрамага биреп калдыра.

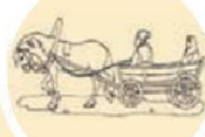

«Кыш көннәрендә төнлә яланаяк, күлмәкчән көенчә тышка чыгам икән дә, берәздән өйгә кермәкче булып, ишеккә киләм икән. Кыш көне авыл ызбаларының ишекләрен ачмак балага түгел, шактый үсмер кешеләргә дә мәшәкать вә көч булганлыктан, табигый, мин ишекне ача алмыйм вә ишек төбөндә аякларым бозга ябышып катканчы көтеп торам икән. Карчык исә үзенә «Кадалмас әле, килмешәк!» дигән «шәфкатьле» фикере илә мине үзе теләгән вакытта орыша-орыша көртә икән. («Исемдә калганнар».)

«ӘНКӘЙНЕ КАЙТАРЫГЫЗ!»

Март-апрель, 1889.

Әнисе Габдулланы үз янына Сасна Пүчинкәсенә алдырта.

«Анам да теге муллага үзләшеп җиткән булырга кирәк: ул бервакыт мине үзе янына Саснага алдыртырга атлар җибәрткән. Мин хәзер дә дә атта утырып Саснага барганымны, үземне бер киң вә рәхәт галәмдә хис иткәнемне, юлда барганда күз алдымда әллә нинди нурлар уйнаганын онытмаган шикелле булам. Үги әтиемнең мине сөе, миңа чәй янында кәрәзле балны ак күмәчкә ягып бирүе, минем шунда куанганнарым биш минутлык төш шикелле генә әле дә булса хәтеремдә». («Исемдә калганнар».)

18 гыйнвар, 1890.

Габдулланың әнисе 26 яшендә эченнән кан китү авыруыннан вәфат була. 3 яшь тә 9 ай булганда Габдулла тома ятим кала.

«Әнкәмнең җеназасын күтәреп алып киткәннәрен сизгәч, яланаяк, яланбаш хәлемдә капка астыннан үкереп җылый-җылый җөгереп чыгып: «Әнкәйне кайтарыгыз, әнкәйне биреңез!» – дип, шактый гына җир мәет күтөрүчеләрдән калмый барганмын. Сасна мулланың өенә сыймаганга, ул мулла мине бабайга кайтарып биргән». («Исемдә калганнар».)

«АСРАРГА БАЛА БИРӘМ, КЕМ АЛА?»

1891 ел урталары.

Зиннәтулла бабасы белән үги әбисе Латыйфә Габдулланы бер авыл ямщигына утыртып, Казанга озаталар. Тукай бу вакытта каты ачлык булуын, бабасының ишле гаиләсе бик мохтаждыкта яшәвен искә ала.

Тукайның Коръәне. Бабасы Зиннәтулланың була. Битләрендә карандаш белән сызып куйган урыннар бар.

«Ямщик, Казанга килеп, Печән базарында: «Асрарга бала бирәм, кем ала?» – дип кычкырып йөргәндә, халык арасыннан бер кеше чыгып, мине алган. Миңа әти булганы Мөхәммәтвәли исемле булып, әни булганы Гәзизә исемле иде. Торолары Яңа бистәдә. Икесе дә эш кешеләре булдыкларыннан, монда миңа ач торырга тугры килми иде. Мин бу ата-анамда ике елмы, күпмедер торгач, әти дә, әни дә берьюлы авырый башлаганнар. Үлчәкләреннән куркып, мине, Казанга китергән ямщикне табып, аңар утыртып, Өчиле карыасенә йибәргәннәр. Әби белән бабай Өчилегә килгән һәрбер чит авыл кешесенә үзләрендә асрарга бирергә ятим бала барлыгын сөйләгәннәр. Кырлайдан Сәгъди исемле бер ир баласыз кеше, килеп, мине үзенә алып киткән». («Исемдә калганнар».)

Ефим Симбирин картинасы. «Шагыйрь».

ЖАЕККА!..

Ел ахыры, 1894.

Габдулланы Уральскига (Жаекка) сөүдөгөр жинэсе Галиясгар Госманов, аның хатыны Газизэ (Габдулланың этисе Мөхөммәтгарифның беренче хатыныннан туган кызы) чакыртып ала. Уральск – аның зур шагыйрь буларак формалашкан шөһөре.

Сентябрь, 1894.

Габдулланы жинэсе «Мотыйгия» мәдрәсәсенә укырга бирә.

САНДЫГЫ ТУЛЫ – ХИКМӘТЛЕ КИТАП

30 июль, 1900.

Жинэсе ашказаны авыруыннан вафат була. Габдулла «Мотыйгия»гә торып укырга күчә. Ул монда 1906 елның декабренә кадәр яши.

«ШАГЫЙРЬ ИКӘНЕН БЕЛГЕРТЕ...»

Ел дәвамында, 1902.

Мәдрәсәдәге сабакташы Гали Хикмәтуллин Тукайның жырлар чыгаруы, аларны шәкертләр белән бергә бер көйгә салып жырлавы турында сөйли. Тукай кесәсендә кубыз йөртә. Мисырдан укып кайткан Камил Мотыйгыйдан нөхү, мантыйк, хәдис, тәфсир, фикьһе, гарәп әдәбияты бунча дәрәсләр ала. Тагын бер дустаны Рәхмәтулла Хәйруллин: «Ул үзенә шагыйрь икәнән шул 1902 елда белгертте», – ди.

Июль, 1903.

Камил Мотыйгый Тукай һәм башка алдынгы шәкертләр хуплап каршы

«Шунда ук төркине яхшы укый иде... Сабакны бик күңел биреп укыды. Кайчакларны, сабакка соңга калам, дип, иртәнге ашны ашамастан китеп бара иде». (Газизә апасы истәлектәрәннән.)

Сентябрь, 1896.

Габдулла мәдрәсәдә укуын дәвам итә, рус классына да йөри башлый. Пушкин, Лермонтов ижаты белән беренче мәртәбә шунда танышкандыр, дип фаразлана.

Ел дәвамында, 1901.

Габдулла авырып укуын ташлап киткән Ярулла Морадыга хатлар яза. Фөкыйрьлектән, тормышының авыр булуыннан зарлана. Рус классын тәмамлаганга, Мотыйгулла хәзрәткә метрика дәфтәре язуда булыша.

алган «әл-Мәгариф» исемле кулъязма газета чыгара.

Июнь ахыры, 1904.

Камил Мотыйгый Уральскида атнага бер мәртәбә гыйльми, әдәби, хикми вә фәнни дип аталган «Әлгасрелжәдит» журналы чыгара башлый. Тукай аны язучыларның берсе, журнал идарәсендә редколлегия әгъзасы. Шигырьләре, мәкаләләре беренче тапкыр шушында дөнья күрә. «Әдип» дип тә аңа беренче мәртәбә шушы журналда мөрәжәгать ителә.

Сентябрь, 1904.

Татарның булачак атаклы артисты, режиссеры, татар театрына нигез салучы Габдулла Кариев (Миңлебай Хәйруллин) белән таныша.

«Габдулла әфәнде сандыгында төрле хикәят китаплары да күренгәлиләр. «Рәдде бичара кыз» исемле бер театр китабын ул әллә кайдан гына табып, бик тәмле иттереп укый вә тыңлаучыларны хозурландырып, дәрт кертә иде». (Ярулла Морадый, Тукайның сабакташы истәлектәрәннән.)

Ел дәвамында, 1904.

«Мотыйгия» мәдрәсәсендә дүрт ай балалар укыта. Класка моңа кадәр булмаган кара такта элөп куя, укытканда язуга, телгә, хисапка игътибар итә.

Фаянс тартмачык. Тукай бу тартманы Уральск шөһәрәндә беренче гонорарына сатып ала һәм апасы Газизәгә бүләк итә.

«ГАБДУЛЛА ТУКАЕВ»

Май, 1905

Камил Мотыйгий «Уралец» газетасы типографиясен арендага ала. Тукай бу басмаханәгә өйрәнчек булып керә: хәрәф җыю эшенең техникасына аны типографиядә эшләүче рус эшчесе Александр Гладышев өйрәтә. Монда Тукай 1 сум 50 тиен хезмәт хакы ала.

Җәй, 1905

Якшәмбе көннәрендә Ярулла Морадый белән бергә еш кына Ханская рошадә үткәрелә торган халык гуляньесенә чыга.

26 ноябрь, 1905

Уральскида «Фикер» газетасының беренче саны чыга. Тукай газета-

«Беркөнне Тукай иптәш бөтенләй язу эшләренә бирелергә уйлады. Миннән ун тиен акча сорап алды да кәгазь вә карандаш сатып алып, мәшһүр Крыловның басняларын татарча тәрҗемә итәргә тотынды». (Ярулла Морадый истәлекләреннән.)

да төп эшне алып бара, шигырь һәм мәкаләләре даими басылып тора. Беренче санда басылган «Мужик йокысы» шигыре беренче тапкыр «Габдулла Тукаев» дигән имза белән дөнья күрә.

АК БИЛЕТ АЛГАН ТУКАЙ

Май ахыры, 1907

Мотыйгийның матбагасын сатып алган сәүдәгәр Мортаза Гобәйдуллин «Фикер» газетасын, «Элгасреләдит» журналын чыгаруны туктата. Тукай эшсез кала.

Җәй, 1907

Әтисенең йортын сатудан берникадәр мирас калган була. Гурьевтагы туганнары – сәүдәгәр Әхмәди һәм Әхәди Абдуловлар шул акчаны Тукайга жибәрәләр.

10 октябрь, 1907

Тукай – Казанда. «Болгар» номерының өченче катында Кабан күленә таба карап торган почмактан өченче төрәзә, 40нчы бүлмәгә урнаша. Кыска вакытлы күчүчеләрне исәпләмәгәндә, ул бу номерда 1912 елның декабренә кадәр яши.

Уральскидан алып килгән әйберләре бер кәрзингә сыеп бетә.

10 октябрьдән соң, 1907

Фатих Әмирхан белән таныша. Аларның эчкерсез дуслыгы гомер буена дәвам итә. Галиәсгар Камал белән таныша. Шулай ук гомер буге дус булалар.

17 октябрьдән соң, 1907

Солдат хезмәтенә каралу өчен Кушлавчыка кайта. Каенсар авылында яшәүче Сажидә апасының әйтүенә караганда, Казаннан Габдулла аягына күн ботинкалар, кулына күн перчатка, өстенә кыска гына киём киеп кайткан. Казанга кире киткәндә, Сажидә апасы аңа бер пар киеш итек һәм бияләй бирә.

26 яисә 27 октябрь, 1907

Буйга кечкенә һәм чандыр гәүдәле, бер күзенә әзрәк ак төшкән

1 июнь, 1906

Сатирик журнал «Уклар» чыга башлый. Татарда сатира-юмор әдәбияты яңа гына аякка басу чорында, журналга яраклы материаллар бирүчеләр аз булганлыктан, аны, баштагы саннарын бигрәктә, Тукай үзе язып тутыра.

Август, 1906

Уральск эшчеләре үткәргән митингларда катнаша. Аларны полиция нагайкалар белән куып тарата.

Декабрь, 1906

Мәдрәсәдән чыгып, «Казан» михманханәсенә күчә, аена 15 сум түләп, Габдулла Кариев белән бергә 7 нче номерлы бүлмәдә яши. Казанга шушы михманханәдән күчеп китә.

Тукайның юл кәрзине. Камыштан үрел асалган бу кәрзин аның гомерлек сәфәрдәше була. Зурлыгы: 21х53х34 см.

Тукай солдатка каралу бүлмәсеннән ак билет алып чыга, ягъни солдатка алынудан азат ителә.

15 ноябрь, 1907

Беренче шигырь җыентыгы чыга.

Ноябрь ахыры, 1907

«Китаб» нәшриятына экспедитор булып урнаша. Корректура карый, посылкалар тегеп, аларны почтага илтә. Китапларны Казан китапчыларына илтәп тапшыра. Айга 25 сум хезмәт хакы ала.

Ел дәвамында, 1907.

Казанда табиб аңардан икенче стадия үпкә авыруы таба. Ләкин шагыйрь авыруына әллә ни илтифат итми, дөваланмый.

ЯШЕРЕН МӘХӘББӘТ

3 гыйнвар, 1908

Тукай балачагында Яңа Бистәдә үзен күпмедер тәрбия кылган үги әнисе Газизәнең исән булуын белә дә аның хәлен белергә бара. «Исәнме, әни», – дип күрешүе, Газизә әнисенә дә, үзенә дә елавы турында апасы Газизәгә хатта яза.

Яз, 1908

Дусты Әмирхан белән бер очрашу вакытында Тукай аңа эч серен ача: «Мин үзем килеп эләккән кругымнан разый түгел. Минем бүлмәдә көне-төне буге вакытларыны кайда куйрга белмәгән кешеләр җыелып яталар...»

7 март, 1908

«Сабах» нәшрияты җитәкчесе Хәбибрахман Зәбири Оренбургка

«Мин аның шигырьләрен аерым бер ләззәт һәм дәрт белән укыйм... үзгәччә белән әйтә бирә алмый торган нәрсәләргә матур, үткен каләм белән әйтә белүче кешенә күрәсәм килә башлады...» (Зәйтүнә Мәүләдова истәлекләреннән.)

«Вакыт» газетасы мөхәррире Фатих Кәримигә мохтаҗлыкта яшәүче Тукайга ярдәм күрсәтергә кирәклеген искәртеп хат яза.

Май урталары, 1908

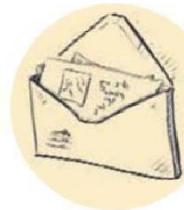
«әл-Ислах» идарәсенә Бибиҗиһан һәм Зәйтүнә Мәүләдовалар килеп йөри. Әмирхан аларны Тукай белән таныштыра. Зәйтүнә Чистай шәһәрәндә заманы өчен шактый культуралы гаиләдә үскән кыз була. Тукайны яра-

Юлда күрсәм, күз йомам, күрмим, имеш;

Ут йотып янсам да, сер бирмим, имеш!

Бер шигырь язсам да, ялган кул куям,

Мин сөйгәнне белмәсән дип куркудан.

«Әле бу арада бик яхшы гына авырып алдым. Хат яза алмадым. Кәфем вә тормышым яхшы. Дуст-ишләр күп. Казанда тору күңелле. Монда кечкенә вакытымда тәрбия иткән әнкәмне дә таптым». (Апасы Газизәгә язган хаттан.)

тып укый. Ул Тукайның күчелендә яшерен мәхәббәт хисләре уятта.

17 июнь, 1908

«Кызык гыйшык» исемле шигырен «Мәжнүн» имзасы белән бас-

тырып чыгара. Ул шигырь Зәйтүнәгә багышланган, дип фаразлана.

5 август, 1908

Мәкәрҗә ярминкәсенә бара. «Сәйяр» труппасы белән концерт

«КАРАУСЫЗ «БОЛГАР» НОМЕРЛАРЫНДА ЯТА...»

Май, 1910

Тукай Ташаяк ярминкәсендә була, карусельдә әйләнә. «Туйганчы бала чакта эләкмәгәннән үчен алдым», – дип, дусларына куанып сөйли.

1911 елның башы

Үпкә авыруының көчәеп китүен белеп, Сәгыйть Рәмиев нык борчыла, Тукайны кымыз белән дәвалау өчен үз янына Әстерханга чакыра.

23-24 апрель, 1911

Тукай, «Тургенев» пароходының өченче классына утырып, сәфәргә чыга. Пароходта барганда дүртенче класс пассажирлары арасына чыгып озак-озак йөри, алар белән гәпләшә.

Апрель азагы, 1911

Әстерханга килеп төшкәч, «Люкс» кунакханәсенә урнаша. Биредәге интеллигенция белән аралаша. Балык Базары авылына барып, кымыз эчеп, сәламәтлеген рәтлән, иҗат белән шөгыльләнә.

6 июнь, 1911

«Василий Лапшин» исемле пароходка утырып (беренче класста, аерым каютада), Казанга кайтырга чыга.

29 сентябрь, 1911

Көннәрнең суытуыннан, «Болгар» кунакханәсенә номеры ягылмавыннан, кабат авыруы көчәеп китүеннән зарлана: «Мин быел 29 сентябрьдән ук салкынлыктан зарлана башладым. Миңа шул якмый торган арада бизгәкнең шәбе эләккән...»

3 ноябрь, 1911

Матбугатта Тукайның каты авыруы хакында хәбәр бирелә.

9 декабрь, 1911

Тукайның хәле турында Петербургта рус телендә чыккан «В мире мусульманства» газетасы язып чыга.

**1912 елның март башына
кадәр**

Өчилегә үти әбисе Латыйфә белән бабасы Зиннәтулла улы Кәшфелкәбир Әмиров йортына кайта. Биредә кышны үткәрә һәм ял итә. Аны кечкенә генә аерым өйгә урнаштыралар

«Авыру Тукай бернинди караусыз һәм тәрбиясез «Болгар» номерларында ята». («В мире мусульманства» газетасыннан.)

Тукайның карасавыты. Санкт-Петербургта чыгында мәктәп укучылары булак иткән бу карасавытны Тукай бик кадерләп саклый.

Жиңгәсә һәр көн үрдәк шулпасы пешереп кертә, алдында һәрчак жылы сөт була.

**Февраль азагы-март
башы, 1912**

«Тагын безаз тор әле», – дип кыс-тауларына карамастан, Тукай кире Казанга кайта.

Март, 1912

Тыныч фатирда торырга, азрак аралашырга, күбрәк иҗат эше белән шөгыльләнәргә план корып кайта. Ләкин фатирыннан канәгатьсез кала, «Свет» кунакханәсендә бер бик матур, якты, затлы жиһазлы бүлмәгә урнаша. Әмма номерында ана күселәр тынғы бирми.

«НЕВРАСТЕНИЯ БЕЛӘН ЖИТДИ АВЫРУ ТАПТИМ...»

20 апрель, 1912

Петербургка килеп төшә. Дуслары аны университет докторы А.Р. Польша күрсәтәләр. Доктор: «Туберкулезның соңгы дәвәре, тын ала торган эгъзаларының дүрттән бере белән генә сулап тора», – ди.

«1912 елның ахырында миңа, авыру Тукайны барып карарга үтенеп, татар яшләрәннән берничә кеше килде. Мин анда неврастения күренешләре белән бергә житди авыру таптым». (Профессор Г. Клячкин истәлекләреннән.)

4-5 май, 1912

Петербургтан китәр алдыннан Тукай номерына алты кешелек мәктәп укучылары делегациясе килә. Кызлар – чөчәк букеты, ир балалар бик матур карасавыт бүләк италәр. «Шәкертләр киткәч, бик озак карасавыт өстендәгә эт белән сабыйлар кебек шаярып ятты», – дип искә ала дуслары.

**Май азагы-июльнең
20ләре, 1912**

Казакъ даласында яши. Үзе кымыз эчеп дәвалланган казакъ авылыннан ерак түгел Кушкүл авылына килеп, халыкка яңа шигырьләрен укый.

Июль, 1912

Казанга «Свет» кунакханәсендәге номерына кайтып керә. Бирелеп эшли башлый.

Көз, 1912

Зәйтүнә туташның Казаннан Чистайга китүен бик авыр кичерә. Авыруы янә көчәя.

«СИН ОЗАГРАК ЯШӘ...»

25 февраль, 1913

Больницага китәр алдыннан дуслы Фатих Әмирхан белән сабуллаша.

14 март, 1913

«Уянгач беренче эшем» исемле мәкаләсен яза.

**31 март, көндөз сәгать
1-2ләр, 1913**

Доктор Р.А. Лурия килә. Тукай яныннан чыккач, шагыйрьнең иптәшләренә: «Сездән яшерүне кирәк дип тапмыйм, бик күп торса, 3-4 көн торып, ялгызын гына калдырмагыз», – ди.

«Сабыйларчарак шат йөз белән: «Иртәгә Клячкинга керәм, мин киткәндә, син тормаган булырсың... Моннан соң күрешмәсәң... хуш инде!» – диде. Миңа аның бер ай, күп булса, ай ярым гомерә калганлыгы мәғлүм иде. «Тиз төрелеп чык, тиз күрешик!» – дидем. Ул: «Юк, тиз күрешмик әле, син озаграк яшә», – диде һәм чыгып китте». (Фатих Әмирхан истәлекләреннән.)

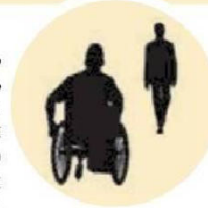
1 апрель, өйләдән соң, 1913

Дуслары, Тукайның рөхсәте белән, фотограф Г. Яковсонны чакырталар, һәм ул шагыйрьне рәсемгә төшерә. Үләр алдыннан Тукай нәширләрдән алачак 500 сум акчасын бер ятим татар баласын стипендия биреп укыту өчен тотарга кушып, телдән васыять әйтә.

2 апрель, кичке

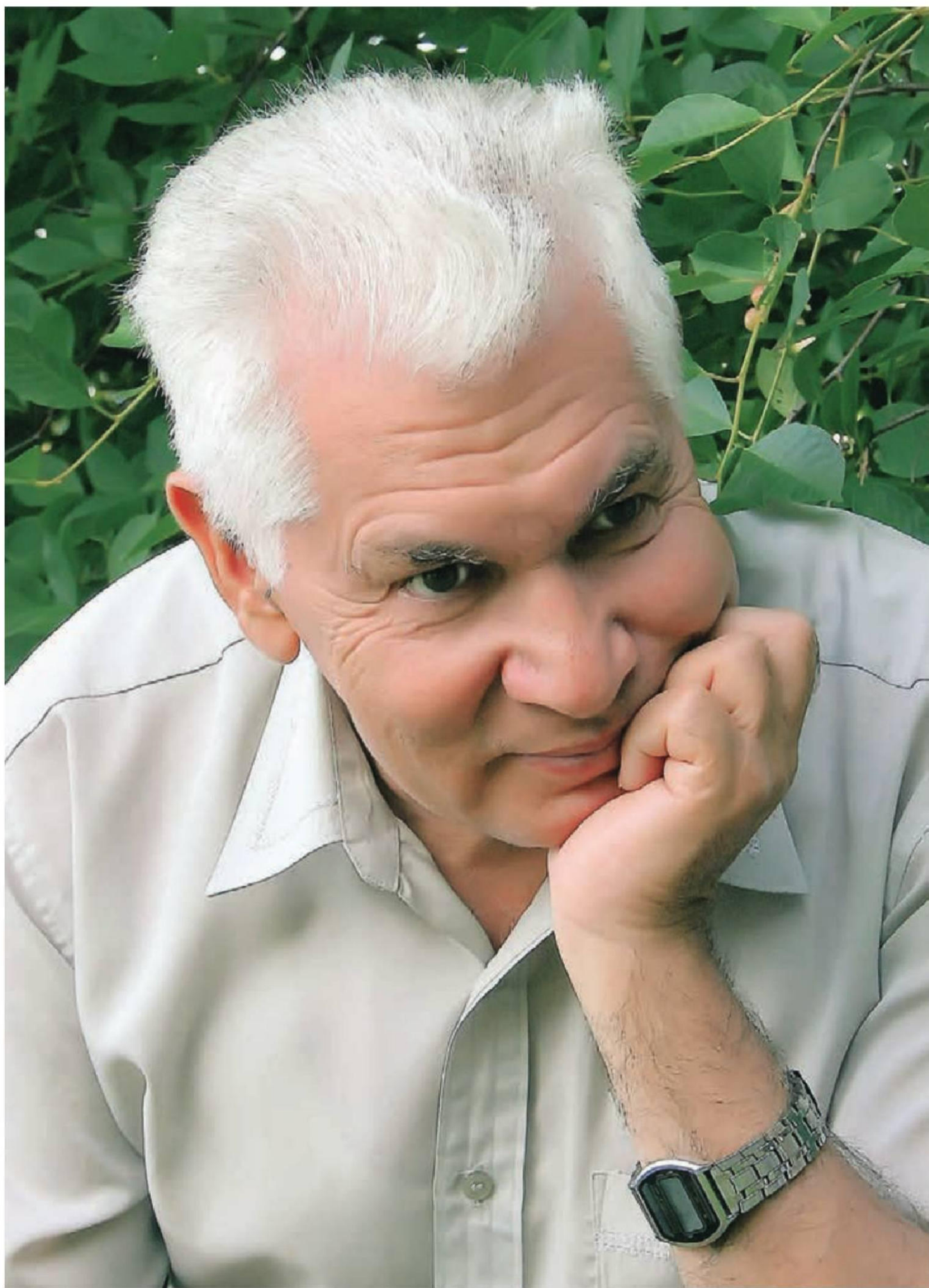
8 сәгать 15 мин, 1913

Тукайның йөрәге тибүдән туктый.

«Шагыйрьнең үлеме бөтен халык өчен зур бер милли хәсрәткә әйләнде. Мәрхүм шагыйрьнең биографиясе һәм хатирәләр белән, шигырьләренә һәм талантының кыйммәтен тәхдир итеп язылган мәкаләләр белән бөтен татар газеталары тулды». («Иородческое обозрение», 1913, 3 нче сан.)

4 апрель, 1913.
Тукайны күмү көне.

СССРДАГЫ УННЫҢ – БЕРСЕ

Бу елның 14 маенда чорыбызның күренекле әдиге, әдәбият галиме, мәгърифәтче, публицист, күп еллар «Татарстан» журналының баш мөхәррире булып эшләгән, ТРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе, М. Җәлил исемендәге Республика премиясе лауреаты, «Почет билгесе» ордены кавалеры Рафаэль Әхмәтович Мостафинның 85 яшьлек юбилеен зурлап билгеләп үтәр идек. Ни кызганыч, моннан биш ел элек, 80 яше туларга нәкъ бер ай кала, көтмәгәндә-уйламаганда, бакый дөньяга күчте ул... Бүген без сезгә аны якын белгән кешеләр белән Рафаэль Әхмәтовичны искә төшерергә тәкъдим итәбез. Замандашларының хәтеренә Рафаэль Мостафин нинди булып уелып калды икән?

Раил ВӘЛИЕВ,

Татарстанның халык шагыйре:

– Рафаэль ага Мостафин белән беренче күрешүм-танышуым бүгенгедәй хәтердә. 1967 елның язында мин, Мәскәүдәге Әдәбият институтына керү нияте белән, ижат конкурсына шигырьләремне жибергән идем. Ә конкурс бик зур – бер урынга ике йөздән артык кеше, шуңа күрә аннан үтүемә өмет бөләкәй иде. Ниһаять, Мәскәүдән сөнечле хәбәр килеп төште: мин ижат конкурсынан узганмын һәм август башында имтиханнар тапшыру өчен башкалага барырга тиешмен икән. Бу хәбәрдән башым әйләнеп, бөтенләй илчләнеп калгандай булдым. Инде икенче курсны тәмамлап килгән жирдән Казан дәүләт университетына укырга йөрүдән дә туктадым. Сине Мәскәү кадәр Мәскәүдә атаклы Әдәбият институтында көтөп торганда, ничек инде журналистика бүлегендә укып ятасың, имеш. Минем хыял журналистика түгел, ә шагыйрь булу бит!

Шулай канатланып йөри торгач, моңа кадәр язган шигырьләремнең иң яхшы дигәннәрен сайлап, көннәрдән бер көнне «Казан утлары» журналына юл тоттым. Поэзия бүлеге мөдире Нури Арслан баш мөхәррир Рафаэль Мостафин янына алып кереп китте. «Ишеттем, сиңең хакта

ишеттем мин, – дип, күптөнгә танышы сыман каршы алды редактор мине. – Әдәбият институтында уку әйбәт анысы, бездән Габдрахман Әпсәләмов белән Рәшит Гәрәй тәмамлаган иде аны. Шигырьләреңне редколлегия әгъзасы Хәсән Туфанга бирербез. Ул хупласа, журналда бастырырбыз... Тик менә университетны ташлавың гына кызганыч. Бөтен дөньда атаклы университет бит ул. Үз язмышың үз кулыңда инде, соңыннан үкенерлек кенә булмасын». Шулай диде да ул безар уйланып торды. Аннары болай дип дәвам итте: «Августка кадәр шактый вакыт бар бит әле, өч ай тулай торақта кандала симертеп ятканчы, әйдә, теләгәң булса, журналда эшләп ал. Бездә хәзер журналга язылу кампаниясе бара, районнарда чыгып, шул эш белән шөгыльләнәрсен».

Моңысы инде минем өчен бөтенләй көтелмәгән нәрсә иде. Әле моңа кадәр хәтта район газетасында да эшләп карамаган, соңгы арада кая барып бөрелергә белмичә, ике каен арасында адашып йөргән хыяллы малайны татарның иң мәртәбәле журналына эшкә чакырсыннар әле!

Шушы көннән, шушы мизгелдән башлап, Рафаэль абый Мостафин минем өчен илаһи бер затка әверелгәндәй булды. Еллар узган

саен, мин аның янадан-яңа асыл сыйфатларын ача бардым, аның чын мәгънәсендә олы жанлы, кече күңелле кеше булуына инандым. «Казан утлары»нда эшләгән берничә ай эчендә мин Рафаэль абыйның кешеләргә игелекле мөнәсәбәтен күрү, үземә гомер буена житәрлек тормыш дәрәсләре алдым.

Рафаэль Мостафин кичкырлы, әдәбиятның төрле жанрларында ижат итүче әдип булса да, аны татар укучысына, төрле халыкларга һәм илләргә таныткан әсәрләре, һичшиксез, Муса Җәлилгә багышланганнары. Шагыйрьгә охшатып әйтсәк, Җәлил турында уйласам, минем күз алдыма Рафаэль Мостафин килеп баса, Рафаэль ага турында уйласам – Муса Җәлил. Халкыбызның каһарман шөхесе турында үзбездә дә, читләр арасында да язучылар күп булды. Ләкин Рафаэль Мостафин Җәлил турында әсәрләр язып, китаплар чыгарып кына калмады, аңа үзенә бөтен ижади таланты, бөтен гомерен багышлады. Ә Җәлилнең рухи газәпләрен аңлар өчен үзең дә шул газәпләр эчендә янарга, Җәлилнең рухи бөеклегенә төшенер өчен үзең дә шул биекләккә күтәрелергә кирәк.

Үзенә якташы һәм ижатына рух бирүче Муса Җәлил кебек, Рафаэль ага Мостафин тормышта да,

Чираттагы номерны планлаштырганда (2009 ел).

әдәби хәрәкәттә дә гажәеп актив шәхес иде. Ул бернәрсәгә дә битарф түгел, һәр вакыйгага аның үз мөнәсәбәте, үз фикере бар. Үзенә төп ижат майданы итеп әдәби тәнкыйть өлкәсен сайласа да, ул илнең күренекле язучылары рәтендә саналды. Узган гасырның 80 нче елларында СССРдагы иң популяр ун татар язучысы арасында Рафаэль Мостафинның исеме дә аталуы менә шул хакта сөйли дә инде. Әле бүген дә Мәскәүдәме, Ташкенттамы, Алма-Атадамы – кайдагына: «Нинди татар язучысын беләсез?» – дип сорасаң, һичшиксез, Тукай һәм Муса Җәлил исемнәре белән беррәттән Рафаэль Мостафин исеме дә атамый калмыйлар.

Равил ФӘЙЗУЛЛИН, Татарстанның халык шагыйре:

Рафаэль Мостафин – әдәбиятыбыз тарихында якты эз калдырган затлы адип. Ул – язучы, галим, тәнкыйтьче, публицист, мөхәррир. Әйтелгән һәр тармакта да аның мирасыннан матур үрнәкләр табып була.

Һәр кеше, теге яки бу зат турында сүз чыкканда, иң әүвәл, аны үз шәхесенә мөнәсәбәтле фактлар, вакыйгалар белән бәйләп искә ала. Табигый хәл. Миңа Рафаэль Әхмәт улы (безнең өчен Рафаэль абый) белән 50 елдан артык шактый ук якын аралашып яшәү, ижатташ булу насыйп булды. Танышып дуслашуның башлангыч еллары аеруча кадерле. Үткән гасырның 60нчы еллары бу. Без студент булган елларда ул инде ил күләм танылу алган әдәби тәнкыйтьче иде. Өлкәннәргә дә, яшьләргә дә (хәер, ул үзе дә ул чакта 30 яшьләрдә генә!) аңа карата хөрмәт зур. Рафаэль абый, гомумән, төс-кыяфәт белән дә, холкы белән дә зыялы, интеллигент кеше иде. Сугыш елларында аның әтисе турында мәшһүр И.Эренбург тарафыннан «Майор Мостафин» дигән очерк тикмәгә генә язылмагандыр.

Әйе, 60-70 нче елларда (әлбәттә, соңрак та) Рафаэль Мостафин сүзе,

фикере әдәби мохиттә бик югары һәм дәрәжәле шәхес иде. Республикада да, СССР киңлекләрендә аның чыгышлары, мәкаләләре һәрвакыт игътибар үзгәндә булды. Ул классик адипләребезнең дә, яшь язучыларның да ижатларын барлап, аларга күпмилләтле гомумәдәбият казанышлары югарылыгы нисбәтендә бәя бирергә омтылды. Аның ижади майданы зур, анализлау объекты күпкырлы булды: заман тормышының татар әдәбиятында чагылышы, гомумәдәбият үсешендәге тенденцияләр, жанр яңалыклары, милли әдәбиятларның үзара йогынтысы һәм бер-берсен баетулары, бу юлда әдәби тәржемә әсәрләренң роле... Әлбәттә, бу тема-проблемаларны үзгәчә чишәргә алыну өчен белем, профессиональ осталык, көч-дәрман, төвәккәллек кирәк. Ә андый сыйфатлар Рафаэль абыйда житәрлек иде. Өстәвенә ул ике телдә: русча һәм татарча иркен ижат итте.

Әйткәнәмчә, яшьләр ижатына бик игътибарлы булды ул. Моңы үз мисалымда бик нык тойган кеше мин. Тормыш юлында, бу очракта ижат юлы башында кул сузып булышкан, ижатка дөртләндергән кешене кем дияргә? Әлбәттә, әтиң, туганнарың кебек якын зат инде ул! Язмышка рәхмәт, андый затлар булгалады тормышымда. Рафаэль абый шуларның беренчесе. Ничектер ышанды ул миңа. Шулай булмаса, студент егетнең шигырьләре турында «Литературная газета», «Литературная Россия» газеталарында, «Новый мир», «Дружба народов» кебек журналларда мине үсәндереп язып чыкмас иде! Канат куйды ул миңа. Нәтижәләр дә көттермәде: студент чакта ук, бәләкәй күләмле булса да, ике китабым чыкты, СССР Язучылар союзына кабул ителдем (ул чакта илдә иң яшь әгъза идек), шигырьләрем «Бөтендөнья әдәбияты китапханәсе» сериясендәге томлыктарда урын алды, берәз соңрак Тукай премиясе бирелде... Әгәр ул чакта Равил Фәйзуллин исеме ил күләмендә беркадәр яңгыраш алган икән, бу уңышларда, һичшиксез, Рафаэль абыйның өлеше бик зур!

Шәһинур МОСТАФИН, эзтабар язучы һәм шагыйре:

– Мөхтәрәм өлкән каламдәшем Рафаэль Әхмәт улы белән озак еллар давамында үзара аралашып-аңлашып яшәвез, өстәвенә, бер үк бинада (хәзерге «Идел-Пресс»та) янәшә бүлмәләрдә эшләвез безне рухи яктан тагын да якынайта төште. Шуңа күрә Остазымның гыйбрәтле үткән тормыш юлы да миңа шактый яхшы билгеле иде.

Рафаэль абый очрашуларга еш йери иде.

Рафаэль Әхмәт улының олы әдәбият майданына аяк басуы узган гасырның 50нче еллары ахыры һәм 60нчы еллар башына туры килә. 1962 елда СССР Язучылар берлегенә әгъза итеп кабул ителгән Рафаэль Мостафин, агымдагы әдәби хәрәкәткә караган тәнкыйди эшчәнлегә белән бергә, каһарман шагыйребез Муса Җәлилнең легендар тормышын һәм ижатын өйрәнү буенча киң қолачлы тарихи-гыйльми тикшеренүләр алып бара. 1965 елда Рафаэль Әхмәт улының остазы Гази Кашшаф белән бергә азылган Җәлилгә багышланган «Поиск продолжается» дигән китабы басылып чыга. Аннары бер-бер артлы татар һәм рус телләрендә «Батырлык поэзиясе» («Поэзия мужества», Мәскәү, 1966), «Муса Җәлил эзләре буйлап» (Казан, 1968) китаплары һәм күпсанлы мәкаләләре дөнья күрә.

1971 елда «Муса Җәлилнең Моабит чоры тормышы һәм ижаты» дигән темага диссертация яклап, филология фәннәре кандидаты дигән гыйльми дәрәжә алгач, Рафаэль Әхмәт улы бу өлкәдә ижади эзләнүләрен тагын да киңрәк жәелдереп жибәрә: архив киштәләрендә казына, төрле илләрдә яшәүче күп кенә кешеләр белән бәйләнешкә керә, Германиядә ижат командировкаларында булып кайта. Җәлил эзләрәннән Волхов сазлыктары аша жәяүләп уза һәм, нәтижәдә, патриот шагыйребезгә һәм аның көрәштәш дусларына кагылышлы күп кенә яңа фактларны ачыкый. Әнә шул материаллар, архив документлары һәм исән шәһитларның истәлекләре нигезендә эзтабар адипнең татар һәм рус телләрендә «Каһарман шагыйрь эзләре буйлап» («По следам поэта-героя», Мәскәү, 1971), «Өзелгән җыр эзеннән» (Казан, 1982), «Муса Җәлил» (Казан, 1986), «Җыр булып узган гомер» («Жизнь как песня», Мәскәү, 1987), «Җәлилчеләр» (Казан, 1988) кебек мо-

нографик китаплары һәм Жәлил турында балаларга атап язган «Кечкенә Муса турында хикәяләр» (Казан, 1976), «Кызыл ромашка» («Красная ромашка», Мәскәү, 1981) дигән җыентыклары басылып чыга. Рафаэль аганың китаплары рус, немец, башкорт, казакъ, азәрбайҗан, молдаван, украин һ. б. телләргә тәрҗемә ителә...

Чулпан ЖӘЛИЛОВА, герой-шагыйрь Муса Жәлилнең кызы:

– Безнең гаиләне Рафаэль Әхмәтович белән күп дистә еллар дәвамында дуслык җепләре бәйләп торды. Мин аның әле күптән түгел университетны тәмамлаган яшь гаилә чачын, әтиемнең дуслыгы Гази Кашшафның шәкерт булган чачын яхшы хәтерлим. Әдәбият белгече Гази Кашшаф беренче булып Муса Жәлилнең әдәби һәм хәрби язмышын өйрәнергә кереште. Эстафетаны ул Рафаэль Мостафинга тапшырды.

Рафаэль Мостафин безгә студент елларында ук «Моабит дәфтәре»ндәге шигырьләрен укып тетрәнүе, һәм шул чакта ук үзенең эшен Жәлилнең торышын һәм иҗатын өйрәнгә багышларга карар кылуы турында сөйләгән иде.

Күп еллар буге, вак-вак адымнар белән, әтиемнең һәм аның көрәштәшләренең фашист өнөндәге эшчәнлеге турында соңгы шәһитларны эзләп табып, алардан сорашып, 2 нче удар армия сугышып үткән җирләрен узып, хәрби архивлардан тиешле документларны эзләп, ул шагыйрьнең авыр хәрби язмышын тикшерә-өйрәнә. Әтием һәм аның көрәштәшләренең язмышын, героик көрәшен өйрәндә беркем дә Рафаэль Мостафин эшләгән кадәр эшли алмады.

Соңгы елларда Рафаэль Әхмәтович белән Рауза ханым безнең Казан янында яшәгән урыныбызга килә иде. Безнең Идеал ярлары буйлап йөргәндә, җәйге чәй табыннарында корган әңгәмәләребез истә. Рафаэль Әхмәтовичны тирән фикерле, акыллы кеше итеп танып идек. Аңа иң кешелекле сыйфатлар хас иде: башкаларга яхшылык теләүче, тирән белемле, иманлы, зыялы... Ул көчле тавышлы, пафослы түгел, тыйнак, шул ук вакытта, үзенең журналистик тикшеренүләре белән күпме кешегә игелек кылды. Аның торышында һәрвакыт кешеләргә карата ихтирам һәм кызыксыну булды. Ул бик ачык, талантлы һәм якты кеше иде. Һәм без, Муса Жәлил гаиләсе, күп еллар буге аның дуслыгына һәм игътибарына ия булуыбыз белән язмышыбызга бик тә рәхмәтле.

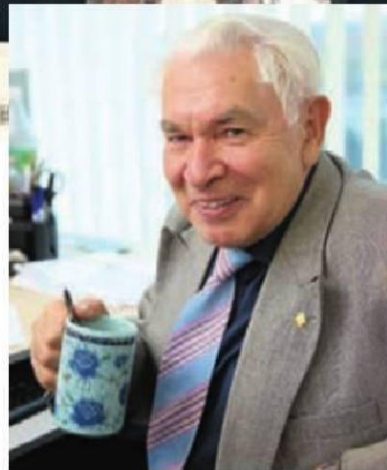
«Татарстан» журналының 90 еллыгын бәйрәм иткәндә Чулпан Жәлил белән.

Фәрит НУРМӨХӘММӘТОВ, журналист, «Мәгариф» журналының директор урывбасары:

– Миңа Рафаэль Мостафин белән бер эш кабинетында утырып, бер коллективта – «Татарстан» журналында эшләү насыйп булды. Аңа кадәр дә Казан университетының журналистика факультетында укыган чорда ул безгә лекцияләр укыды. Карап торышка аз сүзле, зыялы укытучым белән бер кабинетта утырып эшләргә дип башыма да китереп карамаган идем. Биш ел тирәсе бер бүлмәдә аркадашлар булып, икебез дә баш мөхәррир урынбасарлары булып хезмәт кылдык без.

Рафаэль абыйның бик күп сыйфатлары сокландыра иде мине. Ярдәм, киңәш сорап килгән кешеләрнең гозереп колак яныннан гына үткәрәп җибәрмичә, ярдәмгә атлыгып торуы... Аның гаилә жанлы булуы. Эштә утырган вакытта ул һәрдаим телефоннан өенә шалтыратып, торыш иптәше Рауза апаның хәлен сорашып торып. Муса Жәлилне өйрәнгән эстәбар-язучы буларак, ул һәрвакыт очрашуларга йөри иде, бер очрашуны да кире камады. Аның очрашулардан чәчәк бәйләмә тотып кайтып керүе һаман да күз алдында тора. Аның пунктуальгә дә сокландыра иде мине, эшкә беркайчан да соңга калмас, нәкъ тиешле вакытына килер, төшке ашны ашагач, урамга чыгып һава сулап керер. Язма-мәкаләләрен һәрвакыт үз вакытында эшләп бирер...

2006 елда Рафаэль абый Г.Тукай исемендәге Дәүләт җиңәгенә кандидат итеп куелган иде. Әлегә бүләк ияләре билгеле булып алдынан, ул бер төркем иҗат әһелләре белән Жәлил эзләре буйлап Германиягә китеп барды. Аңа бу олы бүләк бирелү турындагы указ дөнья күргән көндә ул Германия жирендә иде. Минем бик тә бу хәбәрне аңа үзем ирештереп, сөенчә аласым килгәнә хәтердә. Үзенең кесә телефонында элемтә булмагач, мин аның юлдашы,

Тыгыз эш арасында чөйгә дә вакыт табыла.

танылган журналист Рафис Измайлов телефонын җыйдым. Юлдашлар юлда булып, поездда утырып барган мәлгә эләктем. Аларга бу сөенчелә хәбәрне ирештердем. Телефонның теге башында сөенчәтән кычкырып җибәргәннәре бүген дә колагымда ишетеләп тора кебек.

Иҗаттан бушап торган араларда без икәү аның белән торыш хәлләре турында сөйләшеп утырырга ярата идек. Әле ул вакытта аның әнисе дә исән булып, яше белән бер гасыр чиген узган көннәре иде. «Безнең нәсел озын гомерле, әниңнең әтисе дә йөз яшкә җитә язып вафат булды», – дигән сүзләренә ышанмый мөмкин түгел иде. Чөнки Рафаэль абый һәрвакыт сәләмәт торыш рәвешә алып барды: егетләргә җиңелчә гәүдәсенә, һәрдаим спорт белән шөгыльләнеп, үзен формада тотуына карап соклана идек. Фатирымның тәрәзәләре башкалабызның 155нче гимназиясенә карап тора. Мәктәп каршында спорт мәйданчыгы бар. Һәр кич Рафаэль абыйны шунда күрергә була иде. Спорт күнекмәләре ясый, йөгереп ала... 70тән узган Рафаэль абыйның яшь егетләрдән дә уздырып турникта күтәрелүен карап, хозурланып торып идем.

Рәхимсез авыруның аның аяктан егуына һич ышанасым килмәде. Еш кына фатирымның тәрәзәсеннән гимназия ишегалдына күз салам. Спорт мәйданчыгында күнекмә ясаучыларның берсе Остазым кебек тоела миңа. Вафатына биш еллап вакыт узса да, аның бу фани дөньяда юклыгына ышанасы килми.

Әңгәмәне
Луиза Янсувар
алып барды

«БЕЗНЕ КИТАП КЕШЕ ИТТЕ...»

Апрель – Тукай ае. Һәм бу ай татар язучылары өчен тагын бер ягы белән аеруча дулкынландыргыч: апрельдә Г.Тукай премиясе лауреатлары игълан ителә. Быелгы исемлектә язучылардан Фәүзия Бәйрәмова, Газинур Морат, Флера Гыйззәтуллина, Вакыйф Нуруллин, Шәмсия Жһангирова, Айдар Хәлим, Альберт Хәсәнов, Жәүдәт Сөләйман, Зиннур Хөснияр исемнәре бар. Тукай премиясенә номинантларның кайберләре «Татарстан» журналы укучылары белән үзләрененң нинди китапларга һәм язучыларга өстенлек бирүе белән уртаклаша.

ЗИННУР ХӨСНИЯР:

«ӘЙБӘТ ӘСЭР УКЫСАМ, СӨЙЛӘШМИМ...»

Балачак китаплары турында:

– Чөнки миңа уйланырга кирәк була. Әсәрне эчәмдә кайнатып йөрим шулай. Без бит Аккош күлендә торабыз: чыгып китәм урманга, күл буена төшәм... Безнең балачакта телебез әти-әни, әби-бабай, Лелин бабай дип ачылды. Әйе, «Ленин» дип әйтә дө белмибез үзөбез, әмма аның бар-

лыгын беләбез. 60–70 хужалыгы булган кечкенә генә авылда туып-үстем мин, әмма – ни гажәп! – ул авылның китапханәсе бар иде. Балачактан иң истә калган китаплар – Габдулла Тукайның «Исемдә калганнар»ы, Һади Такташның «Караборынның дустаны», Ибраһим Газиның «Онытылмас еллар»ы, Гариф Гобәйнең «Маякчы кызы».

Драматургия һәм театр турында:

– Безнең күрше авылда драматург Хәй Вахит туган, шунадыр, күрәсез, авыл китапханәсе Хәй Вахит китаплары белән шыплап тулган иде. Минем драматургиягә мөхәббәтем дә аның китапларын укудан башланмадымы икән әле. Пьесалар укырга бик яратам мин, театры бик яратам. Дөнья драматургиясен укып, өйрәнеп чыктым, театрга, кино сәнгатеңә кагылышлы китапларны укып барам.

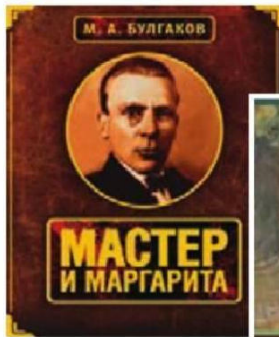
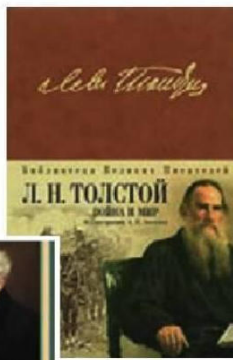
Спектакльләренә, премьераларны калдырмыйм. «Сәхнә» журналын оештыруым да – шул театрга булган мөхәббәттән.

Шекспирны, мәсәлән, балачакта укып анлап бетереп булмый. Аның кебек масштаблы язучыларны гомер буге укырга кирәк – гомер буге яңа алар. Мин аларны укый-укый ятлап бетердем инде.

Китап культурасы турында:

– Ике апам да китап укырга ярата иде. Алардан күрәп мин дә укый башладым. Китапка мөхәббәт гаиләдән килә. Өйдәгә тәрбиядән. Үз гаиләмдә дә – китап культы. Кызым Зилә китапка кечкенәдән тартылды. Мин соңгы укыган китапларны махсус киштәгә тезеп куям, Зилә шуларны алып укый, аннан фикер алышабыз, бәхәсләшәбез. Ә менә улым белән кыенрак булды.

18+

Укы-
18+

12+

мый, нишләтәсең. Шуннан хәйлә уйлап таптым: укырга китап бирәм дә, әчтәлеген сөйләтәм, детальләрен сорыйм, әсәр турында фәлсәфә корам. Акрынлап ул да кереп китте китап дөньясына. Хәзер балалар китап укымый, диләр, килешим. Укырга өйрәтсәң, укыйлар. Бала укымый икән, димәк әти-әнисе тәрбияли белмәгән. Димәк, өендә укымыйлар. Мәктәп тәрбияләсәң, дигән сүз ишеткәнем бар. Сафсата! Мәктәп баланы тәрбияләргә тиеш түгел, мәктәп балага белем бирергә тиеш!

Рус әдәбияты турында:

– Рус әдәбиятын мәктәптә тәржемәдә укыдык. Безнең рус теле укытучысы русча белми иде, рус теле һәм рус әдәбияты дәресләре татар телендә барды. Рус әдәбиятын мин үзем өчен соңрак – студент чагында ачтым. Анысы да үзбезнең татар тамырлары булган язучы **Чыңгыз Айтматов** әсәрләреннән

башланды. Бик яратам мин ул язучыны. **Толстой, Достоевский, Чехов** һ.б. классикларны өйрәнеп чыктым аннары әйбәтләр. Рус әдәбиятының хәзерге чоры турында фикерем кискен: бүген рус әдәбияты юк. **Людмила Улицкаяның "Русское варенье"** сын укып карадым яңарак кына – **Чеховны** күчереп язучы белән шөгылләнә икән бу ханым, дигән фикергә килдем. Бер дә туйдырмый торган тагын бер язучым бар – ул **Михаил Булгаков**.

Философлар һәм тәнкийтьчеләр турында:

– Студент елларымда бөтен рус һәм дөнья классикасын гына түгел, ә философлар, психологларны да жентекләп өйрәндем: **Фрейд, Ницше, Шопенгауэрларны...** Ул чакта әле аларның барлык китаплары юк та иде, совет заманы бит. Аларны белү кирәк язучыга. Проза язган кешегә – бигрәк тә. Алар дөньяны тирәнрәк аңларга, белергә ярдәм итә. Тагын әдәби тәнкийть, публицистика якын миңа. Ә детективларны яратмыйм

һәм укымыйм менә. Мистика, хатын-кыз романнарына тартым китаплар да минекә түгел.

Татар классиклары турында:

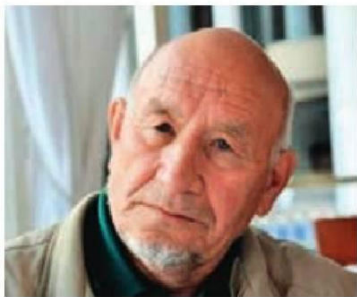
– **Гаяз Исхакыйны** 80нче елларда Тәүфыйкъ Әйди дигән язучыдан алып укыдым – кулъязмада. Хәзер генә Исхакыйны теләсә кайдан табып алып һәм укып була ул. Татар язучыларынан **Гариф Ахунов** белән **Мөхәммәт Мәһдиев** әсәрләрен яратам. Аларны укыгач, чор төмен тоясың, эпоханы. Ул бөтен масштабы һәм детальләре белән килеп баса күз алдына. Кайта-кайта, өр-яңадан ачып укыйм мин аларны. Аларны гына да түгел, гомумән күп язучыларны. Ә бүгенге заман татар язучыларын аерып иске аласым килми, язучы халкы нәзберек халык бит, китә үлкәләш, дигәндәй...

Формат турында:

– Китап белән компьютерны (электрон формат) каршы куярга яраталар. Алар бит бер өстәлнең ике башы кебек. Кем кайсы форматны сайлый – аның шәхси эше. Миңа барысы да ярый: планшеттан да укыйм, компьютердан да, аудиокитаплар тыңлап йөрәм Аккош күле урманда. Урманда тыңларга әйбәт – анда игътибарың башка нәрсәгә юнәлми. Мин, мәсәлән, Толстойны укырга авырсынам, әллә ничек саллы, катлаулы яза бит ул. Ә менә тыңлаганда (анда музыка да, төрле тавышлар да ярдәмгә килә, әйтик, шыгырдап ишек ачылып китә, аяктавышлары һ.б.) – рәхәт, бөтен "тәме" белән тоясың.

АЙДАР ХӘЛИМ:

«КИТАПХАНӘГӘ КАЛУШНЫ САЛЫП КЕРӘ ИДЕК...»

Балачак китаплары турында:

– Без балачакта китап булмаудан бик җафаландык. Башкортостанның кечкенә генә татар авылы, үзбездә китапханә юк. Тәмәкене гәҗит битенә төреп тарталар, аннан шул тәмәке төпчәкләрен жыеп, аларның төтәп бетмәгән өлешендә язылганнарны укый идем хәтта.

Әлбәттә инде, гәҗитләренң үзләрен дә! Хәтерем феноменаль: нәрсә укысам да, онытылмый.

Мин мәктәпкә, аякка да, өскә дә кияргә булмагач, башка балалардан соңрак бардым: жиргә туң йөгәргән иде инде, октябрь азаклары, ноябрь башлары булгандыр, могаен. Килгәч, чумдым китаплар дөньясына! Без рус әдәбиятын да, дөнья классикасын да татар телендә укып үстек. Мәктәптә дә бөтен фәннәрне татарча укый идек бит: географияне дә, математиканы да, химияне дә... Әдәбият безнең өчен – бер олы, матур дөнья. Дәреслекләрдә бирелгән язучыларның әсәрләрен йотлыгып укыйбыз. **Фатих Кәримне** бик яратам мин, **Мәҗит Гафурины**. **Кави Нәҗминнең «Язгы җилләр» романын**. Минемчә, әлегә роман татар

прозасындагы иң даһи, әмма шулай булып танылмаган әсәрләренң берсе.

Китап културасы турында:

– Без 4нче класста укыганда авылда китапханә пәйда булды. Миякәйдән китаплар китерделәр. Авылыбыздагы бер карт большевик китапханәче булып эшли башлады. Китап бит ул – чиста өйбәр, изге. Менә шушы большевик карт та, анда китап кергәнчә, кәнсәләрдәгә бер бүлмәне сабынлап юып чыгарды, аннары бик әйбәтләр тәртипкә китерде. Киштәләргә, матур итеп, рәт-рәт китапларны тезде. Анда китап алырга кергәндә, калушны салып, оек белән генә керә идек. Михраб кебек иде кәнсәләренң ул бүлмәсе. Әле алай гына да түгел: керәсәң, китап рәтләренә үзәң узарга ярамый, кулыңа указка аласың да кайсы китапның кирәк

икәнлеген шуның белән төртеп күрсәтәсен, аннан инде теге абзый сиңа аны алып бирә. Үзе бер йола иде китапны кулга төшерү! Укыганда да төреп, буямыйча, хәстәрләп кенә укыйсың.

Ул чакта Мәскәүдә нинди китап чыга, барысы да шунда ук тәржемә ителә һәм бөтен Союз буйлап тарала иде. **Жюль Верн, Александр Дюма** әсәрләрен без энә шулай тәржемәдә укыдык. Библиотека коллекторы дигән һөнәр бар иде – менә шул коллектор, ике атнага бер тапкыр район үзәгенә барып, авылга китаплар алып кайта. Нинди яңа китап килер икән дип, түземсезләнеп көтәсең...

Өйдә дә китапка изге итеп карадылар. Бертуган абыем олырак, мин аның китапларын, ачуланыр дип, үзе күрмәгәндә генә алып укый һәм кабат урынына яшереп куя идем. Шуннан тиз укырга өйрәнәләр калдым, хәзер дә бик тиз укыйм.

Әле күптән түгел генә Башкортостан президентына хат язып, туган районыма шахси китапханәмнән 4 меңгә якын китап кайтардым. Мин инде аларны укыган бит, халык куансын, дидем. Ишеттерделәр: имеш, кайдадыр кадерсез булып яталар. Елап яталардыр инде, мексенкәйләр, дип шуларны уйлыйм да, күзгә яш килә. Ә без балачакта бер кәлимә гәжит бите укырга ингетә идек...

Дөнья һәм рус әдәбияты турында:
– Дөнья әдәбиятын яхшы беләм, дип күкрәк сугып йөрүне әллә ни зур горурлык санамыйм. Печән чабарга яратам, утын кисәргә, гомумән – табигать баласы мин. Шулар белән күбрәк горурланам. Минне уздырып печән чаба алырдай кеше сирәктер...

Хәтердә, француз язучысы **Виктор Гюгоның «Собор Париж-**

ской богоматери» әсәре бик тетрәндергән иде заманында. Елата торган, бик тирән әсәр.

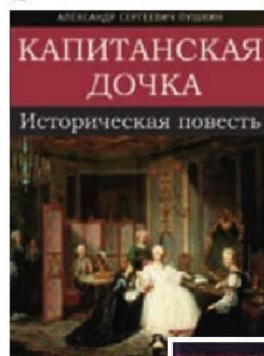
Пушкинны ярата алмадым, хәзер дә яратмыйм. Мин аны бөек рус язучысы дип исәпләү яклы да түгел. Гарәптән французга әйләнгән шагыйрь дип саныйм мин аны үземчә. Бик жиңел яза, "на полете", ачуны китерә хәтта. Дөрес, прозасын бик хөрмәт итәм – **«Капитанская дочка»**, **«Станционный смотритель»** әсәрләре исциткеч, теле ягыннан да, осталык ягыннан да. Чып-чын проза! Миңа рухы белән **Лермонтов** якын, ул бик шәп шагыйрь. Шагыйрьлек бит ул нәрсә – гражданлык позицияң һәм лирикаң белән халыкны агарту, аның рухын югары күтәрү, үзен хөрмәт итәргә өйрәтү. Менә бу Лермонтовта бик көчле. Ә шагыйрь **Пушкинның «Евгений Онегин»** әсәрәндәге **Онегинның** рус халкына нинди катнашы бар?! Пушкин бит аны англиз дендие Чайльд-Гарольдтан күчереп кенә язган. Ә менә прозасындагы геройлары – тормыштан, чын. Мин русларның танылмыйча читкә тибәрелеп йөргән бер шагыйрен – **Некрасовны** яратам. Менә ул – чын-чынлап русның йөрәгә дә, күзәнәкләре дә.

Хәзерге татар әдәбияты турында:
– Яшерен-батырын түгел, **Фәүзия Бәйрәмованы** яратып укыйм. Аның әсәрләре – милләтебезнең йөз аклыгы. Алар татарның йөрәген дә, масштабын да аңларга ярдәм итә. Фәүзиянең башлангыч чор ижаты да, хәзер язганнары да бик югары дәрәжәдә. Ул үзгәрә, киңәя, тирәнәя, темалары төрлеләнә, әмма, ни генә булмасын, әйбәт язучы булып калуын дәвам итә. Прозаиклардан **Фоат Садриев** әсәрләре күңелемә якын. **Вахит Имамовның** публицистикасын укыйм.

Шигърият бик бай һәм күпәһәңдә, күпбизәклә безнең. Исемнәрне санный башласан, алар күпкә жыела. Мин сез, яшьләрнең, барыгызның да матбугатта басылган әсәрләрен күзәтеп барам, яхшы әсәрләр укыганда, балаларча сөенәм. Гражданлык рухы белән шәхсән үземне жәлеп итүче бер жегетне атап узасым килә алай да – **Рүзәл Мөхәммәтшинны**.

Шигъриятнең югары дәрәжәдә булуы – халыкның күңелен күрсәтә торган фактор. Прозаның юклыгы да милләтнең кечерәеп, вакланып баруын күрсәтә. Кызганыч, жәяүлө жиргә ятып, атлы аттан сикереп

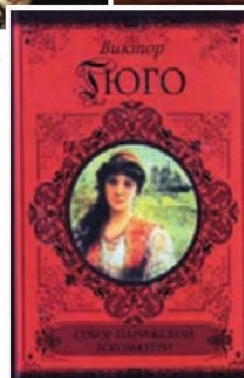
12+

12+

16+

төшөп укырдай әсәрләр юк. Әмма булган безнең прозаның шәп чаклары, булган...

Формат һәм популяр әдәбият турында:

– Мин кистереп китап кына укырга кирәк, дип искелеккә ябышып ятучылар тарафдары түгел. Әмма үзем, ияләшкәнчә, китап форматын кулай күрәм. Электрон вариантта да укыштыргалыйм туры килгәндә. Әле күптән түгел генә Казандагы бер яхшы танышым шалтырата: «Айдар, – ди, – даһи әсәр, алып укы, Интернеттан да укып була...» Сүз «Зулейха открывает глаза» романы турында булып чыкты. Интернеттан укый башладым да, күзне арыткач, китап кибетенә барып, 600 сума сатып алдым. Актырып чыктым һәм китапханәгә кертеп тапшырдым мин ул китапны соңыннан.

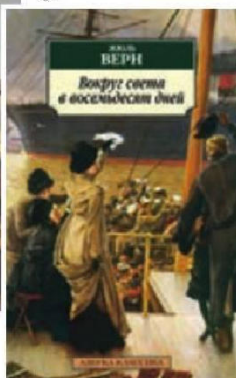
Укырга тәкъдим итә:

– Алда әйтеп узган **«Язгы жыллар»** романын һәр татар укучысы укырга тиеш, дип саныйм. Аны укымау жинаятькә тиң! Хастаханәдә ятам әле, **Жамал Вәлидинең «Шәхесләребез»** сериясендә чыккан китабын кыстырып алып килгән идем. Тәрзә артында ямь-яшел бөреләрнең, бүртеп, кояшка ачылырга ымсынганын күзәтә-күзәтә, шул китапны укыйм менә. Теле, бигрәк тә башлангыч чорда, авыр Вәлидинең, гарәп алынмалары белән бик нык чуарланган, әмма фикерләре тирән, саллы. **«Шәхесләр»** сериясендә басылып чыккан китапларның калганнары да бик гыйбрәтле, безнең татар тарихын, язмышын ачып сала – укыгыз.

12+

6+

ФӘУЗИЯ БӘЙРӘМОВА:

«КӨТҮ КӨТКӘНДӘ ДӘ КУЛДАН КИТАП ТӨШМӘДӘ»

Балачак китаплары һәм китап кулы-турасы турында:

– Сугыштан соңгы авыр елларда авылда әле электр да, радио-телевидение дә юк иде, ә күнел эзләнә, мәктәп дәрәсләкләре кысаларына гына сыймый... Авыл китапханәсендәгә китаплар укылып беткәч, күрше авылдан арыш капчыгын чанага салып, китап ташый башлады, аларны төннәрен ай яктысында укый идек, чөнки әти керәчин бетерәсәң, дип әчүләнә, әни исә күзгәңне бетерәсәң, дип жәлли иде... Әти сугыш гарибе һәм Сталин төрмәсе тоткыны булганлыктан, безгә колхоз көтүеннән башка эш бирмиләр иде, мин дә көтү көтеп үстем, әмма анда да кулымнан китапны төшермәдем.

Ул заманнарда рус һәм дөнья әдәбияты әсәрләре татар теленә күп тәржемә ителә иде. Мин кечкенәдән фантастик-мажаралы әсәрләр яраттым, жир һәм күк серләрен беләсем килде, аларга җавапны китаплардан таба идек. «Туманность Андромеды» дип аталган китапны әллә ничә тапкыр укыдым, мөгаен, минем жүрдән күктәргә «күчүмә» шул китап тәэсир иткәндер. **Беляевның «Человек-амфибия»**сен һаман онытмыйм, соңыннан үзем дә шундыйрак әсәр – «Күл балыгы»н яздым. **Жюль Верн, Иван Ефремов, Александр Беляев, Гадел Кутуйның** мажаралы әсәрләрен су урынына эчә идек, алар мине хыялланырга өйрәтте.

Кемнәрдән өйрәнүе турында:

– Үсмер чакта инде күңелемә башка-рак китаплар кирәк булды – уйландыра, тормыш куйган сорауларга җавап бира торган әсәрләргә эзли башладым. Ул елларда **Фатих Хөснинең «Утказынчы ел»** китабы дөнья күрдә, мин аны елый-елый берничә тапкыр укып чыктым. Шөхәс кулыты дигән шомлы нәрсәне ул чакта аңлап бетермәсәм дә, күңелем белән сизенә идек, **Фатих Хөсни** әсәре тормышы аңларга ярдәм итте. **Әмирхан Еникиниң «Әйтелмәгән васыять»**

әсәре «Совет әдәбияты» журналында басылып чыккач, авыл халкын капка төбәбезгә җыеп, аны кычкырып укуым хәтеремдә, ул миңа шулхәтле көчле тәэсир иткән иде. Әмирхан абыйда символлар белән яза алу кодрәте бар, алар күзгә күренми, әмма җанга тәэсир итә. Аннан алмашка **Чыңгыз Айтматов** әсәрләре килде, алар инде гомумән дә безнең өчен өр-яңа дөнья иде. Ик-сез-чиксез кыргыз далалары, түбәсен ак кар каплаган Тянь-Шань таулары, серле ак боланнар, мәңгелек өмет билгесе булган ак пароходлар... Язучы буларак формалашуыма Әмирхан Еники һәм Чыңгыз Айтматов әсәрләре тәэсир итте, дисәм, дәрәс булыр.

Иң тетрәндергән әсәрләр турында:

– Хәзер мин күбрәк үзем өйрәнә һәм яза торган тарихи темалар буенча фәнни-документаль хезмәтләр укыйм. Бу бик күп вакытны ала, әмма бик кызыклы процесс – тарих бит үл төпсез дәрәя кебек, анда тирәнрәк төшкән саен, үзгәчә өчен өр-яңа нәрсәләр ачасың. Чыңгыз Айтматовның әнисе Нәгыймә апа турында «Ана» дип аталган документаль китабымны язганда, архив материалларыннан тыш, Айтматовның бөтен әсәрләрен яңадан укып чыктым. Бүгенге күзлектән, бүгенге рухи әзерлегемнән чыгып бая бирергә тырыштым. Мини иң тетрәндергәнә «Тавро Кассандры» әсәре булды. Куркыныч, шомлы әсәр, әмма ул кешелекне кисәтә.

Елына берничә тапкыр яңадан **Дәрдмәнд** шигырьләрен укып чыгам, алардагы нәфислеккә, бөек мәгънәгә таң калам. **Дәрдмәнд**, ни әйтсәң дә, яшьлегендә Төркиядә, гомсанлы әдәбияты тәэсирендә формалашкан шагыйрь шул, ул аны кыпчак далаларына, татар әдәбиятына да алып кайткан һәм тапшыра алган. Шулай ук **Тукайның** милли шигырьләренә еш мөрәҗғәт итәм, ул яп-яшь килеш милләт хәсрәтен бөтен тирәнлегә белән аңлый алган һәм бу фажигане ижатында да чагылдырган. **Гаяз Исхакый әсәрләрен** дә кат-кат кулыма алам, аның «**Зөләйха**» драмасы – татарларны көчләп чукуындыру фажигасен тасвирлаган бердәнбер һәм иң бөек әсәр. Соңгы вакытта галим **Мәсгуд Гайнетдиннең «Без элек тә без идек...»** дип аталган китабын бик яратып укып чыктым. Ул болгар-биләр тарихын өр-яңа яктан килеп яктырта, әлбәттә, каршылыклы фикерләр дә әйтә, әмма фан дөньясы шулай гына алга бара ала!

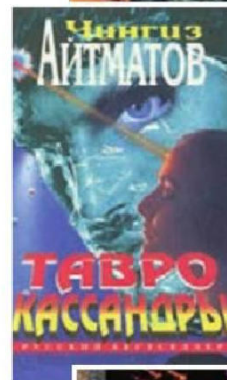
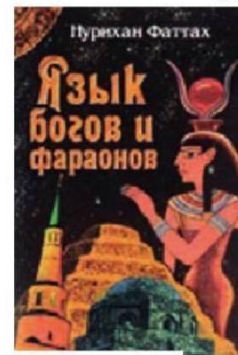
Бу көннәрдә әле Котыпны, Көнбатыш Себер якларын урап кай-

ттым, ун шәһәрдә татарлар белән очраштым. Шунда кулыма **Дмитрий Верхотуровның «Идея сибирской самостоятельности вчера и сегодня»** дип аталган китабы килеп керде. Себернең меңнәрчә еллар буге үз цивилизациясе – төрки цивилизация булуы турында рус галимненә фикере.

Классика һәм заман әдәбияты турында:

Мин, әлбәттә, журнал укучыларга классик әдәбиятны укырга тәкъдим итәр идек, монда дөнья классикасы әдәбияты үрнәге булган **Шекспир** драмалары да, **Гете, Шиллер** шигырияте дә, олы мәгънәгә ия **Андерсен, Гофман** әкиятләре дә, **Джек Лондон, Хемингуэй** прозасы да керә. Рус әдәбиятыннан **Пушкин, Лермонтов, Есенин** шигыриятен, **Лев Толстой, Валентин Распутин, Виктор Астафьевның** кырыс чынбарлыкны чагылдырган прозасын укырга киңәш итәр идек. Зыялы татар кешесе яки шуңа омтылган шөхәс мең еллык борынгы әдәбиятыбызны да, урта гасырлар шигыриятен дә, узган гасырларда иҗат иткән эдипләребезне дә белергә тиеш. Бу бөек әдәбият – **Кол Галидән – Тукай, Дәрдмәнд-Такташлар аша – Мөдәррис Әгъләмовларга, Зөлфәтләргә** кадәр сузылган шигыриятнең көмеш жебе, **Гаяз Исхакый, Галимҗан Ибраһимов, Аяз Гыйләҗев, Мөхәммәт Мәһдиев, Нурихан Фәттаһларның** татар тормышын чагылдырган алтын әсәрләре...

Үзенең **КЕМЛЕГЕН** аңлаган милләткә яки шуңа омтылган кешегә татарның дәрәс тарихын чагылдырган әсәрләр дә бик кирәк булчак. Милләтнең азатлыгы, бәйсезлеге, хокуклары өчен көрәшкән шөхәсләр – милләтнең каһарманнары, нәкъ шулар әдәби әсәрләренң милли геройлары да булырга тиеш, дип уйлыйм. Минем өчен алар – **Сембикә, Күчмәхан, Батырша хәзрәт, Габдрәшит Ибраһим, Гаяз Исхакый, Гади Атласи** һәм татарның башка бөек шөхәсләре.

ТӘҮБӘ

Автор:
Нурислам
Хасанов

Кибеттән төмәкә алырга дип, Шамил белән икәү тавык оясыннан күкәй чәлдәрдәк. Сатучы Гайшә апа безнең күкәйләрне бик жентекләп, утка куеп караса да, чәберчәкләсән таба алмады.

- Нәрсә аласыз? – ди.
- Төмәкә. – Минем өчен Шамил җавап бирде.
- Кемгә?
- Әтигә.

Ярый әле Шамилнең ялганларга кыюлыгы җитте. Мин булсам, тотлыгып тотылып идем.

Шырпы әзер иде. Тик менә кайдарак качып тартырга? Кеше-мазарга күрәнмәскә иде бит! Шулай аптырап торганда, Шамил:

- Әйдә, Баяр урманына сыздык, – диде. – Ерак түгел ич...
- Киттек...

Чаптык кына. Авыл артта калды. Урманда тыныч. Безне беркем дә күрми. Үзәбезне егетләргә сизәбез. Ике бармак арасында төмәкә. Этәч Көримнекеннән ким түгел. Төтен алкаларын, өреп, күккә чөябез. Кызык! Миңа Шамилнең авызын ачканда күрәнгән шыксыз казык теше генә ошап бетми бетүен. Шулай да зыян юк, ул миннән кыюрак. Төмәкәнең берсен бетерәбез, икенчесен башлыйбыз. Аяк астындагы түмгәкләргә фырт кына тибеп узабыз, анда сугылабыз, монда сугылабыз. Бар урман безнеке, урманга без хужа.

Йөри торгач, куак араларынан каршыбызга мәче кадәр генә өч бүре баласы йөгереп чыкмасынмы?! Безне күрүгә, кире борылып чабарга керештеләр. Киттек куып. Шундый тереләр, нич кенә дә тоттырырга теләмиләр. Берсе, читкә аерылып, куе куаклар арасына кереп шылды. Калган икесе артыннан элдерттәк. Куып кына житәбез дигәндә, болар жир астына казылган ку-ышлыкка – бүре өненә кереп качтылар. Шамил туктап калмады, артларынан мукәләп, өнгә кереп китте.

Мин читтән генә күзәтеп торам. Хәзер, мәйтәм, Шамил бүре балаларын колагыннан эләктереп чыга инде, дим. Шулчак уң ягыма борылып карасам, ни күзләрем белән күрим, бозау кадәр соры бүре башын игән дә туп-туры өненә таба ашыга. Телсез калдым. Агач башына ничек менеп киткәнәме сизмәдем дә. Беттек, мәйтәм. Аяк-кулларым дерелди башлады. «Шамилне чәйнәп ата инде бу», – дим. Күз – бүредә. Ерткыч өненә килеп җитте дә минем якка таба борылды. Әллә... миңа теш кайрый инде? Нишләргә? Баш әйләнеп китеп, бүре авызына барып төшмим тагы, дип, ботакка чытырдап ябыштым. Кара! Бүре өненә арты белән керә икән. Чыгарга уңай булсын өчендер инде. Бүренең башы тишәктән күмелүе булды, Шамил кычкырып аваз салды:

- Хәмит! Тукта әле, мин чыккач керерсән, – ди.

Шулчак соры бүре, күзләрен акайтып, өненнән атылып та чыкты, бернигә дә карамый, туп-туры агачлар эченә кереп югалды. Әһә, мәйтәм, бездән курыкты бу...

Шамил, төки ике бүре баласын эләктереп, куыштан арты белән мукәләп чыкты да миңа дәшә:

- Әй, кайда син?
- Монда, – дим, агач башыннан төшә-төшә.
- Кая качтын?
- Качмассың, синең арттан бүре кереп китсән дә.
- Бүре? Шыттырма әле. Минем белән качыш уйнамакчы буласың.
- Ипидер. Бүре тишәккә арты белән кереп китте дә, син кычкыргач, куркып, каядыр качты. Тизрәк шылык моннан, йә көтүләре белән килеп чыгарлар.

Һәм без бүре балаларын эләктердек та тиз генә авылга юл тоттык. Кайтып житәрәк батырайдык. Бүре балаларын тоту сиңа уен-муен түгел ул!.. Әле бүренең бездән ничек куркып качканын да сөйләсәң, ышанмалар...

Кайту белән бүре балаларына эт оясын бушаттык. Хәбәр бөтен авылга таралып өлгерде. Табылдыкларны чиратлашып туйдырабыз, бергә уйнатабыз. Әй чабышлар, әй котырыналар. Бер галәмәт инде! Ятсынмыйлар. Көчәккә дә тиз ияләшәп киттеләр. Авылда безнең исемне телгә алмаган кеше юк.

Бер көн үттә, ике... Туып торган яңалыкларны безгә җиткерә торалар: «Кичә бер бүре зират башында Барый абый казларын ботарлаган», «Бүген төнлә Әнәсләр сарыгын бүре буган». Бу нинди тамаша? Бөтенесе Шамил белән мине каргыйлар. Барсына да без гаепле. Янәсе, бүре балаларын ник алып кайттыгыз? Кулыгыз корыр. Бер бүре, Камышлы күл буена килеп, көн дә йолдызларга карап улап тора икән. Хәвефле хәбәр җиткерергә теләгәндәй, әллә нинди сагышлы тавышлар чыгара, ди. Имеш, шулай балаларын гозерләп сорый. Моңа без генә гаепле, без ярамас эш кылган. Баласеннән башаяк, тизрәк илтәп ташлагыз бүре балаларын, диләр. Безне бүре балалары белән уйнаудан тыялар.

Бу әрләрнең башы өнинең төмәкә тарткан исне сизүдән башланды. «Әле син шулай качып төмәкә тартырга йөрисеңме? Чуынчык. Атаңа әйтеп жаныңны алдыртырмын, бел аны», – дип, колакны кызартканчы борды. Бүтән ул эшнә эшләмәскә вәгдә бирергә туры килде.

Берничә көн узгач, нишләптер бүре балалары боегып калды. Урам, ишегалды буйлап чапмыйлар да. Көчәккә дә исләре китми башлады. Биргән сөтебезне дә иснәп карыйсылар килми. Колаклары әрәкмән кебек шәлпәрәйдә. Күз кабакларын моң баскан, мөлдәрәгән күзләре безгә рәнҗеп карый сыман. Әнкәләрен сагынуданмы? Алар шат булмагач, безгә дә күңелсез. Карап-карап торулары шундый кызганыч булып китте. Нәрсәгәдер нәүмизләнәләр. Әллә үпкәләп безне каргаулары. Май сызганды көйсезләнеп, хәлсезләнә баралар. Юк, мондый жан ияләрен күрәләтә үтереп булмас, дидек та кире урманга алып киттек. Барып җиткәч, бүре өненә кертеп җибәрдек. Аннан, читкәрәк китеп, бер агач башына мендек та бүренең килгәнен көтә башладык. Бүре юк та юк. Әллә, безне сизеп, якын килергә курка инде. Озаклагач, кайтырга булдык. Урман эченнән, сулгарак борылгач, алан сымак ачыклыкка килеп чыктык. Кырыдан гына үтеп барганда, алан почмагындагы бер чокыр өстендә чебеннәр мыжгып уйный. Әллә шөпшә оясы бар инде? Якынак килеп карасак, аптырап киттек. Чокырда теге көнне өненнән атылып чыккан соры бүренең үле гәүдәсе аунап ята. Балаларын кызганудан өркеп качкач, йөрәге арылып үлгән икән, мескеннең. Ни кызганыч! Нәрсә әйтергә дә белми, тынып калды. Күз алдына әнисез калган ятим бүре балалары килеп басты. Алар чабышып, шаярып йөрүләреннән туктаганнар, мөлдәрәмә күзләрен безгә төбәп калганнар да: «Нигә безне әнисез калдырдыгыз?» – диләр сыман. Чыннан да, нишләдек без?! Ата бүре юкка гына, авыл башына килеп, күкләргә бага-бага еламагандыр.

Без ана бүре яныннан тын гына башларыбызны иеп кузгалып киттек. Икебез дә өчтән бүтән вакытта жанварларның балаларына тимәскә ант иттек.

КӨЧЛЕ КЕШЕЛӘРНЕ ЯРАТАМ...

Аның җырларын эстрада йолдызлары Гүзәл Уразова, Илдар Хәкимов, Гөлдания Хәйруллина, Динә һәм Рафаэль Латыповлар, Гүзәлем һәм Салават Миңнеханов, Алсу Әбелханова, Дилә Нигъмәтуллина, Болгар кызлары һ.б. башкара. Ул Лилия Таһирова, Альфред Якшимбетов, Зөфәр Хәйретдинов, Владимир Федоров, Оскар Усманов кебек композиторлар белән хезмәттәшлек итә. Минә аның, һөнәре буенча юрист була торып, ни өчен җыр текстлары язарга керешүе, татар эстрадасы Олимпын яуларга омтылуы кызыксындыра...

Автор:
Луиза Янсувар

РИФМАЛЫ БАЛАЧАК

– Дөрәсен әйткәндә, мин кечкенәдән яза идем, – дип башлый сүзен Анна Попова. – Мәктәптә укыганда ук. Ике шигырем (аның берсе Габдулла Тукайга багышланган иде, икенчесе, хәтерләмим, Жәлилгә түгелме икән) укытучыны да, мәктәп директорын да сокландырды, мине һәртөрле шигырь бәйгеләренә чыгыш ясарга йөртә башладылар. Чыгыш ясаганнан соң, исемнәре билгеле, дәрәжәле шигырь абый-апалар белән таныштыралар. Мин аларның күбесен белми дә идем...

Әмма мәктәпнең йогынтысы ул кадәр тирән булгандыр, дип әйтә алмыйм, мин бит русча укыдым. Ә менә авылның, ике әбиемнең һәм бабайның йогынтысы – бәхәссез. Искә алуларына караганда, кечкенә чагымда ук шигырь белән «сөйләгәнмен», рифмалаштырып йөргәнмен. Балачагым Питрәч районының Керәшен Сәрдәсе авылында алар янында үттә. Әни белән әти эш белән мәшгуль иделәр – Казанда. Ялларда, бәйрәмнәрдә генә кайтып йөриләр. Балачагымның

әби белән бабай, карт әбием янында узуына сөенәм хәзер: алар миңа бөтен гореф-гадәтләрне, ә иң мөһиме – телне сөндүргәннәр. Юкса мин телне белмәс идем.

Хәтерлим: әбиләр шагыйрьләрне яттан укый иде. Кемнәр булды икән инде ул – шул ук Тукай, Жәлилме, Такташмы? Балачакта анысына әллә ни игътибар итмисен бит, кайбер детальләр һәм вакыйгаларның асылы гына истә кала. Минем очракта бу – әбиләрнең шигырьләре һәм җырлары. Күрәмсез, миндә әнә шул чактан ук шигырь белән көй бербөтен булып оешкандыр. Ә анары, югары классларда укыганда, бөтенләй язмый башладым. Башка кызыксынулар пәйда булды.

КЕШЕ КАЙВАКЫТ КЕШЕ ИКӘНЕН ОНЫТЫП ЖИБЭРЭ

– Килчәктә шагыйрь булам дигән омтылыш юк иде синдә, димәк?

– Андый уйның башыма да килгәне булмады. Мин башта медицина буенча китәрмен, дип уйлаган идем. Гаилә дуслары арасында табиблар бар,

шуңа бу профессиянең нечкәлекләре белән яхшы гына танышмын. Әмма әти белән әни ниятемне хупламады. Ә менә юридик белем алуымны, киресенчә, дәрәс дип санадылар. Бу төплә, җитди һөнәр. Юрист кеше, алар фикеренчә, беркайчан да үз тамагын үзе туйдыра алмыйча ач утырмый.

– Бу һөнәрне сайлаганда, гадәттә, иң элек престижына игътибар итәләр. Синең өчен бу мөһим идеме?

– Соңгы урында түгел. Шул ук медик һөнәре дә престижлы санала бит, әмма мин юриспруденцияне сайладым. Төгәл кеше мин, уйлап эш итәргә яратам, һәр нәрсәне җентекләп анализлап карыйм. Ә юристның хезмәте – күбесенчә нәкъ менә законнар белән эш итү, аларны җентекләп өйрәнеп чыгып, иң үтемле юлны табу.

– Һөнәреңнең иң кыен яклары нинди?

– Прокуратурада эшләгәндә, практика вакытында, төрле ситуацияләр белән очрашырга туры килде – кешеләр арасында кемнәр генә юк. Чын жинаять белән күзгә-күз очраш-

«ЕЛЕНА ВЛАДИМИРОВНА КЫЗЫ»

Иң зур уңышым: мин һәрчак аз ғына булса да әниемә охшарга тырыша идем, ул бик көчле һәм матур шәхес. «Елена Владимировна кызы» диюләре минем өчен – зур бәя. Хәзер инде әнием янына килеп: «Сез Анна Попованың әнисе бит», – дип эндәшәләр. Бу аларның тәрбиясе бушка китмәгән, мин дә шәхес булып житешкәнмен, дигән сүз, димәк.

Иң зур ялгышым: аспирантурга укырга кереп тә аны тәмамламау.

Иң зур куркуым: ялгыз калу.

Иң бәхетле мизгелем: укытучым, аркадашым, дустым, күңелемә якин кеше Оскар Усманов миңа көй бүләк иткәндә. Менә бу сюрприз булды, ичмасам! Соңыннан мин аңа текст яздым, ул шундый зур җаваплылык таләп итте, белсәң... Без аны дуэт белән башкардык та. «Йөрәгемне өйрәттең сөяргә» дип атала ул җыр.

Иң яраткан язучыларым: Шолохов, Айтматов. «Поднятая целина»ны өч мәртәбә укып чыктым. Соңгы фаворитым – Ремарк.

Иң яраткан ял урыным: үзебезнең авыл. Монда минем иң матур чакларым – балачагым узды. Әмма монда кайту елдан-ел сагышлырак була бара – әбиләрем инде юк, кадерле кешем – бабакаем – әле, шөкер, исән-сау. Әмма авыл бушап бара...

канда, психологик яктан шактый кыенга килә. «Коры вазыйфа» итеп кенә карый алмыйсың эшенә.

– Шәхси практика белән шәгыйльләнәргә теләгән юкмы?

– Еш мөрәҗғәтәт итәләр: танышлар, дуслар. Тормышында кыен хәл килеп чыкса, кеше бит шунда ук таныш юрист эзли башлый. Танышларның эшенә алыну – зур җаваплылык. Бар да ниятлөгәнчә, планлаштырганча килеп чыкмаса, борчылып, үзенңә «ашап» йөрисең. Житмәсә, таныш-белешләр эмоциональ яктан да бик күп энергия таләп итә: аларга тиз һәм гарантияле булсын. Әмма була шундый эшләр: аларга әзерләнәр өчен әллә никадәрле законнарны актартып, бик озаклап, җентекләп өйрәнәп утырырга кирәк. Яки эш, син ничек кенә тырышсаң, күпме энергия түксәң дә, барып чыкмый. «Пройгрышный» дигән атама бар бездә. Ләкин бит танышың синнән мөҗҗиза көтә.

– Андый очраклар күп булдымы?

– Берничә очрак булды. Нигездә жир-милек, аерылышу белән бәйлә мәсьәләләр. Таныш-белешләргә үзем белгән башка юристларны тәкдим итәм хәзер. «Кулымнан килгәнчә ярдәм итәм – кеше табам, әмма үзем алынмыйм, гафу итегез, эшем күп», – дим.

– Иң хәтерәңдә калган процесс кайсысы?

Аерылышу процессы – бер-берсенә бергә булабыз, дип антлар эчкән, кайчандыр яратышкан кешеләр этле-мәчеле булып бетәләр. Карап торасың да аптырыйсың: талаша-

лар, жикеренәләр, алдашалар, мөлкәт бүлеләр, балаларын. Балалар бүлешкәнне карап тору – аеруча аяныч. Кеше кайвакыт кеше икәннән онытып жибәрә...

ШАГЫЙРЬЛЕККӘ ДӘГЪВА БЕЛДЕРМИМ

– **Ни генә димә, иҗат кешесе өчен – зур тормыш тәҗрибәсе, үзенә күрә мәктәп...**

– Шуларны күрүең торып, яза башлагансың янадан, диюеңме? Юк, мин тормышны, кешеләр арасындагы коллизияләргә элек тә күзәтергә ярата идем. Анализларга. Ә янадан яза башлавымның сәбәбе бик бәһәль, хәтта «кызларча» – озак еллар йөргән егетем белән аерылышкан башланды...

– Яраларны ялгар өченме, әллә аңа нидер исбат итәр өченме?

– Тормышымда пәйда булган бушлыкны тутырыр өчен, бәлки. Ниндидер яңалык, иҗат белән... Без әйбәт, дустанә мөнәсәбәтләрдә калдык, хәзер дә аралашабыз. Мин гомумән кешеләр белән арамны кырт өзәргә яратмыйм. Дөнья ич, кем-кемгә кирәк булмас. Баштарак ул минем текстларга язылган җырларны тыңлый да, кара, син нинди зур кеше булып киттең, ди иде. Хәзер дә күзәтеп бара иҗатымны.

– Шәхси кичерешләр, тормышыңдагы вакыйгалар җырларыңда ни дәрәҗәдә чагыла?

– Чагылмый калмыйдыр инде. Этиәни, әби-бабай, тормыштагы кайбер кыйммәتلәр – болары һәммәбезгә дә уртак. Ә хисләргә килгәндә...

Мәхәббәт турында язганда, гадәттә, үзгәч кичергәннәргә таянасың. Текстлар – синдә кайнаган давылларның тышка чыккан аз ғына өлеше... Үземне хисләрен чәчеп-түгеп йөри торган кеше дип әйтә алмыйм. Тормышта мин сабыр, тыныч, тигез хольк. Көчле кеше, дип тә әйтә алам үземне. Аралашканда да үз максатына ирешә торган көчле кешеләр белән аралашырга яратам. Мәми авыз, елакларны өнәним. Тирә-юньдәгеләр эчемдә ниләр кайнаганын белмәскә, сизмәскә дә мөмкиннәр. Хәтта эти-әниемне дә борчымыйм проблемаларым белән. Алина исемле дус кызым бар, барысын да аның белән уртаклашам. Әмма дусларым күп түгел. Территориямә кемне дә булса яким китерергә ашыкмыйм, башта озаклап сыным кешене, күзәтәм.

– **Эстрада өчен җырларны, гадәттә, заказ биреп яздыралар, темасын да заказчы билгели – әткәй-әнкәй, туган як, туган кән турында һ.б. Болар безнең эстраданың бер шаблонуна әверелде бугай?**

– Миннән дә кайбер артистлар шулай сорый, темасын әйтә, йә булмаса, менә шуның турында язып бирә аласыңмы, дип сорый. Махсус темага язган җырларым да бар. Ә иң күңеллесе – син тәкдими иткән текстны сайлап алулары. Йә бөтенләй очраклы юлыгулары текстны. Әмма бу – сирәк очрый торган күренеш.

– Ни өчен? Җырчылар гомумән шагыйрьләргә укымылар, димәк? Ә бит безнең бүгенге шигърият бик югары дәрәҗәдә...

– Бу бит инде гел әйтеп торган сүз: әйбәт текст таба алмыйбыз, дип зарлана җырчылар. Менә син шигърият көчле, дисең, ә бит җыр тексты шигъриядән аерыла...

– Әмма бит әйбәт шигъриядән матур җыр тексты хәстәрләү түбән сыйфатлы, профессиональ булмаган текстларга көй салудан барыбер дә үтемләрәк...

– Мин – Язучылар берлеге әгъзасы да түгел, шагыйрь исеменә дә дәгъва итмим, китаплар чыгарырга да җыенмыйм. Болар миңа нәрсәгә? Үзем булдыра алганча җыр текстлары язам, күңелем кушканым эшлим. Язганнарымны кемдер ошата икән, шатланам. Концерттан соң, олы яшьтәге әби-апагарның, яныма килеп: «Рәхмәт, кызым, бик гыйбрәтле, матур җырыңның сүзләре», – дигәннәре бар. Башкаручы әйтергә мөмкин: «Менә бу текстның

авторы – Анна Попова, ул залда утыра». Һәм мине торгыза. Шулчак китә тирә-юньдә чыш-пыш, үземә дә өйткәннәре бар: «Без сине карт бер ханым дип уйлый идек, яп-яш башың белән ничек мондый җырлар яза аласың...»

– Тәнкыйди фикерләрнең бер дә яңгыраганы юкмы?

– «Шәһәр баласы нәрсә яза алсын инде», – дип тәнкыйтьләүчеләр бик күп булды. Баштарак бу мине борчый иде, ә хәзер ияләштем. Тәнкыйть кирәк, әмма ул конструктив булсын иде.

– Гадәттә, җырчылар текст авторларын оныталар...

– Әйе, бу бик зур проблема. Җырның, әйтерсез, башкаручысы гына бар, ә атасы-анасы, ягъни композиторы һәм сүзләренәң авторы, гомумән булмаган. Ә бит ул күктән төшми. Композитор белән текст язучы җыр дөньяга килсә өчен бигрәк тә күп көч куя. Син залда утырганда, җырчы, күңеленә күрер өчен булса да, ярар, искә ала. Булмаганда, исемнең атарга онытырга да мөмкин.

– Элек авторлык хокуклары дигән нәрсә булган. Белүемчә, бу хәзер дә бар. Сөз бит җырны регистрациялисез, аның өчен махсус акча түләнергә тиеш. Юрист буларак, текст авторларының хокукларын яклау турында уйлап караганың юкмы?

– Мин акча мәсьәләсенә кагылырга теләмәс идем. Ул шактый четерекле һәм тулаем системага салынмаган өлкә. Россия авторлар җәмгыяте бу юнәлештә эш алып бара, билгеле, аның Татарстан филиалы да бар. Әмма алар да текст авторларын гадәттә оныталар, белгем, нишләп шулайдыр. Юкса авторның да, нәкъ җырчыныкы кебек, хезмәте бәяләнәргә тиеш. Шәхси практика турында сүз чыккан иде, менә шул юнәлештә киләчәктә эшләргә теләк бар.

– Татар эстрадасы йолдызларына язган җыр текстлары белән генә акча эшләп һәм яшәп булмый, димәк?

– Башкалар ничектер, мин үзем алган һөнәрем буенча эшләп тамак туйдырам. Акча өчен язмыйм, шушы өлкәдә үземне табарга теләгәнгә язам. Баштан ук куйган максатым табыш алу түгел иде.

– Бүген текст язучылар арасында конкуренция көчләме? Бу өлкәдә үз урынын билгеләп өчен күпме вакыт кирәк булды?

– Конкуренция бик көчле. Беренчелен текстларымны таныту өчен күп эшләдем: төрле композиторларга тәкъдим итеп карадым, бәйләнешләр булдырдым. Бу бит шоу-бизнес, монда язган текстның кайчан килеп алырлар икән, дип, көтеп утырып булмый. Хәзер гомумән оялып, көтеп утыру заманы түгел. Тир түгеп үзеңне пиарлау юнәлешендә эшлисез. Шунан сине белә башлайлар. Кемгә дә булса текст кирәк икән, ул бит шунда ук «база»дан барлап чыга: менә бу автор бар, дип, менә монысы...

БАЯННАН БАШКА ДА ИНСТРУМЕНТЛАР БАР

– Татар эстрадасының дәрәжәсен, конкретлаштырып әйтсәк, эстетикасын күтәрер өчен синеңчә нәрсә эшләргә кирәк?

– Минемчә, татар эстрада сәнгатенә музыкаль яктан алгарыш житеп бетми, һаман да шул баян бездә. Әйтерсез, аннан кала инструментлар юк. Без рус эстрадасына, чит ил башкаручыларына йөз тотмыйбыз.

– Минемчә, киресенчә, безнең Россия сәхнәсендәге ноу-хауларны кабатлаудан арынганыбыз да юк. Аларның эстрадасы әллә яхшырак хәлдәме?

– Һәрхәлдә, аранжировкалар һәм сәхнә эстетикасы ягыннан – әйе. Минем туганнарым арасында татар җырларын тыңлаучылар юк диярлек, хәтта авылда яшәүчеләр дә элеккечә бирелеп тыңламый татар җырларын.

Эстрада өчен җырлар яза башлагач, туганнарымны татар концертларына йөртә башладым. Безгә төрлелек тә житеп бетми.

– Әмма бит шул ук халыкның Әлфия Афзалова, Илһам Шакиров, Вафига Гыйззәтуллина, Хәйдәр Бигичевларга мокиббән чаклары да булган. Бәлки, безгә тере тавыш, тере инструментлар житеп бетмидер? Әйтик, татар альтернатив музыкасында шундый эзләнүләр, «ретрога кайту» шау-кымы кузгалып алды бит, ул хәзер дә күпмедер дәвам итә...

– Әгәр кем дә кем музыканың сыйфатын яхшырту юнәлешендә эшли икән, бу бик яхшы. Ә тере тавыш, тере музыка – бу масса өчен була ала микән? Безнең халыкка опера, альтернатив музыка да бик үк якын түгел бит.

– Мин үзем татар җырчылары өчен яза торган авторларның текстларын тикшерер өчен цензура кертү кулай булыр иде, дигән фикердә торам.

– Ә кем тикшерәчәк ул текстларны? Шагыйрьләргә? Бәлки, ул сайланган текстларга композитор гомумән көй язарга теләмәс? Минемчә, бу дәрәҗә юл түгел.

– Иң беренче бәя бирүчең һәм тәнкыйтьчең кем?

– Үзем. Үзем канәгать булсам, башкалар фикере әллә ни йогынты ясамый. Мин бит – Кәжәмөгез: үзсүзле һәм үземә карата бик таләпчән.

КҮПТӨНГЕ ЭШЛӘР

Автор:
Гадил Хәеров

Бервакыт, криминаль телефильм өчен сюжет эшләп йөргәндә, миңа ТР Прокуратурасы архивына сугылырга туры килде. Подвалда, авыр тимер ишекләр артындагы стеллажлардан тузанга баткан папкаларны алып, аерым бүлмәдә контролер һәм видеокамера күзе астында документларны өйрәндем. Инде күптәнге дип саналган берничә җинаять эше турында сөйләсем килә.

ФАЖИГА ҺӘМ КӨЛКЕ – ЯНӘШӘ

Жинаять эшләрә – кешенәң әрнү-куркулары һәм газәпләрыннан оешкан төердер... Кайбер битләрдә – шаһитларның яисә жинаять юлына басканнарның күз яшләрә эзләрә, бер юлга тезелешкән хәрәфләр кешенәң аяныч халәтен күрсәтә, газәп-борчытулары туында сөйлә яисә, киресенчә, ялганларга, гаепне башкалар өстенә аударырга, ничек тә судан коры чыгарга тырышуын сиздерә.

Тормышта еш кына кеше фажигасе янәшәсәндә көлкәгә тиң хәлләр дә очрый. Мондый «кара юмор»га мисалларны мин үз дәфтәрәмә шактый тутлаганмын икән.

Зыян күрүче күрсәтмәләреннән: «Ул минем башыма атты, әмма Ходай шулай язгандыр, бер генә мөһим органыма да элктәрә алмады».

Жинаятьне сурәтләүләрдән өзек: «Үтерүче аны коридорда куып тотта, туп-туры баш чүмеченә атып жибәрә. Әмма ул бер сүз дә әйтә алмый кала, чөнки ядрә, баш мие аша үтеп, анын телен тишә».

Тоткын А. Н. Болдинның медсанчасть башлыгына гаризасыннан: «Миңа ярдәм туында күрсәтмә бирүгезне үтенәм, чөнки инде 27 ел утырам, үземә 43 яшь. Бүгенгә көндә тешсез калдым, өстәвенә, мин инвалид, теш протезлары куйдыру өчен бер тиен акчам юк. 400 сумга ике пластина һәм 27 теш куйдырырга кирәк.

Мин шуңа күрә миңа тешләр куйдырту буенча Сезнең ярдәмегезне сорап язам. Ашыый алмыйм!»

ҮЗ СЫЕРЫН УРЛАГАН

Узган гасыр башы – 20нче, 30нчы елларда ачылган жинаять эшләрә аерым тартмаларда саклана. Жәмгыятьтә сыйнфый тигезсезлекне бетерү, кызганыч, урлашу һәм үтерешләрнең кимүенә китерми. Киресенчә, яшь совет илендә криминаль ситуация барытик кискенләшә генә. Ул еллардагы жинаять эшләрә үзенчәлекле сәяси төсмергә ия. Элгәрак гади караклык дип квалификацияләнгән эшләрне хәзер «социалистик милекне үзләштерү» яки хәтта «корткычлык» дип атып башлылар – монның өчен үлем жәзасы да бирә алганнар.

Колхоздан сыер урлаган бабайны алты елга утыртулары туында укыйм. Бабайның – шактый карт һәм сыерның кайчандыр аныкы булуын, мескен малкайның хәерче колхоздан ашау өчен бабай өенә үзе качуын исәпкә алсаң, күбрәк, билгеле. Кызык та, кызганыч та. Ләкин вакыты шундый булган шул!

Алдымда яшь Татарстан АССР кешеләренәң милициягә язган гаризалары. Кәгазь кисәкләрендәге язучы, стиль, хаталар буенча кеше туында шактый күп нәрсә өйтергә буладыр.

Менә карандаш тотарга ияләшмәгән игенче куллары белән язылган кыек-мыек юллар:

«Мордас пинал мой корова я пинал его жена. А свой корова у них никогда не было». Күрәсәң аңа кыр сөрү аңлатма язучы язучы караганда күпкә жиңелрәк булгандыр. Тирләп-пешеп утыргандыр, бичара.

Таргына кәгазь кисәгендә – кулак буларак сөрелгән кешедән тартып алынган мал-мөлкәт исемлеге. Әйберләр исемлегенә караганда, кулак бик бай булмаган да кебек. Күрәсәң, таза тормышлыларның барысын да саклың якларга яисә дала-ларга сөрәп бетергән булганнардыр. Яисә юк иткәннәрдер. Хәзер инде планнны туттырырга кирәк. Язган кеше, гадәт буенча, «ер»ларны куюын давам иткән. Менә тәржемә итмичә генә сезгә бер өзек китерәм:

«Лошод адна, коровъ адна, бычки адна, овечки 5 штукъ, пчел 1 штукъ, телего адна, саня адна, самовар адна, лоханъ адна, короватъ деревяный адна, шуба с мехом 2 штукъ, хавтан адна, а сапог два».

Халык караңгы булган, надан, тикшерүчеләр дә хаталар белән язганнар: «Убыл (ягъни «убил») – авт.) отного бедняка и 3 детей ранел».

Эшкә беркетелгән исемлекләргә карап, ул вакыттагы бәяләргә дә белергә була. «Мал-мөлкәте конфискацияләнәп, үзе атарга хөкәм ителгән гр. Анохин Тихоннан 6 баш сарык – 40 сум, печәнә белән сарай – 45 сум, токымлы тай – 80 сум, тана – 30 сум алынды». Анохинга жинаять эше 1920 елда ачыла, каты валюта – нәп унлыгы пәйда булуга бер ел калган була. Димәк, Анохин милкәнә бәяләргә экспроприаторлар «түшәмнән» алып куйганнар, шуңа күрә дөтүтәрәкләнгәннәр. Тиеннәрнең ул вакытта бөтенләй кирәге калмаган, алар көнбагыш кабыгы кебек аяк астында аунап яткан.

Ул заманда нинди бәяләр булуын һәм халыкның ничек яшәгәнәң аңлатыр өчен, М. Васнецов исемле берәүнең кеше талаганга колониягә утырган абыйсына язган хатыннан өзек китерәм: «Василий, хәзер мин начар алмыйм, 200 сум. Ләкин тирә-якта бар нәрсә кыйммәтләнә. Базарда бер дистә йомырка өчен 70 сум бирергә кирәк. Завод ашханәсендә төшкә ашка 9 сум түлим һәм ач диарлек чыгып китәм. Хәтта ипи алырга да ярамый, бары тик бер кисәк кенә бирәләр».

Сүз уңаеннан, исемлекнең читендә бик кызык бер язучы тап булдым: «Гражданин Анохиннан алынган көмешкә шаһитлар – Акимов, Судаков һәм Матюхин каршында юк ителде». Дөрәслекне раслап, әлегә өчлек тә үзләренәң кәкрә-бөкрә имзаларын куйганнар.

Күп кенә жинаятьләр, бүгенгә кебек үк, исерек вакытта эшләнгән. Явыз хулиган һәм советларга каршы коткы таратучы обходчик Н.Р. Нәфыйтов туындагы жинаять эшеннән:

«Юл участогы канцеляриясенә хезмәт хакы алырга килгән Нәфыйтов жәнжал оештырды, хезмәт хакының тоткарлануына һәм түбән булуына канәгатьсезлеген күрсәткән сүзләр әйтте. Лаякыл исерек хәлдә ул участок башлыгын, баш хисапчыны һәм кассирны, һәм шулай ук булмагә жылынырга кергән стрелочник Нигъмәтжановны кыйнады. Йодрыгы һәм аяклары белән суккалап, Совет властен сүктә һәм халык дошманы Тухачевскийны мактады».

**СОВЕТ ВЛАСТЕНА
КАРШЫ ФӨТНӘЛӘР**

Яшь Совет властена каршы коткы тарату һәм кулакларны сөрү туындагы жинаять эшләрә туында аерым сөйләү кирәктер, дип уйлыйм. Мондый эшләр шактый күп. Ул 37 нче елдагы коты очкан халык телен тыярга мәжбүр булган, ә ул чакларда

да... Әлки волостенъң тыныч кына яшәп яткан Кычытканлы авылы кинәт кенә баш күтәрә! Бөтен авыл белән ризасызлык күрсәтәләр. Хәтта авыл кырыендарак яшәүчеләр дә мәйданга чыгалар һәм хакимияттән дәрәслекне таләп итәләр!

«Халык төркеме рәис Исламовка якынлашканнан-якынлаша. Өстәвенә, Әгълиуллина Бәнәт исемле хатын аның башына тимер көрәк белән бәрә, икенчесе – Ширгазина Вафирә – себерке белән битенә төртә. Башка хатыннар үз ахирәтләренәң әлегә

законсыз гамәлләрән хуплап торалар. Алай гына да түгел, бүрәнә күтәрәп, аны рәис ягына тондыралар, бу гамәлдән рәис егыла. Үз-үзләренә контрольләрен югалткан хатыннар, Исламовны таптап, авыл советы канцеляриясенә ыргылар һәм, иптәш Сталинның бюстын идәнгә бөрәп төшәрәп, анда да погром оештыралар. Алар ультиматив формада кулакларга йортларын кире кайтаруны таләп итәләр. Икенче көнне волостытан Хәрби комитет-

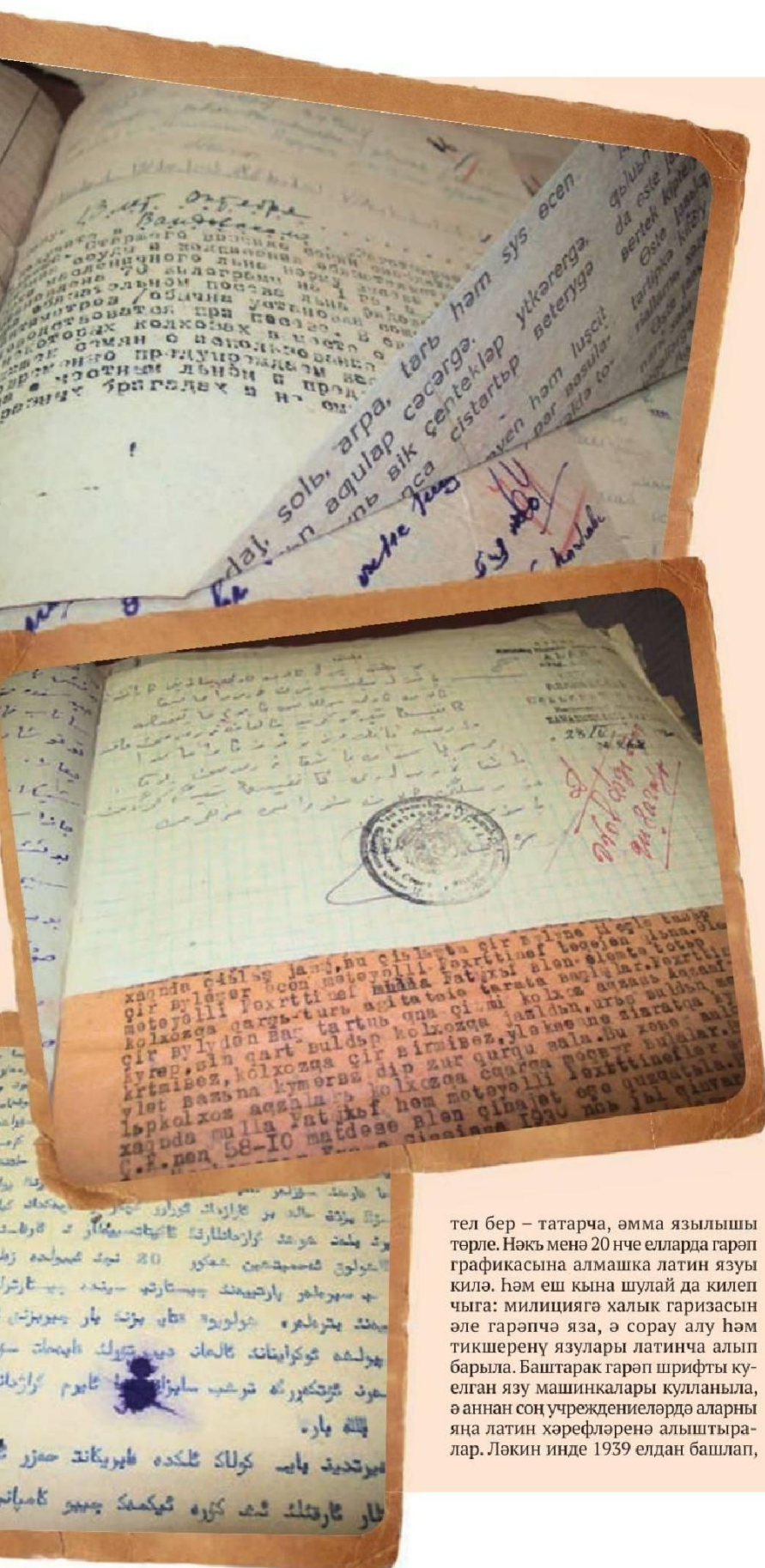
тан ике вәкил – Мөхәммәтжанов һәм Әхмәтовны авылга жиберәләр, аларны атлы милиционер Козлов озата бара. Аларның килешенә Кычытканлы халкы шактый зур демонстрациягә жыела. Күпләр сәнәк һәм балталар белән коралланалар. Әгълиуллина Бәнәт, кулына Коръән тотып, иң алда тора. Ярсуланган кулак иярченнәре, хакимият вәкилләренә сүз әйтәргә дә бирмичә, Себергә сөрелгән кулак Сәетовны һәм аның йортын, малын, атларын кире кайтаруны таләп итәләр».

Кулакны кире кайтармыйлар, әлбәттә. Киресенчә, Бәнәтне дә, Вафирәне дә һәм калган кулак иярченнәрен дә, бер товар вагонына төяп, аның янына жиберәләр.

МИНЕКЕ СИНЕКЕН АҢЛАМЫЙ

Сугышка кадәрле күп кенә жинаят эшләренәң уникальгә – аларның өч телдә язылуында. Дөресрәгә,

жинаять эшләрөн кириллицада алып
бара башлыйлар. Хәер, юк-юк дигәндә
дә, гарәп һәм латин хәрефләре белән
чуарланган көгәзләр очратыр-
галый. Өлкән буын аналыклар ар-
тыннан өлгәрә алмый. һәм рәсми
төстә надан булып исапланә башлый,
чөнки яңача укый да, яза да белми.
Менә шундый парадокс!

НИЧЕК КАЧАРГА

50 нче елларга караган бер жинаять эшен актарып утырганда, мин хөкөм ителген Мозафаров атлы берәүдән тентү вакытында алынган дәфтергә тап булдым. Ул «паразитларча һәм жәмгыятькә каршы яшәү образы алып барган очен» хөкөм ителгән, 5 елга Магадан янындагы төзәтү-хезмәт лагерьна жиберелгән була. Һәм бу дәфтер аңа урман аудару кебек авыр эштән котылу чарасы булып хезмәт итәргә тиеш булган. Дөрес, гүргә керергә дә булышырга бик мөмкин булгандыр. Мәнә үзегез карагыз.

ЭШТӘН АЗАТ ИТЕЛҮ МӨМКИНЛЕГЕНЕҢ КАЙБЕР ЫСУЛЛАРЫ

КАН БАСЫМЫН НИЧЕК КҮТӘРЕРГӘ

Врач карарга бер сәгәтә кала, наф-
талиин эчәргә: якынча 100 грамм
порошокны жылы су белән эчеп
жибәергә. Кан басымы 220 гә кадәр
күтәрелә һәм 1–2 тәүлек төшми тора.

ТӨН ТЕМПЕРАТУРАСЫН НИЧЕК КҮТЭРЭРГЭ

Кызыл кузаклы борыч һәм тәмәке алалар, бергә кушып кайнаталар, аннан фильтрлылар. Барлыкка килгән катнашмага тәм өчен шикәр өстиләр. Шулай ук бер өлеш сарымсакны арт юлга тыгарга мөмкин. Бер стакан керосинны да шунда агызырга була.

САРЫ АВЫРУУЫН НИЧЕК КИТЕРЕП ЧЫГАРЫМГА

Озын резина шланг алалар, аның бер очын арт юлга тыгалар, ә икенче очына көчле тәмәке төтенен өрәләр – барлығы 8–19 тапкыр. Типик сары авыруы – склер чыга. 2–3 тәүлек тора.

АШКАЗАНЫ ЖӘРӘХӘТЕН
НИЧЕК КИТЕРЕП ЧЫГАРЫРГА

Көн саен ач карынга кер сабыны
кисәкләре ашарга, сабын составында-
гы селте ашказаны стеналарын ашый.
Нафталин һәм хлорка да шундый
үк йогынты ясый.

Шуннан соң ни әйтергә була инде?
Кызык һәм кызганыч...

ТАТАРСТАН

«Татарстан» журналына язылу барлык элемент бөлүкләрендә кабул ителә

Индекс **П 2381** – татар телендә: алты айга язылу бәясе **892 сум 32 тиен**

Индекс **П 2378** – рус телендә: алты айга язылу бәясе **892 сум 32 тиен**

Ф.СП-1

Почта России

АБОНЕМЕНТ на ~~газету~~ **журнал** **П 2381**
Татарстан (индекс издания)

(наименование издания) количество комплектов:

на 2016 год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
						✓	✓	✓	✓	✓	✓

Куда (почтовый индекс) (адрес)

Кому (фамилия, имя, отчество)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА

на ~~газету~~ **журнал** **П 2381**
Татарстан (индекс издания)

(наименование издания)

Стоимость подписки 892 руб. 32 коп. количество комплектов:

переплате руб. коп.

на 2016 год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
						✓	✓	✓	✓	✓	✓

Куда (почтовый индекс) (адрес)

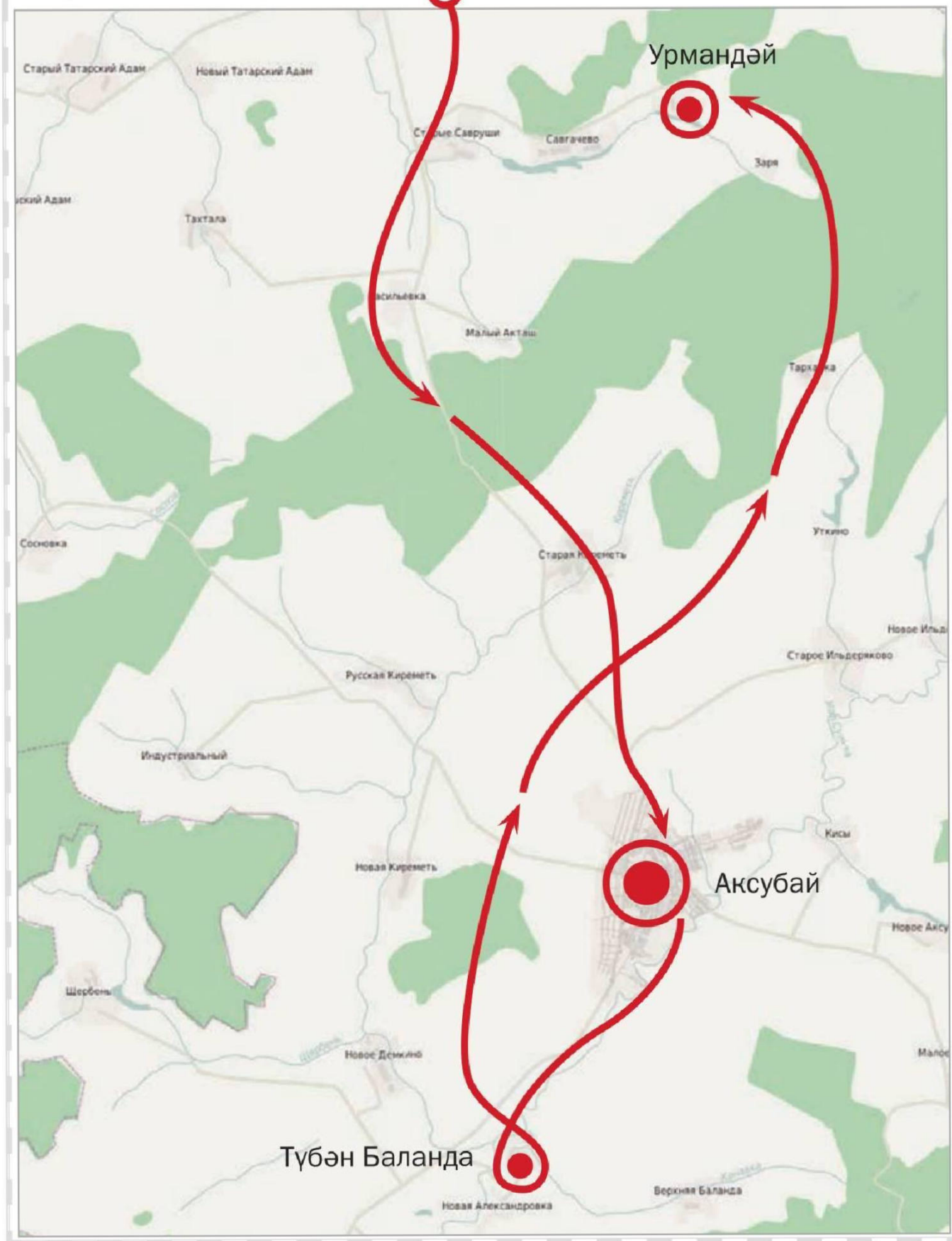
Кому (фамилия, имя, отчество)

Шулай ук электрон почта аша да язылырга мөмкин:

milyaushanb@tatmedia.com

Дистрибуция бүлгә хезмәткәрләре, шалтыратып, кызыксындырган сорауларыгызга җавап бирерләр.

Яки түбәндәге телефон буенча тарату бүлгә житәкчесе Миләүшә Байрашевага үзегез шалтырата аласыз: **тел. +7 (843) 222 09 79**

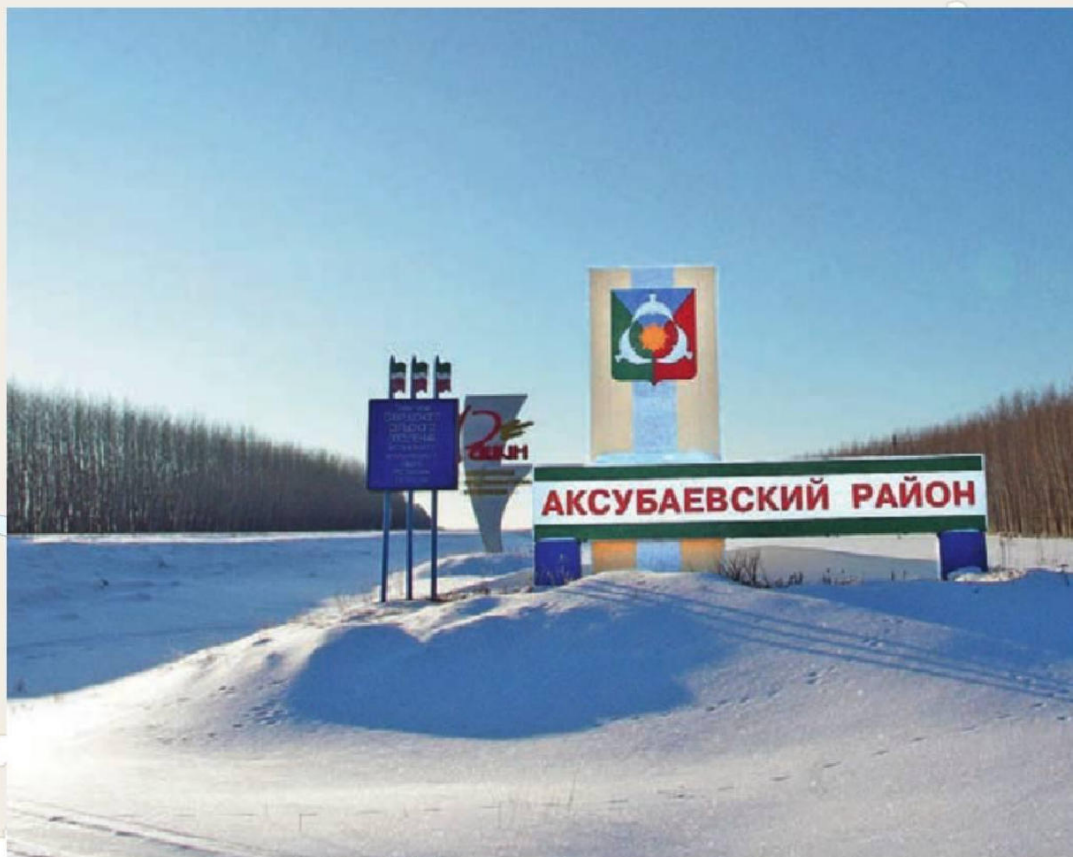
А

Авторлар:
Олеся
Бондаревская

Владимир
Матылицкий

АКСУБАЙ РАЙОНЫ.

АК СУ ЯРЛАРЫНДА

Аксубай районы. Бу якларда һәр урын диярлек төрле риваятьләр белән бәйләнгән. Район үзәгенең Аксубай дип аталуы да искәrmә түгел. Бер риваять буенча, аңа борынгы заманда Акспай исемле чуваш алпавыты нигез салган. Ә икенче риваять буенча, бистә кайчандыр шушы җирлектән узган Аксу елгасы исемен йөртә.

Музейда Троица храмының макеты сакланган, аның заманында сүтелгән диварларыннан бистәнең социаль объектлары инфраструктурасы нигезләре салынган.

БУЯУЛАРДАГЫ РИВАЯТЛӘР

Бала кулы белән ясалган рәсемдә – милли киём кигән кыз. Ул йөгәрә – яулыгы жилдә жилферди, рәсемдә кызны куа баручы укчылар да сурәтләнгән. 13 яшылек Зөлфия Нурхәмитова Кызлар тавы турындагы риваять героинясын шул рәвешле тасвирлаган. Риваять көчлөп кияүгә бирергә теләгән бай арасынан урманга качып киткән кыло кыз турында. Урманда кыз һәм аның тугры хезмәтчеләре бергәләп таш йортыныгытма салганнар. Бай үзенең сугышчыларына кызларны юк итәргә, ә йортларын жимерергә боерык биргән. Кызлар, йолдызларга әверелеп, күккә сибелгәннәр һәм эзәрлекләүчеләрдән котылганнар.

Әлеге жирлектә бу сюжет төрле вариацияләрдә кабатлана.

Музейда эшли башлаганчы ук, мин үз ягыбызның тарихы белән мавыгып киттем. Әнвәр Хәйринен «Шәһри Бану – Шәрбән кыйссасы» китабын укыганнан соң, безнең Шәрбән авылының (татар авылы, Азнакайга нибары 20 км ераклыкта) Казаннан картрак булуын белеп гажәпләндем, – дип сөйли Аксубайның туган якны өйрәнү музейе директоры Әлфия Нурхәмитова. – Минем үз тарихыбыз турында балаларга исләрендә калырылык, кызыклы итеп сөйләсем килде. Һәм аларны жирле риваятьләр һәм тарихлар белән таныштырырга булдым, укып аңлаганнары буенча рәсемнәр ясарга төкәдим иттем. Башта күргәзмә

ӨЧ КҮГӘРЧЕН ВАТАНЫ

Аксубайда бөтен зур бәйрәмнәр дә Мәдәният сарае каршындагы иркен мәйданда уза. Туган як музейе һәм китапханә дә шушында ук урнашкан. Бина алдында стенд тора, мин аннан хисап концертлары үткәреләчәк авыл исемнәрен укыйм – Ибраһим, Трудоволово, Сөнчәле, Татар Адәмсуы, МЮД...

– Биредә кайчандыр күбесенчә чүвашлар яшәгән, – дип сөйли Аксубай мәдәният бүлгәсә житәкчесә Евгений Мартынов. – Әмма революциягә кадәр үк Аксубайга руслар һәм татарларны күчереп утыртканнар.

– Һәм бу мәдәниятләр үзара ничек ярашып яши?

– Һәр милләт үзенекен саклаган. Иң яхшысын дип әйтәргә кирәк. Шулу вакытта барлык зур бәйрәмнәргә без бергәләп үткәрәбез. Районыбызның гербы да шулу хакта – өч күгәрчен, димәк өч милләт. Чынлыкта, биредә бу төрлелеккә бик жиңел карыйлар. Тормыш ич, – ди Евгений Петрович.

Апрель уртасында Аксубайда район клублары һәм Мәдәният йортларының уникаль ижади эстафетасының гала-концерты уза. Артистлар белән бергә авыл жирлектәре житәкчеләре, китапханәчеләр, укытучылар, мәктәп директорлары да чыгыш ясей. Кыскасы, кемнең күнелә жырлап тора – шулар, ә эстафета идеясе – район башлыгы Камил Быйлмановныкы.

Бу китаплар озакламый китапханәнең яңа стеллажларында үз урыннарын алачак.

оештырылды, аннары «Ефәк юлы буйлап» дигән китап әзерләнде.

ӨМЕТ УЯТУЧЫ КИТАПХАНАЧЕЛӘР

Аксубайның үзәк китапханәсендә мине күпсанлы альбомнар белән таныштырдылар – аларда өлкәннәр һәм балалар өчен чаралар, шигырь кичәләре, ижади бәйрәмнәр, мастер-класслар вакытында төшереп алынган бихисап фотосурәтләр... Югарыдан төшерелгән әмерсез дә, ярдәмсез дә вакыйгаларга бай тормыш кайный биредә.

– Юк, ярдәмсез түгел, – дип кире кага сүземне китапханә мәдире Ирина Телешева. – 2015 елда без берничә грант оттык – федераль һәм төбәкнекен, барысы 1,2 миллион сумлык.

– Сезнең монда чып-чын мәдәни үзәк бит!

– Шулай диярлек, – ди Ирина Анатольевна тыйнак кына. – Безгә мондый формат бик ошый. Без аны берничә ел бие төзедек. Хәзер социаль

блокны көчәйтәргә телибез. Биредә, Аксубайда, «Хыял» дигән приют бар, анда 36 бала. Без үзбездә шушы балалар белән тәрбиягә бада алырга теләгән кешеләргә очраштырырлык майдан булдырырга телибез. Тик әлегә бу план ғына.

Папкаларның берсендә – тагын бер чарадан фотолар. Аудитория бик үк гадәти күренми.

– Моннан ерак түгел, Фёдоровка авылында, картлар һәм инвалидлар интернаты бар, алар Россиянең төрле шәһәрләреннән жыелган. Төрле һәм гыйбрәтле язмышлар, – дип аңлата китапханәче Фәимә Сокурова. – Без алар өстеннән шефлык алдык. Алар күп укый. Без аларга үз китапханәләрен җыярга булыштык, яннарына барып бәйрәмнәр үткәрәбез.

– Бу бит коточкыч зур хезмәт. Ничек барысына да көчегез җитә?

Китапханәчеләр бер-берсенә карашып елмаялар.

Феодосий Тотемский храмы иконостасындагы күп образлар Ирина анакай кулы белән язылган.

– Бу безнең эшебез. Без мәгълүмат житкерәбез, – дип җавап бирә Фәймә Гарифовна.

КУЛДАН ЯСАЛГАН ЯКТЫЛЫК

Феодосий Тотемский гыйбадәтханәсе настоятеле протоиерей Александр Качаевны өендә туры китерә алмадык – Казанга киткән булып чыкты. Аның каравы, Ирина анакай белән таныштык. Ул безгә үзенең иконалар яза торган остаханәсен күрсәтергә ризалашты.

Өстәлдә сабыен тоткан Мәрьям-ана тасвирланачак икона ята.

фото: Олеся Бондаревская

– Феодосий Тотемскийның шундый иконасы булган, шуңа күрә аны язарга булдык, – дип сөйли Ирина. – Бу темпера буяулары, алар табигый компонентлардан ясалган. Бар да яхшы килеп чыкса, ясалганнан соң 200–300 ел торырга мөмкин мондый икона.

Диварларга вакыт аямаган иконалар сөяп куелган – ватылганнары да бар монда, ярылганнары да, башка төр михнәт күргәннәре дә. Алар, Иринаның сакчыл куллары үзләренә

кагылып, кабат кешеләргә кайту мизгелләрен көтәләр.

ОСТАХАНӘДӘН ЧЫГАБЫЗ.

– Бу – Аксубай тарихындагы өченче гыйбадәтханә, – ди анакай. – Иң беренче чиркәүне XVIII гасыр уртасында агачтан салганнар. Йөз елдан артык торган ул. 1891 елда зур янгын чыгып, авылның өчтән икесе янып беткән, шул исәптән чиркәү дә. 1904 елда таштан зур храм төзегәннәр, Троица соборын.

Табигый материаллардан ясалган буяулар белән язылган икона 200–300 ел яши ала.

Түбән Баланданың берничә гасырлык тормышы турында сөйли торган экспонатлар өчен жирле Мәдәният йортында урын җитми. Татьяна Воронина кечкенә чүлмәкләр, колак мөндәрләре, кабалар һәм картиналар куяр өчен музейның икенче катындагы бер почмакны хәстәрләргә хыяллана.

– Ә аңа ни булган?
– Авыр еллар булган – утызынчы еллар, – ди Евгений Мартынов. – Шул чакта аны кирпечен кирпечкә сүтеп бетергәннәр. Алардан педучилище, мәктәп, кибет, коммуналь мунча төзегәннәр...

БАЛАНЛЫ ТӨБӘК

Түбән Баландада (балан чувашча да – балан) кая карама – гел тарих. Тере, шаян, гажәеп – аллы-гөлле тасмаларда һәм яшеллектә дә ул, ситсыда һәм җырларда да. Менә, мәсәлән, җирле Мәдәният йорты. 1969 елда район җитәкчеләре Түбән Баландада ашханә төзәргә карар

кылган. Ә авыл кешеләре үзләренә Мәдәният йорты кирәгрәк дип хәл иткән – һәм китерелгән материаллардан шуны төзегәннәр дә.

– Ипи-тоз белән каршылыйбыз!/Җырларыбыз белән зурлыйбыз!/Ту-ган ягыбыз данлы, кешеләре мактау-лы! – дигән а капелла җыр ишетелә ярым ачык ишектән. Бу – «Балан» исемен йөрткән Баланда халык ансамбле репетиция ясый.

«Балан»ның илһамчысы һәм солисткасы Татьяна Воронина безгә шушында, Мәдәният йортында ук, халык истәлекләре музейнә күрсәтә. Ниләр генә юк биредә – җирле укучыга Нико-лай II тапшырган мактау грамотасы да,

сугышка хәтле эшләнгән мотоцикл да, аннан да борынгырактуку станогы да...

«Балан» миңа икенче тылсымлы сандыгын да өлешчә ача – бай аһәңле җырлары, өйтемнәре, ышану-инану-лары белән.

– Безнең Баланда – үзе бер аттракцион, бу сүзнең иң яхшы мәгънәсендә, – дип сөйди Татьяна Воронина. – Без инде егерме ел халык фольклорын җыю, өйрәнү белән шөгыльләнәбез. Һәм аны үзләштерүгә мөмкин кадәр күбрәк кешенә җәлеп итәргә тырышабыз. Безгә ел саен биш күп туристлар килә. Без башта горейф-гадәтләрнең эшкәртелгән версияләрен күрсәтәбез. Ә инде алар

«Балан» коллективындагы һәрбер артистның тормышы озын халык җырына сюжет була алып иде. Мәсәлән, Тольятти шәһәрендә Баланда гүзәлен очраткан тәнияк егетенең, аның белән бирегә кайтып, бу авылны үз итүе, төпләнеп, биредә яшәп калуы, гаиләсе өчен күп буенда йорт салып чыгуы турында...

Урмандейдә гамали традицияләре генә түгел, яшәеш йолаларын да саклайлар. Чувашларда, мәсәлән, хатын-кызларга тезләрен кеше күзәнә күрсәтәп йөрергә, чәчелгән жигрә яланаяк басарга, найнасына булак биргәнче, әйлән-бәйләнгә керергә ярамаган.

кызыксынып киткәч – жырларны «оригиналда» башкарабыз.

АП-АЧЫК – АКЫЛГА СЫЙМАСЛЫК

Иң кызыгын – каен белән бәйлә горейф-гадәт турында сорашмаганлыгымны машинада гына искә төшерәм.

– Безнең иң аһамиятле, иң күчелле, төп бәйрәмебез – ул Троица, – ди Аксубай Мәдәният сарае директоры, Баландада туып-үскән жирле мәдәни трегер Ольга Копанёва. – Монда аны бик киң бәйрәм италәр. Бу көнне бөтен гыйбадәтханәләргә һәм чиркәүләргә каен ботаклары белән бизәү гадәткә кергән. Иң яшел ике бәйләмне чиркәүдә изгеләштереләр. Аннары бу догалы себеркеләр белән кунакларны «кыйныйлар» – авыруларны һәм бәла-казаны шулай куйып жибәрәләр. Бездә, Баландада, Троица мейданына алдан ук кисеп китерелгән каен куеда. Аңа тасмалар бәйләп, теләкләр телиләр, әйлән-бәйлән уены ясылар. Аннары аны елгага салалар да ул йөзеп китә. Һәм яңгыр ява башлый.

– Һәрвакытмы? Һәр елнымы? – дим мин, шикләнеп.

– Һәрвакыт, – дип елмая Ольга. – Бервакыт безгә Троицага Александр Любимов һәм «Беренче канал»дан аның төшерү төркеме килде. Инде берничә атна буе корылык тора иде. Ул туктаусыз: «Ышанмыйм!», «Яңгыр яумаячак!» – дигән сүзләрен кабатлап, әрле-бирле йөрәнде. Һәм менә без әйлән-бәйлән ясадык, каенны суга салдык. Өстәл тирәли утырышкан гына

идек, күк йөзә караңгыланды, болытлар куерды һәм... яңгыр-коя башламасынмы! Любимов урамга сикереп чыкты да төркеменә: «Төшерегез! Төшерегез!» – дип кычкырырга кереште. Килегез безгә Троицага, барысын да үзегез күрәрсез.

ЙӨРӘКЛӘРЕНДӘ – ОЧКЫН

Урмандейдәге Мәдәният йорты. Сәхнәдә хор белән әбиләр бәхәсләшә. Үзләрен кызыллы-аклы костюмнарында алар чигеп ясалган кошларны хәтерләтә. Ниһаять, килештеләр. Хор гармунга кушылып жырлый башлый, ә минем ул жырда берьюлы елыйсым да, биесем дә килә. Ул ут кебек яндыра да, жылыта да.

Репетициядән тәнәфес ясалган арада – «Яшь йөрәкләр» һәм «Урмандей әбиләре» район смотр-конкурсына әзерләнә – чәй эчеп алабыз. Миңа костюмнары, төрле инанулар, көнүрәшләре турында сөйләләр.

– Бу хушпу – кызларның баш киеме, аның түбәсе ябык. Ә монысы – тухья, хатын-кызларныкы, түбәсе ачык калдырылган, – дип, «Йөрәкләр»нең житаңкәсе Наталья Леонтьева артисткаларның баш киёмнәрен күрсәтә. Ә бусы менә – хустерри – шайтаннар утырмасын өчен инбашларга һәм күкрәк турысына чигелә.

– Бездә мәжусилектән күп нәрсә сакланган, әмма таңылган диннәр белән уртақ якларыбыз да бар. Александр атакыйны (Качаев) бик озак вакыт безнең үлгәннәргә искә алу көне – Симеккә килергә ризалаштыра алмадым. Хәзер менә биш ел килә инде. Чуң, ди миңа. Ә мин юк, дим. Бу жигрә нинди булып килгәнмен, аңа шундый

Түбән Баландада Троица көнне каен тирәли жырлап әйләнү – яраткан традицияләргә берсе.

килеш иңәрмен, – ди Наталья Леонтьева.

Монда бар риваятьләр дә тормыштан алынган. Миңа эле генә башкарылган жырның эчтәлеген сөйләләр: шушы яклардан бер бабай яшыләгендә бик күркәм егет булган. Аны күрше шәһәргә артык ашыкларын сатарга жибәргәннәр. Эшен бетергәч, ул ниндидер тугашлар белән кәеф-сафа корырга уйлаган. Бу кызлар аны эчерткәннәр-исерткәннәр, чишендергәннәр дә, арбага салып, өстен чәчәкләр белән каплап, авылына озатканнар. Бөтен авыл каршылаган арбаны. «Чәчәк» дигән кушамат гомерлеккә ябышып калган жирле каһарманга.

ХЕЗМӘТКӘ ҺӘМ ЖИРГӘ МӘХӘББӘТ

Аксубай районы башлыгы Камил ГЫЙЛЬМАНОВ Жир-анага карата аерым бер мөнәсәбәттә тора. Һәм бу аның район икътисадында төп урынны алып торганы өчен генә дә түгел.

Аксубай жиренә булган мәхәббәт аңа балачактан, икмәк басуының исе белән хозурланып, комбайнда эшләгән чакларында ук сеңә.

Казан авыл хужалыгы институтын тәмамлагач, ул районга кайта. «Восход» совхозында агроном-мелиоратор, 22нче СПТУда укыту хужалыгы идарәчесе, егерме ел буе районның үсемлекләренә саклау станциясе башлыгы, май житештерү заводы һәм районның иң эре агрофирмасы житекчесе булып эшли.

– Камил Камалович, район икътисадының тотрыклы үсеше нәрсәдән тора?

– Безнең район тимер юллардан һәм су юлларынан читтә урнашкан, шуңа күрә икътисад нигезен авыл хужалыгы тәшкил итә. Сәнәгать житештерүенә тигән өлеш ике процент кына. Район территориясендә өч эре инвестор – «Сәт иле Аксу», «Аксу-агро» һәм «Аксубай» агрофирмалары эшли. 45 крестьян-фермер хужалыгы актив үсештә, аларның 30ы – гаилә фермалары; хужалык итүнең кече формалары – «Актай», «Сөлчә» һәм «Колос» агрофирмалары бар. Житекчеләре – авыл хужалыгы эшчәннәре, жир хужалары: меңнәрчә гектарда чөчүлек жире эшкәргәләр, сөт житештерүен үстерәләр, яна эш урыннары булдыралар – фермалар төзиләр, авыл хужалыгы жирләрен киңәйтәләр. Без терлекнең баш санын саклап кала алдык, гектарынан 18әр центнер уңыш жыеп алдык – фуражка да, орлыкка да, халыкка пай жирләре өчен натуралата түләргә дә житте. Моннан алдагы еллардагы корылык терлек

азыгын вакытында хәзерләп куярга өйрәттә: безнең ел ярымлык запасыбыз – бер шартлы башка 28 центнердан артык азык берәмлеге бар.

– Районда яңа производстволар да ачыла бугай?

– Май житештерү заводын файдалануга тапшыру хакында әйтәсезме? Заманында Аксубай май заводында эшләнгән акмай районның бренды булып исәпләнә иде, һәм ул читкә чыгару өчен дә житештерелде. Әмма сонгы берничә елда завод сөт кабул итү пункты буларак кына эшләп килде. Житештерү өчен, белгечләр өчен жан әрни иде. Заводка элеккеге данын кире кайтару ни яте белән, март аенда районда эшләүче инвестор аны үз канаты астына алды. Бүген май житештерү агымга куелды инде. Заводта калдыксыз житештерү жайга салынып килә: майсызландырылган сөт эремчек житештерүгә китә. Алга таба сөт, өчәтелгән сөт ризыклары, йогуртлар, каты һәм йомшак сырлар житештерү планлаштырыла. Районда озак еллар икмәк ризыкларының уннарча төрен, кондитер һәм макарон эшләнмәләре, лимонад һәм экологик чиста ризыкларның башка төрләрен житештерүче Сушильный завод эшләп килә. Гөмбә үстерү технологиясен үзләштерүне (жыю, тундыру һәм сату буенча тулы циклы кертәп) һәм тормышка ашыруны планлаштыручы инвестор да пәйда булды.

– Республика житекчеләге сәнәгать майданчыларын үстерүгә исәп тотса. Сизнең районда бу эш ничек тора?

– Инде берничә ел давамында жиде резидент эшләп торган сәнәгать майданчыгыбыз бар: арболит блоклар, пластик төрәзәләр, чүкеп ясалган эшләнмәләр чыгару, кунакхана, кафе, авторемонт... Быел өч резидентка ике мең гектардан артык майданда сәнәгать паркы ачылды. Анда икмәк-булка ризыклары, металл түбә, кошчылык, дуңгызчылык һәм мөгезле эре терлек фермалары өчен катнаш азык житештерелә. Эш өчен бөтен шартлар тудырылган (коммуникацияләр үткәрелгән, территориясе асфальтланган) бу майданчыкка килергә теләүчеләр тагын да бар әле. Сәнәгать майданчыкларыннан тыш та, район халкының товарларга һәм хезмәт

күрсәтүгә булган ихтыяжларын (йорт жиһазлары, төрле төзелеш блоклары, брусчаткалар, пиломатериаллар житештерүдән алып, көнкүреш хезмәте күрсәтү һәм экологик чиста азык-төлек продукциясе чыгаруга кадәр) тулысынча канәгатьләндерүче житештерүчешкуарлар актив эшли. Бүген аларга дөүләт тә ярдәм итә: безнең кайбер эшкүарлар грантлар отты һәм шуның ярдәмендә үзләренең бизнес-планнарын тормышка ашыралар. Бездә эшкүарлыкка юл ачык. Алар арасындагы сәламәт көндөшлек – продукция сыйфатының яхшыруы, салым керү исәбенә икътисадның нугы дигән сүз ул. Үсеп торучы бизнес – үзенең генә түгел, халыкны да эш белән тәмин итү дигән сүз.

– Район территориясендә нефть компанияләре ныклап урнашкан, алар аксубайлыларның жир асты байлыкларынан файдаланалар, ә алмашка ни бирәләр?

– Үзләре файдалана торган жир өчен алар тулысынча түли. Эре проектларны тормышка ашыру: мәктәпләренә һәм балалар бакчаларын, мәдәният учакларын ремонтлау һәм башка күп кенә игелекле эшләр башкару – «Татнефть», «Татри-тэнефть», «Кара Алтын», «Татойл Газ» нефть компанияләре өстендә. Өстәвенә, аксубайлыларны алар 300 эш урыны белән тәмин итә. «Татавтодор»ның йөзләгән кеше эшли торган Аксубай филиалы өч районга хезмәт күрсәтә.

– Якташларыгызның кайсы сыйфатларын аеруча югары бәялисез?

– Хезмәткә һәм жиргә мәхәббәт аксубайлыларның каннарына сеңгән. Бездә халык бердәм, район күпмилләтле: халыкның 45 проценты – чувашлар, 38е – татарлар, 17се – руслар һәм башка милләт вәкилләре. Яңа Александровка авылында украиннар яши – патша заманында алпавыт Малороссиядән 60 гаиләне кайтарткан булган. Биредә алар нибары ике дистәләп хужалык исәпләнә, шулай да бүгенге көнгә кадәр традицияләрен дә, горәф-гадәтләрен дә, хәтта туган телләрен дә саклап калганнар. Русларның Проицасын, татарларның Сабантуен, чувашларның Уявларын ел саен бергәләп бәйрәм итәбез. Район территориясендә һәр милләт вәкиле үзара дус һәм тату яши.

ЭШЧЕ КАДРЛАРНЫ ЧЫНЫКТЫРУ УРЫНЫ

Аксубайдагы 22нче СПТУ булачак «өченче класслы тракторчы-машинистлар» төркеме өчен беренче дәрестәр 1974 елның гыйнварында башланган. Укыту базасы ике тәгәрмәчле трактордан торган, ә укытучылар нибары алтау гына булган. Шуннан соң бу уку йорты үзенең статусын берничә тапкыр үзгәртсә дә (1985 елда 88нче СПТУ дип атала башлаган, 1994 елда – лицей, ә 2013 елдан – УНБнең «Аксубай универсаль технологияләр техникумы» ДББУ), ул, нәкъ әүвәлгечә, авыл өчен кадрлар тәрбияли. Аны тәмамлаган белгечләрнең 80 проценты бүген дә авылда кала.

Үз эшчәнлеген давамлында лицей 1200нән артык авыл хужалыгы белгече әзерләп чыгарды һәм, хаклы рәвештә, Аксубай районында яшәүчеләрнең генә түгел, бөтен республика халкының ышанычын казанды.

Техникумда пешекче-кондитерлар, жәмәгать туклануы технологлары, авыл хужалыгы техник-механиклары, электр һәм газ белән эретеп ябыштыручылар, автомобиль транспортына хезмәт күрсәтү һәм ремонтлау техниклары, сату буенча менеджерлар хәзерли. Бульдозер машинистларын һәм бер чүмечле экскаватор машинистларын профессиональ яктан кабат хәзерләү алып барыла. Төп гомуми белем бирү базасында уку – 3 ел да 10 айга, урта тулы белем бирү базасында 2 ел да 9 айга сузыла.

Дүртенче ел инде студентлар белән чәчәкләр үстерү буенча фәнни-тикшеренү эше алып барыла. «Бакча-парк һәм ландшафт төзелеше» белгечлеге буенча лицензия дә алынган.

Бүген биредә 384 студент белем ала. Барлык укучылар – бушлай төшке аш, ә чит төбәктән килеп, тулай торакта яшәүчеләр көнгә өч тапкыр туклану белән тәмин ителгән. «Бишле»гә генә укучылар – 750 сум күләмендә югары стипендия, «өчле»ләрсез укучылар 500 сум (9нчы сыйныф базасында – 358 сум) ала. Студентларга 23 укытучы һәм 17 производствога өйрәтү остасы белем бирә. Дәрестәр заманча жиһазландырылган 26 уку кабинетында һәм ике компьютер классында алып барыла. Слесарь һәм столяр кабинетлары, токарлык, тимерчелек-эретеп ябыштыру цехлары эшли.

Техникум кырлары игенчелек культурасы буенча бүген районның эре инвесторлары кырларыннан һич тә аерылмый, яңа техника да кулланыла. Укыту хужалыгына 470 гектар чөчүлек жире, ыңдыр табагы, терлекчелек фермасы һәм теплицасы булган ярдәмче хужалык керә. 80нән артык төрдәге хәзерге заман авыл хужалыгы машиналары тракторчы-машинистлар һәм машина йөртүчеләр хәзерләү өчен файдаланыла.

Яз башыннан производствога өйрәтү осталары, техникум студентлары белән бергә, кыр эшләренә тотыналар, бу – дүләр имтиханнары алдыннан була торган практика.

Укучылар көч белән бөртекләр (арыш, бодай, арпа, солы), шулай ук терлек азыгы культуралары эшкәртелә. Житештерелгән продукция техникумның матди-техник базасын ныгыту, укучыларны һәм студентларны бушлай ашатуга өчен файдаланыла.

Хәзерге заман житекчесе һичшиксез лидер булырга тиеш – техникум директоры Ф.Ф. Әюпов нәкъ менә шундыйлардан: менеджер, методист, агроном һәм тикшеренүче, купкырлы ижади эшчәнлек алып баручы һәм стратегик, гадәти булмаганча фикер йөртүче кеше.

Аның тырышлыгы белән электр һәм коммуналь челтәрләргә, бинаның төп фасадына капитал ремонт ясалган, янгын һәм каравыл системалары урнаштырылган. 2015 елда гына да Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2015 елның 1 июнендәге 1133-р номерлы күрсәтмәсе нигезендә техникум бинасын жылылык белән тәмин итү максатында блоклы-модуль пар казаннары

тында блоклы-модуль пар казаннары бинасы сатып алу өчен 29 млн сум акча бүлгә бирелгән. Зона, республика чараларында катнашу өчен 17 урынлы автобус, практик дәрестәр (машина йөртү) өчен автомобильләр, авыл хужалыгы инвентаре сатып алу өчен 2 млн сумнан артык акча тотылган.

2015 елда техникум Татарстан Республикасы Хөкүмәте премияләрен алу буенча ачык конкурста катнашты һәм ТР Хөкүмәтенә Сыйфат өчен премияләр бирү совети дипломы белән бүләкләнде, шулай ук «ЛУКОЙЛ» ААҖ – 2015 социаль һәм мәдәни проектларның «Жиңү» номинациясендә Грант отты. Бу – техникум студентларының һәм хезмәт коллективының урта хезмәте нәтижәсе.

Техникум һәр елны студентларны кабул итүнең контроль саннарына туры китереп жыйа. Техникумны тәмамлаганнан соң, гарантияле эш, лаеклы хезмәт хакы һәм социаль пакет – абитуриентларны жәлеп итүче төп аргументлар менә шулар.

ГОСТ БУЕНЧА БИЗНЕС

«Сатып ал да файда калдырып сат – мондый нәрсә минем өчен бизнес саналмый, – ди «СТРОЙДОМ+» ЖЧЖ генераль директоры Руслан ВӘЛИЕВ. – Безнең эшчәнлекнең төп юнәлеше – житештерү». Өч ел дәвамында компания арболит блоklar чыгару белән шөгыльләнә, Аксубайдан тыш, аларны инде Нурлатта, Чирмешәндә, Чистайда һәм Алексеевскида да югары бәялиләр. Казанда да «Стройдом+» блоklarыннан икенче йортны салырга жыеналар. Самара өлкәсенә чыгарга да ниятләре бар.

– Безнең блоklarдан төзелгән йорт-та инде ике ел яшиләр, анда агач йорттагы кебек жылы, өстәвенә, ул агач кебек череми, – дип сөйли Руслан. – Блок сыгымлы – стөнасына кадак кагарга, саморез борып кертергә, дюбель кагып куярга мөмкин. 50x25x25 үлчәмәндәге блокның жылылык үткәрүчәнлегә бер метр калыңлыктагы кирпич стөнаныкына туры килә, өстәвенә, «туну ноктасы» стөнаның тышкы өлешенә якин урнашкан – мондый йорт жылыткычка мөхтаж түгел. Бердәнбер мәсәлә – блоklar өстендәге түшәмә астына өч рәт кирпичтөн торган нигез салып калдырырга кирәк.

80нче еллар азагында Аксубай районында арболит блоklarны Лесокомбинат базасында ясаганнар, әмма 90нчы елларда моны туктатканнар. Бизнесмен Вәлиев материалның сыйфатын әле малай чагында, шунда әтисе янында эшләгәндә үк бәяли алган булган. Аның технологиясе инде оңытыла төшкән, әмма арболит кирпич яки бетонга караганда экологик яктан чистарак. Аның нигезендә – агач йомыкчасы, цемент, су һәм ГОСТ та-рафыннан рөхсәт ителә торган химик өстәмәләр. Йомыкчаларны 2011 елгы яңартылган стандарт буенча күбрәк ваклау блокның катылыгын һәм бериш-лелеген тәэмин итә – материалның сыйфатын һәм ныклығын шул күрсәтә. Продукциянең стандартларга туры килүен компания Казанда тиешле сы-науларны үткәргәндә һәм сертификат алганда тикшерде.

Бу бизнесны 2008 елда Русланның абзасы Гайфетдин Зәйнәтдинович Сы-раев элеккеге ПМК базасында төзелеш материаллары сатуны оештыру белән башлап жибергән. Сату-алу эшләре белән беррәттән, ул үз акчасын салып һәм кредит алып, иске биналарны про-изводствого яраклы итеп ремонтлый

һәм үзгәртеп кора, әмма соңыннан үзе фермерлык белән шөгыльләнә башлый. 2013 елда бертуганының улы аның эшен кабул итеп, арболит, столярлык һәм тимерчелек цехларын ачып жиберә. Арболит цехын башта Лесхозның пилотматериалларыннан гади һәм кисентеле такталар, рей-калар, борыслар ясаганда столярлык производствосының калдыкларын өрәм итмәү өчен ачалар. Тимерче-лек цехы китертелгән металлдан чүкеп эшләнгән коймалар, капкалар, рәшәткәләр, бизәкләр, беркеткеч элементлар, түбә өчен эчке һәм тыш-кы төеннәр житештерә. Металлдан мичләр, теплицалар өчен каркаслар, төрлө рәвештәге һәм үлчәмдәге тимер рәшәткәләр эшлиләр.

Йорт төзелеше өчен нигезеннән алып түбәсенә кадәр кирәкле булган материаллар, блоklar, пилотматериал-лар һәм тимерчелек эшләнмәләре житештереләр. Сатып алучы булса, товарны үзләре үк китереп тә бирәләр: УАЗ (юл өзеклегендә файдаланыр-га) һәм «Газель» машиналары бар. Йөк төягече булган трактор да сатып алганнар. Кышын сату-алу сүлпәнләнә,

бәяләр төшә – төзелеш сезоны апрель-май айларында башлана. Шуңа күрә кыш айларында 12 генә кеше эшли, жәй көне аларның саны арта.

Руслан монда туган, монда үскән, мәктәпне һәм техникумны да биредә тәмамлаган, Казанда юридик һәм икътисади белем алып, кабат әйләнеп кайткан. Аның авылдашла-рына үз мөнәсәбәте бар, һәр кли-ентка шөхси якин килә белә. Бәяне сорау нинди булуга карап куя, әмма күтәрми, шулай да оешмалар йөз про-цент алдан түләргә тиеш була, ә фи-зик затлар белән аларның хәлләренә карап эш итә.

– Безнең материалны, мәсәлән, пенсионерлар яшьләргә караган-да яхшырак белә, – ди ул. – Билгеле, сатучы акчаны шунда ук түлүләрен тели, тик өлкәннәрдән аны ничек каерып аласың инде? Банклар урта-к процентлы схемаларын тәкъдим итә, ләкин без алар белән эшләмибез: вак-лап түләү шарты белән, мин товарны процентсыз* бирә алам. Бурычларын-тиз генә түли алмаучылар була, әмма артык зыян китерерлек түгел. Безнең өчен кеше факторы да кыйммәт бит.

ИНТЕРННАРДАН АКСУБАЙ ХАСТАХАНӘСӘ ИМТИХАН АЛА

2016 елда 80 яшен тутырачак Аксубай үзәк район хастаханәсә икенче яшьлеген кичерә. Россиянең беренче авыл хастаханәләренең берсе буларак, 1914 елда ул КДМУ студентлары, интерннары һәм ординаторлары практика уза торган клиник базага әйләнде.

Клиник хастаханә статусы фәнни эшләр алып барырга да мөмкинлек бирә.

Ратмир Мостафаев,
Аксубай УРХнең баш табибы

Әлеге яңалык моңа кадәр ТР Сәламәтлек саклау министрлыгында биш ел бүлек житекчесе булып эшләгән Ратмир Мостафаевның 2014 елда бирегә баш табиб булып килүенә туры килде. КДМУ проректорының министрлыкка тәкъдим иткән проекттын Аксубай УРХндә тормышка ашырырга карар кылды.

2014 елдан башлап, монда госпиталь терапиясе һәм госпиталь педиатриясе кафедралары табиб-ординаторлары, интерн һәм студентлары практика үтә. Бүген моңа КДМУның неврология һәм тернәкләндерү, отоларингология кафедралары, гомуми практика стоматологиясе табиб-интерннары да тартылды.

«Аксубай» проекты авылны белгечләр белән тәэмин итәргә алынды. Практика вакытында яшә табиблар авыл медицинасында «таш гасыры» түгел, биредә эшләргә мөмкин һәм хәтта кирәк тө икәнлегенә төшенергә тиешләр. Яңа эшли башлаган табиблар өчен «беренчел» авыруларны дөвалау да бик мөһим: РКХ һәм Төбәкара клиника-диагностика үзгәндә алар бит диагнозлары күп тапкыр тикшерелгән кешеләрне генә күрәләр.

Хастаханә заманча жиһазлан-дырылган, биредә фән белән шөгыльләнәргә дә, Республика медицина китапханә-мәгълүмати үзгәненә даими яңартылып торучы базасына керү мөмкинлегә дә бар.

Торак урын, йорт салу өчен жир кишәрлеге, өстәмә түләүләр һәм грантлар да яшьләрне жәлеп итәргә тиеш. Бистәләрдә урнашкан үзәк район хастаханәләре торак йортларга грантлар суммасы буенча хәзер инде эре шәһәрләр белән түгел, ә башка авыллар белән тигезләшә, һәм бу да тиешле ролен уйный.

2016 елда КДМУның – стоматология, 2017 елдан дөвалау һәм педиатрия факультетларында интернатура бетерелә. Тәҗрибәле табибларның медицина вузларын тәмамлаучыларга остазлык итү практикасы беренче планга чыга.

– Өлкән буын яшьләрне күп нәрсәгә өйрәтергә мөмкин. Бигрәк тә – пациентларга карата мөнәсәбәтнең нинди булырга тиешлегенә, – ди Ратмир Мостафаев. – Мәселән, Бөек Жигүннең 70 еллыгы уңаеннан үткәрелгән жылыш карары буенча медицина хезмәткәрләре керткән кертем исәбенә сугыш ветераннары палатасына капиталь ремонт үткәрелде һәм заманча жиһазлар кайтарылды.

Бүген «Аксубай УРХ» ДАССУ район халкына амбулатор-дөваханә, тәүлек әйләнәсендә стационар һәм ашыгыч медицина ярдәме күрсәтә. Аның 104 койкалы тәүлеккә, 43 койкалы көндөзгә һәм 4 койкалы өйдә хезмәт күрсәтә торган стационары, 300 кешенә кабул итә ала торган дөваханәсә, Иске Ибрай авылында табиб амбулаториясе, 52 фельдшер-акушерлык пункты бар. Ашыгыч ярдәм күрсәтү буенча 2 фельдшер бригадасы эшли.

– Яңа статус алу нәтижәсендә лаборатория базасын да ныгыттык, – ди баш табиб. – Яңа жиһазлар сатып алдык, хәзер анализларны да Казанга алып китмичә, районда гына онкологик скринингта үткәрә алабыз, һәм, мөгаен, бу – республикада хәзергә үз базасында Европа технологиясә – FOP GOLD (алтын стандарт) нигезендә онкологик скрининг буенча халыкка диспансеризация үткәрә ала торган бердәнбер үзәк район хастаханәсәдер.

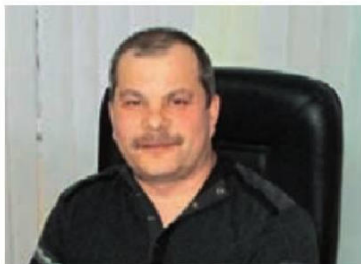
2015 елда (йөрәк-кан тамырлары белән көрәш ылы) безнең профессиональ чаралар районда инфаркттан үлүчеләр санын 3 тапкырдан да күбрәккә киметә алды (19дан 6 очракка кадәр). «Кискен коронар синдром» диагнозының ешлыгы исә 1дән 21гә хәтле күтәрелде – бу нәкъ менә инфарктка кадәр барып җитмәгән очраклар.

Мостафаев кризис чорында финанслар төгәл бүленергә тиеш дип исәпли. УРХ өчен иң мөһиме – беренчел дөваханә ярдәме күрсәтү, ә стационар ярдәм икенче планга күчә. Логистика ярдәмендә баш мие кан әйләнешенә кискен бозылуы белән авыручыны Чистайга, районара кан тамырлары үзәгенә илтү җиңелрәк, анда тиешле чаралар күрсәтелә. Шуңа күрә дөваханә һәм лаборатория ныгытыла. 2016 елда ашыгыч ярдәм хезмәтен көчәйтәргә исәплиләр. Бөтенесен вакыт хәл итә. Авыруны ТКДҮнә илткәнчә, фельдшер хәлне вакытында ачыкларга, тромболизис үткәрергә тиеш.

Хәзергә хастаханәдә штат буенча тиешле 56 кеше урынына 32 хезмәткәр эшли: дөваханәдә табиблар, 2–3әр белгечлекне берләштереп, ике участка кабул итә. Гомуми практика табиблары, педиатрлар, фтизиатрлар, эндокринологлар житешми. Баш табиб өч елдан соң кадрларны, ким дигәндә, 80–90 процентка тулыландыру һәм персонал белән авырулар арасындагы мөнәсәбәтне үзгәртү бұрычын куя. Инде алга китеш сизелә: 2015 елда эшкә биш доктор кабул ителгән, тагын берсе бер ай элек килгән, әле тагын да кандидатлар бар. «Аксубай» проекты тәүге җимешләрен бирә.

IT-КИЛӨЧӨКНЕҢ АВЫЛ КВАНТЫ

Аксубай районының Эшмәкәрләр советы рәисе Марс ГЫЙМАДИЕВ заманында КДПИның физика-математика факультетын тәмамлаган.

Марс Гыймадиев авыл мәктәбе директоры, Хезмәт һәм мәшгуллек үзгә профконсультанты булып эшли, УРХндә техника ремонтлый, Саклык банкы бүлекчәсендә программистлар бүлеген җитәкли – аннан бирелә торган премия генә дә машина сатып алырга җитә торган була... Әмма 2001 елда ул эштән китә.

– Гомерем буге компьютер белән «җенләндем», – дип сөйләй Марс Әхнәфвич. – Әле ул чыга гына башлаган иде, микросхемалардан үзем җыйдым. Теле- һәм радиоаппаратура белән дә яхшы таныш идем – пединститут белән беррәттән, техникум да тәмамладым. Гади программалар

яздым, программалаштыру телләрен дә берәз беләм. Яраткан эшем белән шөгыльләнәр өчен, банктан киткәннән соң, теркәлү узганчы, ярты ел чамасы ачлы-туклы яшәдем, бина, акча эзләдем, шулай да үз дигәнәмә ирештем.

2001 елның августында фирма акча эшли башлый: компаньоны белән бергәләп, Марс Әхнәфвич төрле конфигурацияләрдә принтерлар һәм компьютерлар җыя, аларны ремонтлый һәм Казанга илтәп саталар. Әмма... өч елдан соң «ярык тагарак» янында – бурычлары һәм кредитлары белән ялгызы торып калалар. Шулай да төшенкелеккә бирелми: банктан яңа кредит, арендага бина ала, бурычларын түли һәм яраткан эшен дәвам итә.

Бүген егерме кеше эшли торган «Квант» ЖЧЖнең үз бинасы бар, анда кишет, остаханә, кафе һәм офис урнашкан. Теләсә нинди яңа техникага заказ бирергә була – сайлап бирәләр, тикшерәләр, өчә китереп куялар һәм файдаланырга да өйрәтәләр. Оргтехника һәм канцтоварларны ваклап сату эшеннән тыш, компания компьютер программаларын һәм оргтехни-

каны тәкдир итү һәм аларга хезмәт күрсәтү белән дә шөгыльләнә. Техниклар сигнализация һәм видеокузәтү системаларын да, компьютер һәм телефон кабель челтәрләрен дә урнаштыралар. Шулай ук компания лицензия нигезендә бөтен район оешмаларының контроль-касса машиналарына хезмәт күрсәтә.

Ә Гыймадиев, 15 ел элек ничек булса, бүген дә үсеш юлларын уйлап яши. Үзенә автоматлаштырылган система идарәсен һәм яңа әзерләнгән азык-төлекне онлайн-заявка аша, складта яткырмыйча, җитештерүчедән кишеткә яки өйгә турыдан-туры китерә торган логистик схемасын уйлап тапкан. Энергобәйсез хәтер файдаланыла торган ябык система эшләргә җыена, бусиә системаны һәм мәгълүматларны вируслар йогынтысынан гантиялә саклый. Күптән түгел Марс Әхнәфвич 3D-принтер сатып алган һәм, 3D-программалаштыруның бөтен нечкәләрен үзләштереп, вак сувенирлар эшләп чыгарырга әзәрләнә.

423060, РТ, Аксубай ш.т.б,
Ленин ур., 1
Тел./факс: 8 (84344) 2-90-00

Реклама

ТАТАРСТАН ЦИФРЛЫ ЭФИР ТАПШЫРУЛАРЫ ЧЕЛТӘРЕ ТӨЗЕЛЕШЕН ТӘМӘМЛАДЫ

2015 ел нәтиҗәләре буенча, өч миллионнан артык татарстанлының яхшы сыйфатлы цифрлы эфир телевидениесен карау мөмкинлеге бар.

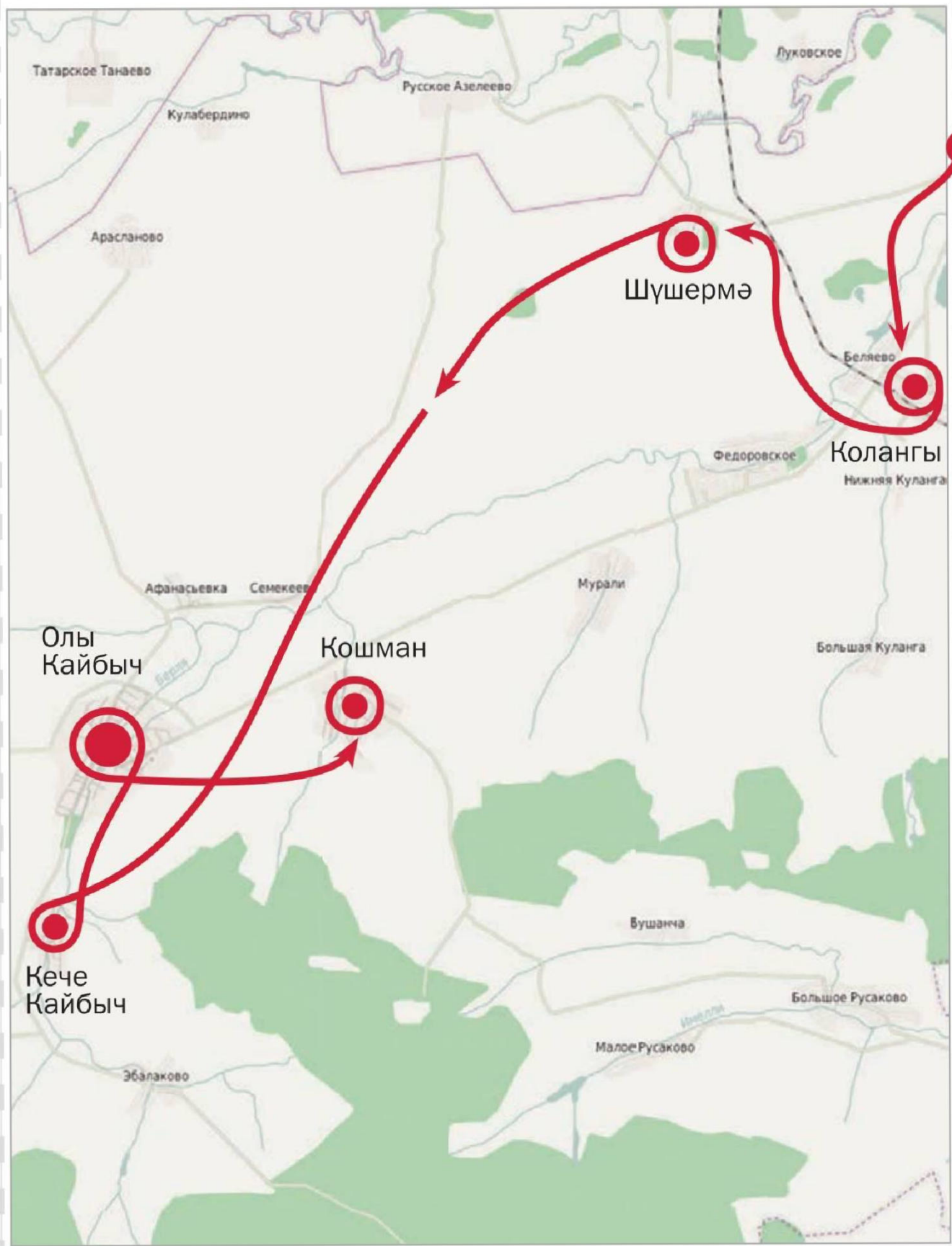
Соңгы ярты гасыр эчендә телевидение зур һәм авыр аппаратлардан цифрлы «рәсемнәр»гә кадәр катлаулы эволюцион юл узды. «70нче елларда, әле мин бу тармакка килгән генә чорда, телевидение чып-чын ноу-хау иде», – дип искә ала «Россия телевидение һәм радиотапшырулар челтәре» ФДУП филиалы – «ТР республика радиотелевидение тапшырулар үзгә» директоры Владимир Якимов.

«Россия Федерациясендә 2009–2015 елларга телерадиотапшырулар үсеше» федераль максатчан программаны

тормышка ашыру кысаларында регионда җиңел керергә мөмкин булган 20ләп телеканалны трансляцияләү каралган заманча цифрлы эфир телевидение тапшырулары челтәре төзелеше уңышлы төгәлләнде. Бүген станцияләренң 90%на диярлек автоматик төстә хезмәт күрсәтелә, персонал иң эре станцияләрдә генә кирәк. DVB-T2 цифрлы сигнал режимын күртү «рәсемнәр»нең сыйфатын яхшыртуга һәм челтәрләренң сыйдырышлылыгын, кимендә, 30%ка арттыруга мөмкинлек бирде. Татар-

станда 87 объект төзелде, алар 1нче мультиплекс (10 телеканал) телевидение тапшырулары белән республикада халыкның – 98,6%ын, 2нче мультиплекс (20 телеканал) телевидение тапшырулары белән 78%тан артыгын җәлеп итәргә мөмкинлек бирә. 2нче мультиплекс объектларын кушу 2018 елдан соңга планлаштырыла. «Телевизор яисә приставка сатып алганда сатучыдан аларның нәкъ менә DVB-T2 стандартында ничек эшләвен күрсәтүен сорагыз», – дип киңәш бирә Владимир Якимов.

Реклама

К

КАЙБЫЧ. РЕНЕССАНС ЧОРЫ

Автор:
Хәмидә Гарипова

Кайбыч муниципаль берәмлеге авыл хужалыгы үсеше буенча Татарстан районнары арасында беренче унлыкка керә. Ул апрельдә кабаттан мөстәкыйль район булып оешуының 25 еллыгын бәйрәм итә. Район статусын беренче мәртәбә 1927 елда алган. 1962 елда Буага, соңрак Апаска кушыла, чирек гасыр элек янәдән мөстәкыйльлек яулый. «Татарстан» әлегә күңелле тантанада катнаша.

Казаннан йөз чакрым юлны жылдән житез узып, Кайбыч районы чиген үтүгә... язга аяк басабыз. Табигатьнең уянуы нәкъ менә шушы Чулпан үрендә башлана, күрәсең: машинаның ачык тәрәзәсеннән шомырт урманының тулышкан бөреләреннән аңкыган хуш ис салонга кереп тула, кошлар сайравы күңелне иркәли...

Колангы икмәк кабул итү предприятиесе ачылышы.

КОЛАНГЫ: ЯШЫЛӘР АВЫЛГА ӘЙЛӘНӘП КАЙТА

Юл тасмасы Колангыга таба борыла. Тирә-юньне күзәтәбез, сокланабыз, горуланабыз. Шатланмасык түгел шул. Район биләмәләре киң қолачлы төзеш майданын хәтерләтә. Төзибездә – димәк, яшибездә! Фидәил Нигъмәтжанов житәкләгән Колангы ЖҮИндә соңгы елларда заманча инфраструктуралы, торак микрорайоны калкып чыкты. Авыл жирлегә республика бәйгесендә откан 1 млн сум грант акчасына Беляевода юл салды. Өр-яңа биналар: ФАПны үзәнә сындырган күпфункцияле мәдәни-күңел ачу үзәге, полиция участок

инспекторының йорт-офисы, ветеринария пункты ишкәкләрен ачты. Мәктәп-балалар бакчасы комплексы капитал төзекләндерелде, нәниләр бүлмәләренең идәннәре дә жылытылды. Кул сузымындагына ЖҮИ бинасы, почта, кибетләр. Янәшәдә Колангы тимер юл станциясе. Казанга автобуслар йөрәп тора. Яшыләрнең авылга кайтып төпләнә башлавы сөнечлә хәл: өй туйлары уза, сабыйлар туа, халык саны арта.

Колангы халкының эштән дә бәхетә бар. Банкротлыкка чыккан оешма биләмәсендә «Казань зерно-продукт» ААҖ филиалы – Колангы икмәк кабул итү предприятиесе төзелде. Игенчелек төбәгә өчен

бик мөһим объект ул. Ашлык саклау бинасы 60 мең тонна икмәк сыйдыра! Иген чистарту, киптерү, төяү-бушату, температураны көйләү – барлык җиһазлар механикалаштырылган һәм автоматлаштырылган. Ашлык саклаудан тыш, катнаш азык җитештерәләр. Предприятие Кайбыч хужалыкларына гына түгел, Идел арьягы төбәгенә берничә районына да хезмәт күрсәтә. Оешма директоры Илгиз Могълиевнең сөйләвенчә, эшләре гөрләп бара, бер елда хезмәт җитештерүчәнлегә 288%ка җиткән, продукция сатудан керем – 322%, хезмәткәрләрнең уртача эш хакы – 29 мең сум. Табигый ки, кадрлар эш урынына ябышып ята.

К

УЗГАН ЕЛЛАР...

Нибары чирек гасыр элек Кайбыч төбәгенә ташландык хәлдә булуына ышанасы килми. Халыкны юлсызлык интектерде, Колангыдан Олы Кайбычка чаклы да иза чикмичә кайтып булмый иде. Өйләрне газ белән жылыту, ышанычлы электр уты, сүүткәргечләр, әйбәт телефон элементәсе турында хыялланып арыды халык. Чарасызлыктан яшьләр читкә агылды. Мәлки төбәгендә яшәүчеләргә аеруча кыенга килде. Юк кына белешмә алырга Апастагы райүзәккә барып кайту өчен, Канаш – Зөя – Каратун станцияләре аша узып, ике төүлек юлда интектерләр.

1991 елның 19 апрелендә Кайбычка район статусы бирелү турында күптән көтелгән Указ имзаланды. Яңарыш юлы жиңел булмаса да, кәеф шәп иде. Әүвәлеге мәлдә бөтен жирдә күтәрелеш күзәтелсә дә, вакытлар узуга, стратегик хаталар жибәрелде һәм эшләр яңадан түбән төгәри башлады... Район аксакаллары ул чорны: «Күп нәрсә район житәкчелегенен булдыкылыгыннан, алга карап эш итә белү-белмәвеннән тора», – дип искә ала.

Альберт Рәхмәтуллин:
– Буш сүз сөйләүчеләрне сөймим!

КАЙБЫЧЧА УҢЫШ ФОРМУЛАСЫ: **ВӘГЪДӘ БИРДЕНМЕ – ҮТӘ!**

Дүрт ел элек ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов күп күрсәткечләр буенча артта сөйрәлүче район дилбегәсен Альберт Рәхмәтуллинга ышанып тапшыра. Шул ук вакытта аграр тармакны беренче уңлыкка күтәрергә, дигән таләп куя. Альберт Илгизәр улы бай тормыш мәктәбе уза. Яше утызга житмәгән килеш, саллы «Гөбенә» агрофирмасын житәкләве үзе ни тора! «Ак Барс» ААҖ агрохолдингы буенча югары уңышларга ирешкән яшь директор «ТРның атказанган авыл хужалыгы хезмәткәре» исеменә лаек була, кандидатлык диссертациясе яклай. Альберт Илгизәр улы кул астындагы биләмәләрдәге көнүзәк проблемаларны энәсеннән жебенә чаклы белә. Иң четерекле хәлләрдән чыгуның отышлы юлларын табарга сәләтле ул. Аның турында: «Таләпчән, әмма гадел», – диләр. Ә ветераннар, элеккеге гадәт буенча, канатлы гыйбарәсен өсти: «Андый кеше белән разведкага барырга да куркыныч түгел!»

Хакимияткә гайрәтле чын Хужа килгәч, әйтерсең, аутсайдерның икенче сулышы ачыла. Район хәзер динамик үсештәгеләр арасында. Авыл хужалыгының комплекслы күрсәткечләре буенча район беренче уңлыкта, терлекчеләктә – сигезенче урында, һәр сыерга бүлеп исәпләнгән сөт күләме буенча беренче өчлектә бара. Димәк, Президент куйган таләп уңышлы үтәлгән!

Рейтингтагы алдыңгы урыннар турындагы мондый рапортлар азау ярган журналистга беркадәр шик уята. Башлыкны «уңайсыз» сорауларга күмәм.

– БУШ СҮЗ СӨЙЛӘУЧЕЛӘРНЕ СӨЙМИМ!

– Санаулы еллар эчендә сизелерлек алга китешкә ничек ирештегез? Монда нефть чыкмый, әре инвестицияле химзаводлар юк. Финанслау чыганакларын кайдан, ничек таба алдыгыз?

– Бер кеше генә әллә ни булдыра алмый. Уңышның нигезе күбесенчә халыкның хакимияткә ышанычынан тора, – дип, әңгәмәдәшәм шигемне тарата. – Үзем да, эшлекле командам да: «Вәгъдә бирдеңме – үтә!» дигән алтын кагыйдәгә буйсынабыз. Көчле ягыбыз – халык белән уртак тел табуга, хакимияткә ышаныч булуга бәйле. Бик мөһим кыйммәтләр бу! Кешеләргә игелек кылу, халык белән эшлекле мөнәсәбәтләр урнаштыра белү, кайбычлыларның тормыш-көнкурешендә уңай чагылыш табудан тыш, кешеләрнең фикер сөрешен яхшы якка үзгәртә. Халыкта иртәгәсә көнгә өмет югалмавы үзе ни тора! Кризис турында уйланып утырырга вакытлары юк: сөрәләр, чочәләр, уралар, итәннәрдән һәм шикәр чөгәндереннән мул уңыш алалар, агрофирмаларда һәм шәхси хужалыкларында азык-төлек житештереп, үзләрен генә түгел, республиканы экологик яктан чиста продукция белән тәмин итәләр. Йортлар салалар, балалар табалар, рәхәтләнеп күнел ачалар – һәркайда тулыканлы тормыш төрли.

Финанслау чыганакларына килгәндә, житди алга китеш федераль һәм төбәк максатчан программаларына кергөч башланды. Бу вазыйфама керешкәч үк, республика житәкчеләгенә уңай мөнәсәбәтән тойдым. Хәерхаллыгы һәм күрсәткән булышлыгы өчен Президентныбыз Рөстәм Нургалиевичка аеруча рәхмәтлемен. Замананың бик көчле менеджеры буларак, ул теләсә кайсы башлангычыбызны күтәрәп ала, гамәлгә ашыруда ярдәм күрсәтә.

«Салават күпере» спорт-сәламәтләнדרү комплексы халыкның яраткан ял итү урынына әверелде.

Бүгенге көндә районда 23 максатчан программа тормышка ашырыла, бик зур мөмкинлек бит бу! Һәркайсын уңышлы үтәп чыгу халык язмышында уңай чагылыш таба. Торак пунктларның тышкы күренеше ямьләнә. Заманча инфраструктура – купшылык түгел, ә зарурият ул. Объектлар киләчәкне күздә тотып төзелә. Әйтик, соңгы елларда модульле 5 ФАП сафка басты, 20сә капитал төзекләндерелде, жиһазландырылды, дарулар белән тәмин ителде. Президент ярдәме белән Кайбыч УРХнда капремонт ясадык, хастаханәнең әйләнә-тирәсә төзекләндерелде, заманча дөвалау-диагностика апаратлары сатып алдык. Килешсездер, жиһазлар дөваламый, дөвалар өчен яхшы белгечләр кирәк. Соңгы ике-өч елда безнең үтенеч буенча районга 12 яшь табиб кайтты. Шул рәвешчә, бу өлкәдә кискен торган кадрлар проблемасын хәл иттек. Торактан башкагына яшыләрне кызыктырып кайтарып булмый. Онколог һәм окулистның яшь гаиләсенә һәм хирургка коттедж төзеп бирдек, калган белгечләр район үзәгендәге яңа төзелештән фатир алачак.

– ТӨЗЕЛЭШ – ӨСТЕНЛЕКЛЕ ЮНӘЛЭШ

– Киләчәген уйлаганнар төзелеш алып бара...

– Хак сүз. Өстенлекле юнәлеш ул безнең. Соңгы елларда 10 мәктәп, 7 мәдәният йорты, 7 балалар бакчасы капитал төзекләндерелде, күркәм

ял паркы ясалды, авыл урамнары тәртипкә китерелә, яктыртыла, яңа юллар салдык, сууткөргечләр чөлтәре сузыла – барысын да санап чыгарлык түгел. 2015 елдагы районда 728,3 млн сумлык төзелеш эшләре башкарылды. Заманча инфраструктура объектлары авылларның йөзен бизи. Былтыр ачылган 2 бассейны, тренажер, спорт заллары булган иркен, уңайлы «Салават күпере» спорт-сәламәтләнדרү комплексы халыкның яраткан ял итү урынына әверелде. Кече Кайбычта бик күркәм «Сандугач» балалар бакчасы ачтык. Бүгенге көндә торак төзелеше, өстенлекле юнәлеш булудан тыш, социаль проблемаларны комплекслы хәл итү чарасы да булып тора. Узган елда 4 мең 829 кв. метр торак мәйданы кулланлышышка тапшырылды. «Авылның

К

социаль үсеше» ФМП кысаларында аграр тармакта эшлөүче яшь гаиләләргә һәм белгечләргә 2006 елдан бирле – 183, бюджет өлкәсендәгеләргә соципотека буенча 20 йорт төзеп тапшырылды (2015 елда – 21 һәм 9). Бүгенге көндә райүзәктә соципотекага 18 фатирлы йорт төзелә. Былтыр 2 гаиләне тузган торактан күчәрдек, 2 сугыш ветераны гаиләсе яңа тораклы булды.

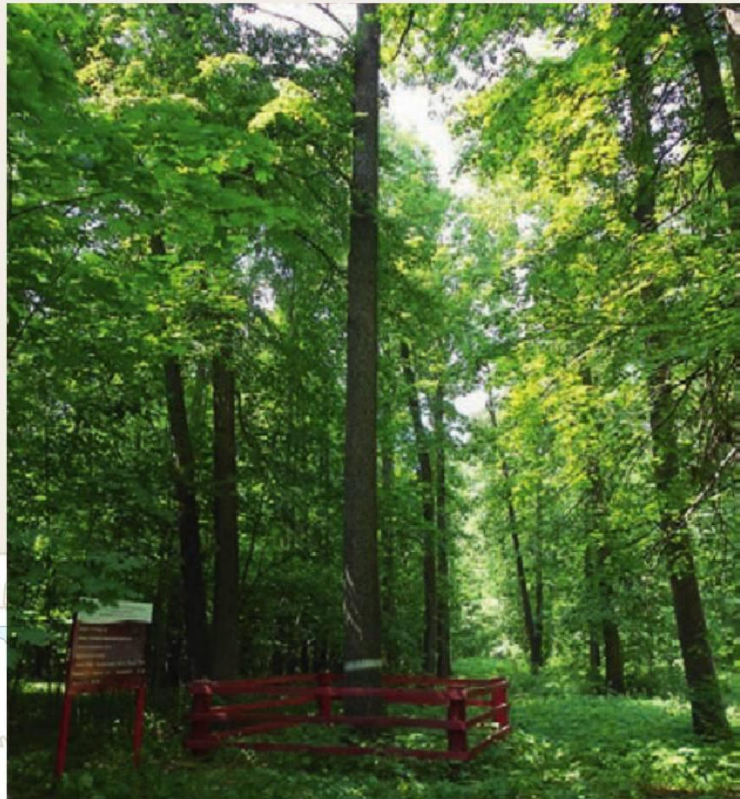
Надеждино авыл жирлегендәге күркәм үзгәрешләргә күрсәгез икән! Күпфункцияле мәдәни-ял үзәге, модульле ФАП, яңа асфальт юл сафка баскач, бу төбәктә яшәүчеләрнең тормыш-көнкуреше танымаллык булып үзгәрде. Кешеләр иркен сулый башлады. Язгы жилләр белән узышып, жиңел машинада райүзәккә ярты сәгәткә килеп житеп була! Элек көне буге иза чигәләр иде.

Күнелне тырнаган бер мәсьәлә турында дөһми кала алмыйм. Киң коллалчы төзелешкә карамастан, торак белән тәэмин итү мәсьәләсе кискен тора. Бөек Ватан сугышы ветераннарын торак белән тәэмин итү дәүләт программасы нигезендә районга 250 йорт салырга субсидия бирелгән булган. Кызганыч, элеккеге житәкчелек бик мөһим мизгелне кулдан ычкындырған: ветераннар Казан һәм Яшел Үзәннең икенчел торак базарыннан 207 фатир сатып алган, йортларның нибары биштән бер өлеше генә үзәбездә төзелгән, – дип уфтана Рәхмәтуллин. – Демографик күрсәткеч сөендерми, табигый кимү өстенлек итә. Уйлап карасан, бу ике вакыйга үзара бәйлә. Вакыты житкәч, өлкән буын фани дөһядан китә, торагы яшыләргә кала, демографик вазгыятьне шулар яхшырта бит инде. Димәк, торак массивы гына түгел, киләчәктә биредә яшисе халык та югалган...

– ЧЫГЫМНАРНЫ КЫЗГАНМЫЙБЫЗ!

– Мәгариф ни хәлдә?

– Киләчәгегез аңа бәйлә. Чыгымнарны кызганмыйбыз. Былтыр мәгариф учреждениеләренә – 242,7 млн, мәктәпләргә капитал төзекләндерүгә – 65,2 млн, укугугүрсәтмә әсбапларга 449,9 мең сум акча тоттык. 1 укучыга 115,3 мең сум чыгым туры килә. Сәләтле балаларга, талантлы мөгаллимнәргә ярдәм итәбез, кадрлар проектларын гамәлгә ашырабыз. Олимпиадаларда, фестивалләрдә катнашучыларның саны артты, яш спортчыларның уңышы сөендерә. Бюджет социаль юнәлешле дип горуруланьрга гадәтләнгәнбез. Мәгарифкә киткән

Плюссы имәннәрнең искиткеч әйбәт хәлдә булуын күргәч, галим тирән күнел тетрәнүе кичерә һәм... Хаффазов каршында тезләнә.

чыгымнарның күләме түгел, ә эшнәң нәтижәләргә әһәмиятле булуын һәрчакта аңлап бетермибез. Саллы финанслауга карамастан, республикада мәктәпләребезнең рейтингы югары булмавы нык борчый. Нибары Олы Подберезье урта мәктәбе генә «ТРның иң яхшы мәгариф учреждениесе» исемлегендә. Киләчәк югары технологияләргә бәйлә, әмма укугучы төп фигура булып кала бирә, аның һөнәрилек дәрәжәсен күтәрү зарури.

Ә СИХЕРЧЕ ИМӘННӘР?

– Альберт Илгизәрович, Кайбыч дигәч, мәһабәт имәнлекләр күз алдына килә. Район гербында да мәгрүр имән сүрәтләнгән. Россиядә алар юкка чыгу алдында торалар. Сезнең имәннәргә дә шундый куркыныч янамыймы?

– Бу мөмкин хәл түгел! Урман үстәргә Җодай безгә үзе кушкан. Мәһабәт имәнлекләребез, менә дигән кадрларыбыз бар. Орлыкчылыкка махсуслашкан Кайбыч урман хужалыгының югары һөнәрилеккә

ия хезмәт коллективын һәм аның алыштыргысыз житәкчесе – РФнең һәм ТРның атказанган урманчылык белгече Илгиз Хаффазовның данлыклы эшләрен Россиядә генә түгел, хәтта чит илләрдә беләләр. Бервакыт Германиянең Урман академиясе профессоры «Кайбыч имәнлекләре»нең генетик резервация участогына килә. Плюссы имәннәрнең искиткеч әйбәт хәлдә булуын күргәч, галим тирән күнел тетрәнүе кичерә һәм... Хаффазов каршында тезләнә. Менә бу ичмасам хөрмәт күрсәтү!

Россиянең куәтле Дингез Флоты тарихының да Кайбыч имәнлекләреннән башлануын беләсезме? Петр I заманында ук имән урманнарыбыз илнең стратегик байлыгы саналган, чөнки биредә Адмиралтейство бистәсендә Россиянең беренче суднолар верфен төзү өчен ағач материаллары әзерләнгән. Империя башкаласы Санкт-Петербургни төзегәндә, биналарның Кайбыч урманьннан киселгән имән субайларга утыртылуы, Кышкы Сарай идәнә

безнең имәннән ясалган паркет жәелүе тарихи расланган!

Федераль өһәмияткә ия, гомуми бәясә 500 млн сумлык «Россия имәнлекләре» ФЖУ проектын гамәлгә ашыруны аеруча мөһим эшчәнлек юнәлешләребезнең берсе итеп сайлавыбыз юкка түгел. Проект-смета документациясе әзер, экспертиза уңышлы узды. Кызганычка, кризис аркасында федераль бюджеттан финанслау тукталып тора. Авырлыкларны жиңеп чыгарбыз, эш дәвам итәр.

– ЭШКУАРЛАРГА, ФЕРМЕРЛАРГА БУЛЫШАБЫЗ

– Кече һәм урта бизнеска мөнәсәбәтегез...

– Шәхси эшкуарларга, фермерлык, ШЯХларга, гаилә фермаларына ярдәм итәбез. Яңа мөмкинлекләр чыганагы менә кайда! Эшкуарлар төзелеш, социаль-мәдәни объектларны төзекләндерү, уңайлылыктар тудыру, сәүдә, авыл хужалыгы продукциясе житештерү, халыкка көнкүреш хезмәте күрсәтү белән машгуль. «Заман» ЖЧЖ һәм «Хикмәтуллин» КФХн мактап узасым килә. Равил Жәләлиев белән Рөстәм Хикмәтуллинга теләсә кайсы объектны ышанып тапшырып була, вакытында өлгертәчәкләр, сыйфаты яхшы булачак. Эшкуарларыбыз районның социаль-мәдәни тормышында актив катнаша, иганәчелек ярдәме күрсәтә.

– ПЛАННАРЫБЫЗ ГАЯТЪ ЗУР!

– Киләчәге өметле икътисадый үсеш нокталары билгеләме?

– Төп максатыбыз – халыкның тормыш-көнкүреш дәрәжәсен яхшырту, аны эш белән тәэмин итү. Моңың өчен өстәмә эш урыннары булдырабыз. Моңарчы файдаланылмаган житештерү мәйданчыкларында эшкуарлыкны активлаштырырга жыенабыз. Икътисадың көндөшлеккә сәләтлелеген арттыруга шартлар тудыру өчен, барыннан да бигрәк, районның инвестицияләр жәлеп итүчәнлегенә ирешү зарур. Икътисадый үсеш нокталарыбыз ачылды. Болар – кече һәм урта эшкуарлыкны тагын да үстерү, югары технологияле гаилә фермалары төзү, ШЯХларга ярдәм күрсәтү, АСК өлкәсен камилләштерү, үзәбездә резидентлар тартуға бәйлә.

Федоровское ЖҮИ биләмәсендә «Россия имәнлекләре» ФЖУ проектын гамәлгә ашыру киләчәктә керемнәребезне һәм халыкны эш белән тәэмин итү дәрәжәсен си-

зелерлек арттырыр. Башка житештерү мәйданчыкларының да урыны билгелә: беренчесе – районга керткән жирдә, нәселле атчылык юнәлешендә колач жәюче «Фәсәхов» КФХ базасында, икенчесе Олы Кайбыч ыңдыр табакында урнашчак. Инвесторлар жәлеп итәчәкбез. Резидентларга уңайлы шартларда инвестицияләр керттеп, житештергән продукциядән тотрыклы табыш алу мөмкинлегенә тудырачакбыз.

Планныбыз гаять зур! Ниятебез уңышлы тормышка ашкан хәлдә, 2020 елга ТТП күләме 4 млрд 672 млн сумга (үсеш – 18%) житәргә тиеш, анда кече һәм урта эшкуарлык субъектлары өлеше 30%ка артачак, кече бизнестан жирле салым 10%ка күбәячәк. 75 яңа эш урыны пәйда булачак, уртача хезмәт хакы 54%ка артып, 30, 5 мең сумга житәчәк, дип өметләнәбез.

– ХУЖАЛЫК ИТҮНҖ БАРЛЫК ФОРМАЛАРЫ МӨНҖМ

– Аграр тармак ни хәлдә?

– Кайбыч – авыл хужалыгы районы. ТТП структурасында әлегә тармак, аны инвестицияләү төп урынны били. 2015 елда барлыгы 1 млрд 532 млн сумлык (124%) авыл хужалыгы продукциясе житештердек. Тотрыклы үсемлекчелектән башка терлекчелектә югары нәтижәгә ирешеп булмавын, соңгысының икътисадый иминлек чыганагы булуын белеп эш итәбез. Авыл хужалыгы житештерүенә төп өлешен «Ак Барс – Кайбыч» ЖЧЖнең өч филиалы башкара. Алар белән булдыклы житәчкеләр – Рифкат Басыйров, Юрий Осипов, Илгиз Саттаров идәрә итә.

Кызганыч, соңгы елларда корылык зыян сала. Шуңа карамастан, басуларны тиешенчә эшкәртеп, ашлап, орлыкның сыйфатлысын чөчкәнгә, агротехник чараларны вакытында, төгәл үтәгәнә, бөртекле, кузаклы, техник культуралардан, аеруча шикәр чөгәндереннән тотрыклы уңыш алдык. Былтыр 62250 т ашлык суктырдык (гектарынан – ц, үсеш – 13%). Шикәр чөгәндеренә тулаем жыемы – 101 411 т, уртача уңыш – гектарынан 344 ц. Басуларның уңдырышлылыгын күтәрүдә «Кайбыч агрохимсервис» ААЖнең роле зур, аның директоры – үз эшенең чын остасы булган Фәргать Сибгатов.

Карап торышка коры саннар артында – гади кешеләр язмышы, авыл хезмәтченнәренә тынгысыз, авыр, җаваплы хезмәте тора. Сизелерлек нәтижә игенчеләрнең фи-

дакарь хезмәте хисабына ирешелде. Игенчеләктән кала, бик мөһим юнәлеш – терлекчелек. Ел әйләнәсе үз-үзенә аямыйча башкарылчы авыр хезмәт ул. Районда барлыгы 16550 баш МЭТ асрала. Терлек азыгын мулдан, 1 баш малга 44,3 азык берәмлегенә исәбеннән (үсеш – 134%) әзерләдек. Маллар исән-имин кышлады, продукция күләме кимемәде. Узган елда 2135 т ит житештердек, 24199 т сөт саудык. Һәр сыердан өллек уртача савым – 6 мең 094 кг. Максатыбыз – көнлек тулаем савымны 100 т га житкерү!

Эре агрофирмалар белән беррәттән, фермерлык һәм шәхси ярдәмче хужалыктар да күз уңыбызда. ШЯХларда – 4835 баш МЭТ, 1810 савым сыеры асрала. Сүз дә юк, өстәмә керем чыганагы. Былтыр үз хужалыгында сөт житештерүчеләргә 5,6 млн сум субсидия түләнде.

– ЮБИЛЕЙ БЕЛӘН, ЯКТАШЛАРЫМ!

– Игенчеләрнең кәефе ничек?

– Язгы, ягъни дөртле! Сабантуйга ашкынган аргамакны кебек! Игенчеләр язгы чөчүгә ныклап әзерләнде: техника төзекләндерелде, запчастылар белән комплексланды, механизаторлар укытылды, хужалыктар нигездә элиталы орлыклар, ЯММ, ашламалар белән тәэмин ителде. Арендага алынган пай жирләре өчен тулысынча исәп-хисап ясалды.

Кайбыч халкы юбилейны яхшы кәеф, хезмәт казанышлары белән каршылый, шуның өчен аларның һәркайсына рәхмәтлемен. Ныклы сәләмәтлек, гаилә иминлеге, эшләрендә уңышлар, акты хыялларының тормышка ашуын теләм! Юбилей белән, якташларым!

«ЗАМАН» ЖЧЖ: УҢАЙЛЫЛЫК ҺӘМ МАТУРЛЫККА МӨКИББӘН

Парктар һәм скверлар елы уңаеннан район үзәгендә ике күллә, төсле фонтанлы яңа парк сафка баскан. Күлләр арасына чөлтәрле култыксалы әкияттәгедәй матур күперчек ясалган. Сукмактарга фигуралы ташлар тезелгән. Зәвыклы электр яктырткычлары эленгән. Жайлы эскәмияләр арасында – чөчәк түтәлләр. Нәтижәдә, кешеләр өчен уңайлы, күркәм ял почмагы барлыкка килгән. Кайбыч халкы хыялын «Заман» ЖЧЖ директоры Равил Жәләлиев тормышка ашырган. Юмарт иганәчә һәм чын һөнәрмәнд ул. Социаль программалар кысаларында

К

– Кешеләргә яхшылык эшләргә, аларны сөөндерергә теләм, ди «Заман» ЖЧЖ директоры Равил Жәләлиев.

райондагы күп кенә социаль-мәдәни-көнүреш объектларын төзекләндереп, кабаттан ямь бирүче, яңаларын сафка бастыручы булдыклы төзүче. Барысын да сыйфатлы итеп, эшнән жаен белеп, күнел биреп башкара.

– Кешеләргә яхшылык эшләргә, аларны сөөндерергә теләм. Уңайлылык, гүзәллек тудырырга яратам. Килешсездер, бөтен нәрсә акча белән генә исәпләнми. Дөньяны матурлык коткарачак! – дип елмая Равил Гарәф улы.

ИГЕЛЕКЛЕ ЭШЛӘР ИСЕМЛЕГЕ

Кайбыч халкы үзара салым процессына тиз арада, бердәм рәвештә, теләп кушылды.

Барлык авыл жирлекләрендә уздырылган референдум карарлары нәтижәсендә, 2015 елда халыктан жыелган 6 млн 263 мең сумга республика 25,52 млн өстәде. Район авыллары биләмәләрен тәртипкә китерү буенча зур эш башкару мөмкинлегенә туды.

– Референдумга халык бәйрәмгә барган кебек күмәкләп килгәнгә күрә, акчалар тиз арада жыела, – дип сөйли районда өйдәп баручы Кошман ЖҮЙ рәйсе Лилия Сафина. – Ниният, дистә еллар буенча өелеп килгән проблемаларны хәл итә алабыз. Үзара салым һәм дәүләттән күрсәтелгән ярдәм акчасына чишмәләр чис-

тарту, зиратлар өйләнәсен тоту, инеш аша басма салу, юлларга вак таш түшү, авыл башында тау кебек өелгән чүплекне чистарту мөмкинлегенә туды. Быел авылдашлар тәкъдире белән уникаль төрле игелекле эш башкарырга жыенабыз.

«КАЙБЫЧ КОЛХОЗЧЫСЫ» БЕРЛИНГА БАРЫП ЖИТКӘН

Тыл хезмәтчәннәре акчасына «Кайбыч колхозчысы» бомбардировщикгы төзәтү тарихын Кайбычта хәтта сабыллар да белә. Хәрби очкыч, дошманны аяусыз утка тотып, Берлингача барып житкән. Бөек Жигүннең 70 еллыгына район

Рейлама

РАЙОННАР БУЙЛАП! / МАХСУС ПРОЕКТ

Кайбыч мәктәбе укучылары «Аңаган» хәрби-спорт ярышы үткәреп, Ватанны сақларга әзерләнә.

Галия Кайбицкая музей.
Олы Кайбыч авылы.

үзегенә Хәрби Дан мәйданында Пе-8 очкычы макеты пьедесталга куелды.

РӘХМӘТ ӨГЕЗГӘ!

ТАССРның халык җырчысы Галия Кайбицкаяның Олы Кайбычтагы музейе, аның өлкән улы, Татарстан милли архитектурасына нигез салучы, профессор Сәйяр Айдаров тәкъдире белән төзелеп, 1998 елда ишкәккә ачылган. Кайбычлылар атаклы якташларына бәйле ядкәрләренә кадерләп саклый. Шуларның берсе – халык шагыйре Сибгат Хәкимнең Галия апага бүләк иткән китабындагы автограф:

Галия ханым! Тукай дөньясына Сезне бүләк иткән өгезгә рәхмәт! Сез – бәхетле кеңе. Тукай Сезгә сәнгатькә юнәлеш биргән, Сәйдәш, Тинчурин каршы алган. Сез һәрчак талантлар арасында.

Сезнең тормыш – җыр ул! Аңа карап, матурлык, нәзакәтлелек, илһамлану очышы, милли театр барлыкка килүгә югары омтылыш – боларның барысы да Сезнең тавышта яңгырап тапты, дип ышандырып әйтсәң була.
Сибгат Хәким (19.01.1977).

«ЕЛ ХАТЫН-КЫЗЫ» – ХУҖА ХӘСӘННӘН!

Хуҗа Хәсән авылында сөйкемле «Ел хатын-кызы» яши. Республика бәйгесе лауреаты, «Ак Барс Кайбыч-3» ЖЧЖКнең алдынгы сыер савучысы, «ТРның атказанган терлекчесе» Мария Таймасова ул.

Мария Таймасова – Татарстанның иң дәрәҗәле сыер савучыларының берсе. Ул машина белән саву буенча ТРның абсолют чемпионы, РФндә исә икенче урынны яулаган. Шунның өстенә, кайгыртучан күп балалы ана да. Үз балаларына гына түгел, яраткан сөтбикәләренә дә әни кебек ул. Хәтта декрет ялында чагында да Йолдызкай, Матуркайларын караучысыз калдырмаган. Үзе эшкә «барып килгән» арада ике айлык нарасына күз-колак булуны каенанасыннан үтенеп, таң белән фермага йөгерү – батырлыкка тиң. Хәзер иртәнге һәм кичке савымнар арасында, шәхси утарындагы эшне очлап чыгудан тыш, 20 чакрымдагы райүзәккә барып, бассейнда йөзәргә дә өлгәрә ул.

КОШМАН – ШАГЫЙРЬЛӘР, ЧҮТИ ПРОЗАИГЫ БЕЛӘН МАКТАУЛЫ

Туган авылым Кошман халкы балачактан шигърият белән «җенләнгән». Мондагы сыер савучы да армиядәге улына хатны шигърь белән яза. Кибетчә күпме акча түләргә тиешлегегезне амфибрахий белән әйтеп бирергә мөмкин. Бу юкка түгел, чөнки Кошман XX гасыр татар поэзиясе клас-

сигы Әбрар Сәгыйдинең туган авылы. Профессорлар Мәлик Хәйруллин һәм Рафил Саттаровның кече Ватаны. Булдыклы авылдашларым гамәли сәнгать белән шөгыйләнә, гүзәллек тудыра: чигү чига, чәлтәрләп шәл бәйли, миң чыгара, сырлап-бизәкләп тәрәзә кашагалары, капкалар, умарта оялары ясый, матур йортлар сала.

Кече Кайбыч халкы авылдашлары, дин әһеле – Жаекта данлыклы «Мотыйгыя» мәдрәсәсен гамәлгә куючы, аны карап тотучы, меценат, мәгърифәтче Мотыйгулла Төхфәтуллин белән горулана. Ул ятим Апушны (балачакта Габдулла Тукайга шулай эндәшәләр) сыендырып, булчак халык шагыйренә шәхесен формалаштыруда зур роль уйный. Татар театрына нигез салган Габдулла Кариев та шунда килгәләп белем эстәгән. Хәзрәтнең балалары – ТАССРның халык артисткасы, танылган опера җырчысы Галия Кайбицкая, бертуганы – беренче татар гәҗит-журналлары мөхәррире һәм нәшире Камил Мотыйгий. Ул беренче профессиональ татар артисты да әле. Район үзәгендәге музейда аларга бәйле ядкәрләр саклана.

Ябалак авылында казах классик музыкасына нигез салган танылган композитор, Казахстанның халык артисты Латыйф Хәмиди туган. Чүтилеләр талантлы авылдашлары прозаик Зариф Бәширигә музей ачты, аңа бәйле истәлекләренә кадерләп саклыйлар.

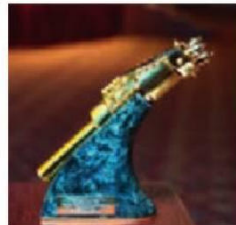
Олы Кайбыч үзенең галимнәре: Татарстан гербы идеясе авторы Нәзыйм Ханзафаров һәм «Кайбыч» якташлык җәмгыятен оештыручы академик Рәфыйкы Гәрәфетдинов белән горулана. ТРның халык артисткалары Лена Бичарина белән Лидия Әхмәтованы (РФнең атказанган артисткасы, профессор) Мәлки һәм Соравыл тугайлары, Гөбенә, Ырым буйлары гүзәллекләре иҗатка рухландыра.

Мария Таймасова –
Татарстанның
иң дәрәҗәле сыер
савучыларының берсе.

«АЛТЫН БОРАУ» – ҺӨНӘР ОСТАЛАРЫНЫҢ АЕРЫМ ТАМГАСЫ

Март аенда Казанда горизонталь юнәлешле бораулау (ГЮБ) өлкәсендәге инновацияле технологияләрне куллану перспективалары турында сөйләштеләр. ГЮБ буенча белгечләрнең халыкара ассоциациясе әгъзалары булган предприятиеләрнең 15нче конференциясендә Россия, Германия һәм АКШ компанияләренең әйдәп баручы белгечләре, тармакның абруйлы экспертлары, шулай ук катлаулы инженерлык һәм төзелеш эшләрен иң аз чыгымнар һәм табигатькә зыян салмый гына башкарып чыгу мөмкинлегенә бирә торган технологияләрнең теоретиклары һәм практиклары җыелган иде.

Конференциянең соңгы көнөндә ГЮБ өлкәсендә һөнәри премия лауреатлары билгелә булды. «Алтын борау»га немецларның «HERRENKNECHT»* компаниясе, «Мосгоргеотрест» дәүләт унитар предприятиесе һәм башкаларның «РОБТ» журналы («ТИМР» ЖЧЖ) ия булды.

Конференциядә «Мегаполисларның заманча жир асты инженерлык инфраструктураларын төзү һәм ремонтлау буенча траншеялы һәм траншеясыз технологияләрне комплекслы куллану», «Жир асты коммуникацияләрен горизонталь юнәлешле бораулау технологиясе буенча траншеясыз төзелешне бәяләү һәм бу эшләрне регламентлаучы норматив-техник до-

кументларны эшләү мәсьәләләре» кебек темалар аерым кызыксыну уяты.

Форумның программасына беренче тапкыр үтә үзле нефтьне чыгару өчен ГЮБ техникасын куллану буенча семинар кертелде – бу тема Татарстан өчен бик төрһөм. ТРның Ашәлчә нефть ятмаларының үтә үзле нефтен чыгару өчен ГЮБ комплексларынан уңышлы файдалану – инновацияле технологияләр камилләшә барган саен, аларны күбрәк куллана чакларына менә дигән дәлил. Узган ел махсус «Үтә үзле нефтьне чыгару өчен горизонталь юнәлешле бораулау техникасы һәм технологиясе» комитетын төзегән ГЮБ белгечләренең халыкара ассоциациясе стратегиясе дә шуның белән кыйммәтле. Бу үтә үзле нефть ятмаларын үзләштерү буенча дөнья һәм илебез тәҗрибәсен гомумиләштерү, бораулау һәм сервис компанияләре өчен иң яңа технологияләр һәм жиһазларны

куллануны кертү өчен махсус эшләнде. Семинарда катнашучыларны яңалыклар белән парлы гравитация скважиналарын төзү буенча зур тәҗрибәгә ия белгечләр таныштырды. Аларның технологик ноу-хауларын якын арада практиклар инде гәмәлдә куллана башлаячак.

Горизонталь юнәлешле бораулау түбәндәге коммуникацияләр үткөрү мөмкинлеген бирә:

- елгалар, күлләр, яр буйлары, урман массивлары астынан;
- үзәнчәлекле туфраклардан (кыяташ токимнары, йөзмәләр һ.б.);
- югары вольтлы электр үткөрү чыбыкларының, газ-, нефть-, продуктүткәргечләрнең саклана торган зоналары аша;
- шәһәрләрнең тыгыз торак төзелешле шартларында;
- тимер юл һәм автомобиль юллары, аэропортларның, самолетлар күтәрелә-төшә торган юл асларынан;
- сәнәгать предприятиеләре территорияләрендә.

Татарстанда беренче траншеясыз торбалы үткәргеч 1998 елның май аенда Казан предприятиеләренен берсендә төзелгән иде. Бүген ТРнда горизонталь юнәлешле бораулау техникасын һәм технологиясен дистәләрдә предприятие куллана. Шушы елларда ГЮБ технологияләре буенча республика территориясендә жир астынан йөзләрдә чакрым коммуникацияләр үткәрелгән. Иң эре заказчылар арасында республиканың күп көнә нефть һәм газ чыгаручы предприятиеләре бар.

* HERRENKNECHT – Херренкнехт.

М А Х С У С П Р О Е К Т

— Юнчы чыгарылыш —

Татарстан юбиллярлары

ШӘФӘГАТЬ ТӘХӘВЕТДИНОВ,

ТР Президентының нефть сәнәгәтә мәсьәләләре буенча ярдәмчесе, «Татнефть» ГАҖ Директорлар советы әгъзасы, «Ак Барс» ХК һәм ТР Хоккей федерациясе президенты

70
яшь

Нефть генералы

Шәфәгать Тәхәвәтдинов – Татарстан Президентының нефть сәнәгәтә мәсьәләләре буенча ярдәмчесе, хәйрияче, шулай ук «Ак Барс» хоккей клубы президенты. Апрельдә республиканың «нефть генералы»на 70 яшь тула. Аның хезмәт баскычларын бик күпләргә үрнәк итеп куярга, ә гомеренең 50 елга якын өлешен багышлаган нефть тармагын тормышының төп юнәлеше дияргә була. Фән һәм техника өлкәсендә ирешкән казанышлары өчен ТР Дәүләт Премиясенә һәм Россия Хөкүмәтенең премиясенә лаек булды ул.

Хыялларыгыз тормышка ашсын!

Владимир Бусыгин,
«Түбән Кама
Нефтехим»
ГАҖ Директорлар
советы рәисе

Хөрмәтле Шәфәгать Фәхразович!

Тормышыгыздагы зур вакыйга – юбилеегыз белән ихластан тәбрик итәм, Сизгә чын күңелдән ныклы сәламәтлек һәм озын-озак еллар бетмәс-төкәнмәс көч-егәр белән яшәвегезне теләм.

Сезне үз көченә нык ышанган, максатчан җитәкче, киңкырлы һөнәр иясе буларак беләм. Сиз һәрвакыт заман белән бергә атлыйсыз, Сездән яңа идеяләр ташып тора, алда торган бурычларны гадәти булмаган юллар белән хәл итә беләсез. Әлеге холык сыйфатларыгыз һәм киң күңеллелегеgez Сезне белгән һәркемдә тирән ихтирам хисләре уята.

Сезнең белемеgez һәм тәҗрибәgezнең алга таба да туган Татарстаныбызның чәчәк атуы хакына нефть тармагында стратегик бурычларны уңай хәл итүгә булышлык итәчәгенә иманым камил.

Чын күңелдән Сизгә хезмәтеgezдә һәм иҗтимагый эшчәнлегеgezдә уңышлар, тормышыгызда тотрыклылык теләм. Өегездә һәрвакыт игелек, шатлык һәм бәхет нуры балкысын, хыялларыгыз тормышка ашсын!

Туган җиренең чын ватанпәрвәре

Альберт
Шихабетдинов,
«ТАИФ» ААҖнең
генераль
директоры

Хөрмәтле Шәфәгать Фәхразович!
«ТАИФ» Компаниялар төркеме һәм үз исемемнән Сезне 70 яшылек юбилеегыз белән тәбрик итәм!

Сез үткән хезмәт юлы – үз һөнәренә чиксез тугрылыкның ачык мисалы, үз Ватанына фидакар хезмәт итүнең үрнәге! Сезнең һөнәри эшчәнлек баскычлары түбәннән югарыга таба гына үрләгән – бораулаучы ярдәмчәсе һәм нефть чыгару операторыннан башлап, Россиянең иң эре нефть компанияләренең берсе – «Татнефть» житәкчесенә кадәр юл үткәнсез. Сезнең максатчанлык һәм эш сөючәнлек кебек сыйфатлар белән үрелеп бара торган исциткеч оештыру сәләтегез «Татнефть» тарихында Сезгә иң яш идарә башлыгы булу мөмкинлеге биргән. 1998 елгы дефолттан соң, илдәге вазгыять катлаулана барган чорда, дәүләт идарәсенең бердәм системасы күз алдында таркалып, эре предприятиеләр юкка чыкканда, ә халык эшсез һәм яшәү өчен чыганаclarсыз калганда, «Татнефть» тә шулай ук авыр хәлдә иде. 1999 елда компаниягә житәкче булып килеп, Сез бөтен ил белән бергә сикәлтәле юл үттегез, ул юл катлаулы сынауларга да, казанышларга да бай иде. Көчле ихтыяр, эшлеклелек сыйфатларыгыз һәм төрле хәлләренә жиде кат үлчәп баяли бөлүгез нәтижәсендә Сез беренче карашка мөмкин булмастай эшнә башкардыгыз – республика байлыгы булган «Татнефть»не Татарстан орбитасында саклап кала алдыгыз, аның алга таба үсешенә яна импульс бирдегез. «Татнефть»нең, шулай ук шәхсән Сезнең, республиканың Көнъяк-Көнчыгышына, Татарстанның икътисадына һәм социаль өлкәсенә керткән масштаблы инвестицияләренең күләмен бәһаләп бетерү жиңел түгел.

Оста оештыручы, үзенә һәм хезмәткәрләренә карата таләпчән житәкче, хайрияче, мәгариф, спорт, фән,

мәдәният һәм сәламәтлек саклауга көчән һәм акчасын кызганмаучы, туган җиренең чын ватанпәрвәре буларак, Сез нефть төбәгенең үсеше һәм чәчәк атуы өчен дә бик күп эшләр башкардыгыз. «Татнефть»ка бәйле рәвештә республикадагы шәһәр һәм бистәләренең йөзә үзгәрде, районнарда стадионнар һәм спорт сарайлары төзелде, кече һәм урта бизнес үсеш алды, ахыр чиктә, бу Татарстан Республикасының һәм Россия Федерациясенең икътисады алга китешенә зур этәргеч бирде. Шәфәгать Фәхразович, «Татнефть» компаниясенең зур уңышларын һәм казанышларын хаклы рәвештә Сезнең исем белән бәйлиләр – Сез бу компаниягә 14 елдан артык житәкчелек иттегез.

Озак еллар давамында «Татнефть» ГАҖ һәм «ТАИФ» Компаниялар төркемен партнерлык мөнәсәбәтләре бәйләп торуына ихлас куанам. Иң авыр вакытларда да без бергәләшеп республиканың эшкәртүче куәтләренең түбәнгә төгәрәвен туктата, торгыза һәм саклап кала алдык. Алга таба да безнең вакытлар белән сыналган партнерлык мөнәсәбәтләре Татарстаныбыз һәм Россия иминлеге хакына ныгыр һәм тагын да үсәр, дип ышанам!

Юбилеегыз көнендә Сизгә ныклы сәламәтлек һәм иминлек, иң кыю проектлар һәм планнарыгызның тормышка ашуын, алга таба ныклы адымнар белән атлавыгызны теләм! Һәр яңа юбилеегыз Татарстан һәм Россия үсеше һәм чәчәк атуы хакына яңа жиңүләр белән билгеләнеп барсын!

Ихтирам белән,
«ТАИФ» Компаниялар төркеме
исемнән
Альберт Шихабетдинов

Александр
Токарев,
«Әлмәт торба
заводы» АҖнең
идарәче директоры

Татарстанга өзелмәс җепләр белән бәйләнгән язмыш

Юбилей көнегездә, хөрмәтле Шәфәгать Фәхразович, тирән ихтирам һәм рәхмәт сүзләре белән бергә безнең коллектив һәм шәхсән үз исемемнән иң жылы һәм ихлас теләкләрне кабул итеп алыгыз!

Сез – нефть индустриясенең иң абруйлы житәкчеләренең берсе.

Сезнең язмыш туган Татарстаныбыз белән тыгыз бәйләнгән. Әлмәт районы үсешенә дә зур өлеш керттегез. Биредә Сезнең хезмәт биографиягезнең төп өлеше язылган.

Әлмәт торбачылары Сезнең завод тормышына керткән өлешегезне белә һәм югары баяли – нәкъ менә Сезнең ярдәм белән завод, үз үсешендәге катлаулы чорны үтеп, бүгенге көндә заманча, нәтиҗәле эшли торган предприятие булып санала.

Озак еллар давамьнда яраткан эшегездә хезмәт куеп, гаять җитди җитештерү, технологик һәм социаль мәсьәләләрне хәл итеп, Сез якташларыгызның тирән ихтирамын һәм хөрмәтен яуладыгыз. Теләсә кайсы эштә һөнәри осталык мөһим, бары тик даими рәвештә үсештә булып һәм камилләшә барып кына, Сезнең кебек биеклекләргә ирешеп буладыр. Шунысы бәхәссез: Сезгә гору рәтләрен урын бар. Сез бай тәҗрибегез, көч-күетегез, тирән интеллектуаль егәрегез белән әле озак еллар нефть төбәге һәм туган Татарстан иминлегенә хакына хезмәт итәрсез, дип ышанам. Һәрвакыт шулай актив, көчле, уңай үзгәрешләргә ачык булып калуыгызны теләм. Шушы истәлеккә көндә тормышыгыз элекке кебек үк хезмәттәшләрэгезнең һәм дусларыгызның теләктәшлегенә, туганнарыгыз һәм якыннарыгызның жылысы һәм кайгыртучан мөнәсәбәтенә, чын бәхет белән тулып торсын, дип теләсә киң! Сезгә һәрвакыт уңышлар юлдаш булсын! Күңел көрлегенә һәм күтәрәнгә кәеф теләм! Юбилеегыз белән!

Сезнең тормыш – җиңүләр һәм казанышлар юлы

Азат
Хәбибраһманов,
«Баулынефть»
НГТИ башлыгы

Хөрмәтле Шәфәгать Фәхразович! «Баулынефть» нефть-газ табу идарәсе коллективы һәм шәхсән үз исемемнән юбилеегыз белән ихлас котлауларны кабул итеп алыгыз!

Без Сизне эшлекле һәм инициативалы житәкче, тәҗрибәле һәм талантлы идарәче, һөнәр остасы буларак беләбез. Сизнең оештыру сәләте компаниянең хезмәт коллективын алга куелган бурычларны үтәргә өнди, партнерлар белән ике яклы конструктив мөнәсәбәтләрне аксакалларча осталык белән кора белүегез һәрвакыт уңай нәтиҗәләр генә китерә. Сизнең хезмәттә ирешкән казанышларыгыз күп тапкырлар дәүләт бүләкләренә лаек булды – бу максатчанлыкның һәм үз эшенә бирелгәнлекнең иң якты үрнәге. Алга карап эш йөртә, перспективаларны күрә белү сыйфатларыгыз Сизгә дәрәс карарлар кабул итү мөмкинлегенә биргән, болар исә, үз чиратында, иҗтимагый һәм шәхси тормышыгызда иминлек нигезе булып, Сизгә абруй китергән.

Үткән юлны төрлечә баялап була: узган еллар саны белән, җитештергән продукция күләме, җитештерү масштабларының үсеше һәм алган бүләкләрнең күплеген белән... Әмма гади арифметика гына Сизнең җиңүләрнең зурлыгын, зирәкле дәрәжәсен һәм рух ныклығын баяларлек көчкә ия түгел!

Юбилеегыз көнендә ихлас йөрәктән ныклы сәламәтлек, бәхет, озын гомер, ижади көчләр һәм яхшы кәеф телибез. Сизне һәрвакыт туганнарыгыз һәм якыннарыгызның жылы һәм кайгыртучан мөнәсәбәтенә урасын, ә хезмәт җимешләре тирән канәгатьлек китерсен!

Туган республикабыз чәчәк атсын өчен Сез күп көч куйдыгыз!

Марат
Насыйбуллин,
«Кара Алтын
Предприятияесе»
ЯАЖнең
генераль директоры

«Кара Алтын Предприятияесе» ЯАЖ коллективы Сезне, хөрмәтле Шәфагать Фәхразович, истәекле көнегез – 70 яшьлек юбилеегыз белән котлый!

Татарстанда республиканың нефть чыгару һәм нефть эшкәртү тармагы үсешенә Сезнең кадәр һөнәри өлеш керткән кешене табуы кыен.

Сезнең хезмәт юлы тулаем нефть белән бәйлә: 1978 елда Сөз «Жалилнефть» нефть-газтабу идарәсенең иң яшь башлыгы булдыгыз, аннан соң «Татнефть» берләшмәсе составындагы «Әлмәтнефть»кә килдегез. Технологик процессларга революцион үзгәрешләр керттеп, Сөз чын мәгънәсендә әлегә предприятиеләргә яңа тормыш бүләк иттегез – бүген алар Татарстанның нефть чыгару комплексында мөһим урын били.

1985 елда Сөз Лениногорск КПССның шәһәр комитетына житәкчелек итә башладыгыз, һәм шәһәрдә зур үзгәрешләр башланды: торак һәм юллар төзелешә жәелдерелде, районның торак пунктларына газ керде. Сезнең актив эшчәнлегегез тулаем шәһәрнең һәм районның уңайлы һәм бәрәкәтле яшәеше өчен шартлар тудыруга юнәлтелгән иде.

Нәкъ менә Сөз 1999 елда «Татнефть» ГАЖнең генераль директоры булгач, аның үсешенә яңа юнәлеш бирдегез, шуның нәтижәсендә компания икътисадый кризисны лаеклы рәвештә кичә алды, тармакның фәнни егәрән тулыканлы файдалана торган иң яңа технологияләрне кулланып, нәтижәле эш моделен сайлады.

Авыр нефть ятмаларын үзләштерү, нефтьне тирәнтен эшкәртү буенча ТАНЕКО комплексын булдыру проектлары төбәк өчен чын мәгънәсендә алгарыш булды.

Предприятиенең барлык хезмәткәрләренең, Татарстанның нефть шәһәрләре һәм бистәләрендә

яшәүче халыкның тормыш-көнкүрешен яхшыртуга зур игътибар бирелде. Шунның нәтижәсендә республиканың Көнъяк-көнчыгышы чын мәгънәсендә чәчәк атты. Социаль җаваплылык «Татнефть»нең визит карточкасына әверелде: бүген предприятие торак төзелешә, сәламәтлекне саклау, мәгариф, спорт һәм мәдәниятне үстерүгә зур өлеш кертә.

«Татнефть» ГАЖ – Россиянең иң эре компанияләренең берсе, зур житештерү тәҗрибәсе, югары нәтижәләре, тотрыклы халыкара имиджы булган сәнәгать гиганты. Бу күп аяктан – Сезнең казаныш.

Сөз Татарстан Республикасының икътисадый егәрә үсешен тәәмин итүче кече нефть бизнесын булдыру һәм аны үстерүнең чишмә башында тордыгыз. Һәм бүген, Татарстан Республикасы Президентының нефть сәнәгәте мәсьәләләре буенча ярдәмчесе буларак, Сөз республиканың кече нефть компанияләре каршында торган мәсьәләләр һәм проблемаларны хәл итүдә катнашасыз.

Туган республикагызның чәчәк атуы өчен күпме эшләр башкаруыгыз турында Сезнең бүләкләрегез һәм югары исемнәрегез сөйли. Ләкин Сезнең турыда эшләрегез һәм нефтьчеләр, бораулаучылар һәм торбачыларның язмышлары күбрәк сөйли – Татарстан нефте үсешенә керткән өлешегез нәтижәсендә аларның тормышлары да яхшы якка үзгәрде.

Сөзне ихлас күңелдән 70 яшьлек юбилеегыз белән тәбрик итәбез һәм барлык эшләрегездә уңышлар, ныклы сәламәтлек, шулай ук көч-егәр һәм максатларыгызның моңа кадәр изге булган кебек, алга таба да игелекле булуын телибез!

БОРИС ТИХОМИРОВ,

«Казан Гипрониавиапром» АЖ генераль директоры,
2016 елның 8 маенда 70 яшьлеген билгеләп үтәчәк

«Гипрониавиапром»ның хәрәкәтләндергеч көче

Быел көз Россиядәгә әйдәп баручы проект институтларыннан берсе – «Казан Гипрониавиапром» үзенең 75 еллыгын билгеләп үтәчәк. Биредә һәр юбилейны казанышлар белән каршылау гадәткә кәргән: соңгы унъеллыкта институт тулы куәтле инжиниринг компаниясенә әверелде. Төзелгән вакытыннан бирле «Казан Гипрониавиапром» авиация сәнәгате һәм оборона-сәнәгать комплексы предприятиеләрен яңарту өчен әйдәп баручы проект-тикшеренү институты булып тора. Бүген «Казан Гипрониавиапром» АЖ, Мәскәүдә, Түбән Новгородта һәм Кырымда филиалларын ачып, эшчәнлек даирәсен киңәйтте: сәнәгать предприятиеләреннән тыш, торак һәм граждан объектлары проектлаштырыла, тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен реставрацияләү һәм реконструкцияләү проектлары эшләнә, инженерлык тикшеренүләре үткәрелә. Компания үз авторлыгындагы төзелешләрне күзәтә, техник заказчы һәм генераль подрядчы вазыйфаларын башкара, технологик жиһазлар кайтарту һәм аларга сервис хезмәте күрсәтүне тәъмин итә.

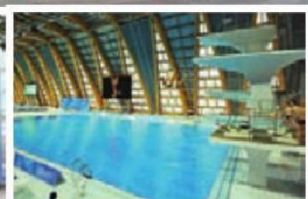
«Гипрониавиапром» үсешенең төп этәргеч көче булып инде күп еллар бие аның генераль директоры Борис Тихомиров тора. Быел 8 майда аңа 70 яшь тула. «Минем бөтен шәхси тормышым диярлек – институт. Һәм минем бөтен шәхси уңышларым институт эшчәнлегенә белән бәйле», – дигән иде матбугатта дөнья күргән әңгәмәләренең берсендә Борис Иванович. Ул «Гипрониавиапром»га 1970 елда инженер булып килә, 1988 елда генераль директор итеп билгеләнә. Ул чакта институт, дәүләт заказына эшләүче барлык башка предприятиеләр кебек үк, кризис кичерә. Дөрес стратегия сайлап, Борис Тихомиров институтның махсуслашуын киңәйтә, аның яңа эшчәнлегенә нигезенә авиация инженерлары һәм технологларының гаять зур кыйммәткә ия күнекмәләрен сала. Институт сәнәгәтнең төрле тармаклары өчен житештерүләр, торак йортлар, жәмәгать биналары, коммуналь инфраструктура объектлары, юллар проектлаштыра башлый. Бу универсальлек тиз арада үз нәтижәләрен күрсәтә. Башка предприятиеләр аска төгәрәгән вакытта «Гипрониавиапром» һаман югарыга күтәрелә, һәм Россия күләмендә генә түгел, халыкара майданда таныла.

Бүген институтка заман белән бергә атларга Борис Тихомиров керткән тагын бер канун булыша – буыннар бәйләнеше. «Гипрониавиапром» житәкчеләре дистәләрдә ел бие Казан техник югары уку йортларын тәмамлаучыларны күздән ычкындырмый һәм иң әйбәтләрен үзләренә эшкә ала. Институтның һөнәри мәктәбе вәкилләре һәм заманның иң яңа, алдынгы белемнәреннән хәбәрлар яшь хезмәткәрләренң тыгыз хезмәттәшлегенә нәтижәсендә институт Татарстанда һәм Россиядә тиңе булмаган проектларга алына һәм аларны уңышлы тормышка ашыра. «Алабуга» МИЗ, Иннополис иярчен-шәһәре, Казан IT-паркы, Су спорт

төрләре сарае, «Лужники» зур спорт аренасы – институт белгечләре проектлаштыруда катнашкан объектларның кайберләре генә. Институт хезмәткәрләре биналар дизайнындагы өр-яңа трендларны, заманча конструкторлык программалары продуктларын, жәмәгать объектларын проектлаштырудагы яңа юнәлешләрне уңышлы үзләштерә һәм куллана.

«Казан Гипрониавиапром» АЖ проектларының төп күләмен Россия оборона-сәнәгать комплексын (ОСК) үстерү федераль максатчан программаларын гамәлгә кертү кысаларында башкара. Бу шул исәптән самолетлар, двигательләр төзү, ракета һәм радиоэлектроника сәнәгате юнәлешләрен дә үз эченә ала. Әлеге проектларны гамәлгә кертү оборона предприятиеләренә импортны алыштыру стратегиясенә нигезендә дәүләт оборона заказын үтәүне тәъмин итү мөмкинлеген бирәчәк.

Импортны алыштыру буюнча дәүләт сәясәтен хуплап, институт үсешендә яңа нәтижәгә юнәлеш булдырылган. «Казан Гипрониавиапром» инжиниринг компаниясенә һәм сервис үзәгә ОСК предприятиеләрен яңартуда катнаша, аерым алганда, сәнәгать объектларына гальваник, сынау һәм металл эшкәртү жиһазларын кайтарта, комплекслы сервис хезмәте күрсәтә. Борис Тихомиров тәкъдименә белән сынау жиһазларын эре үзәкләп жыю буюнча урта Россия-Кытай предприятиесенә төзелгән. Тулысынча Россия Федерациясендә житештерелгән детальләрдән жиһазлар жыю планлаштырыла.

Иван ШАПАЕВ, «Казан Гипрониавиапром» АЖ техник директоры урынбасары, проектларның баш инженеры:

– Төгәл, дәрәс житәкчелек булганда ғына предприятиедә һөнәри кыйммәткә ия шәхесләр формалаша. Бу очракта берничә ел эчендә белгеч «данәле товарга» әйләнә. Бездә андыйлар күпчелекне тәшкил итә. Борис Ивановичның сирәк очрый торган сәләте бар: ул хезмәткәр ирешчәк биеклекләренә аның үзеннән дә иртәрәк сиземли.

Ирина МАРАСОВА, «Казан Гипрониавиапром» АЖ профсоюз комитеты рәисе:

– Үз вакытында Борис Иванович мондый кагыйдә керткән: Яңа елны барыбыз бергә каршылыбыз. Бу күп еллар элек булган, ул чакта бездә 200ләп кеше эшләгән, һәм барысы бергә институтта бәйрәм иткәннәр. Хәзер бездә 650дән артык кеше эшли, бөтенбез сыйсын өчен, безгә зал арендага туры килә. Һәм директордан алып вахтерга кадәр һәркем килә. Менә тагын бер мисал: ул институтта медкабинет булдыруга иреште. Безгә килеп, вакытында тикшерүләр үткәргән диагностикалар берничә көшенә гомерен саклап калды инде.

Роман РУДЫХ, техник директор урынбасары, проектларның баш инженеры:

– Институтның абруе тулысынча диарлек Борис Ивановичның шәхси абруена нигезләнган. Аның дәрәс карарларын, проектлар өчен җаваплылыгын партнерларыбыз югары бәяли. Тыгыз эш графигына карамастан, Борис Иванович заказчылар белән һәрвакыт үзе очрашырга һәм, алар куйган бурычларны дәрәс аңлап, бергәләп иң уңайлы карарлар кабул итәргә тырыша.

Рәстәм ИБРАҖИМОВ, проектларның баш архитекторы:

– Барлык предприятиеләр дә бездәге кебек колачлы социаль программалары белән мактана алмый. Борис Иванович – бик яхшы оештыручы һәм шул ук вакытта искиткеч эчкерсез, иҗади кеше. Яңа ел чыршыларында балалар аның яныннан китми. Ул коллективка аталарча карый. Институтта буыннар бәйләнешенә игътибар зур. Өлкән коллегалар белән аралашудан, бер-беренә карата хөрмәт һәм остазлыктан, институт традицияләреннән һәркем өчен кадерле булган зур бер процесс формалаша, һәм син шуның бер өлеше булуың белән горурланасың.

Игорь ДЮГУРОВ, «Казан Гипрониавиапром» АЖ генераль директоры урынбасары, «Казан Гипрониавиапром» Инжиниринг компаниясенең генераль директоры:

– Борис Тихомиров – институтның жаны, иң инновацион идеяләренә гамәлгә ашырганда башлап йөрүче. Шул ук вакытта ул – исеме зур хәрәфтән язылырга тиешле шәхес тә, хезмәткәрләрен гаилә әгъзаларыдай кайгырта. Бүген без катнашкан проектларның күпчелеге аның тырышлыгы нәтиҗәсендә генә тормышка ашырыла. Аның тәкъдире белән бер төркем объектлар төзелешә бара, ә сынау һәм гальваник жиһазлар институт акчасына житештерелә һәм китереп бирелә. Борис Иванович беркайчан да язмыштан мәрхәмәт көтеп, китереп биргәннәренә өметләнеп утырмый, ә үз эшен эшли. Әгәр ул идеяне өметле дип саный икән, аны гамәлгә кертүгә үзе дә бар тырышлыгын куя, бөтен коллективны да илһамландыра.

Гүзәлия ГАЙСИНА, проектларның баш инженеры:

– Безнең коллектив бик дус һәм ярдәмчел. Бу киләчәктәге иҗади уңышларның нигезе булып тора. Хезмәткәрләрнең төрле мәдәни-спорт чараларында катнашуы да коллективны берләштерә. Мини-футбол, волейбол буенча ярышлар, «Россия чаңгы юллары» ярышында бергәләп катнашу, Май чабу бәйрәмен оештыру, Төзүчеләр көне, «Әти, әни һәм мин – спортчы гаилә!» конкурсын үткәру – бучараларның кайберләре генә. Балалар өчен Яңа ел чыршылары бездә 1975 елдан бирле үткәрелә. Сценарий язу, костюмнар, декорацияләр ясау – барысын да хезмәткәрләребез үзләре башкара, артистлар да үзебезнеке. Бу традициянең илһамчысы да безнең Борис Иванович булып тора!

Хөрмәтле Борис Иванович!

Безнең һәркайсыбыз җитәкчесе булып күп еллар давамында Сез торган туған предприятиебез белән горурлана. Сезнең эшкә тугрылыгыгыз, кешелеклелегез, югары дәрәҗәдәге шәхси җаваплылыгыгыз безгә көндәлек хезмәтебездә дә, тормышыбыздагы төрле ситуацияларда да үрнәк булып тора. Моның өчен безнең ихлас рахмәтебезне кабул итегез! Без Сезне юбилеегыз белән котлыйбыз һәм киләчәктә дә иҗади уңышлар, саулык-саламәтлек, бетмәс-төкәнмәс энергия телибез!

75 КАЗАНСКИЙ ГИПРОНИИ АВИАПРОМ

420127, Казан ш., Дементьев ур., 1нче йорт
Тел. (843) 571-95-48, факс (843) 571-96-56

Сезгә намуслы һәм нәтиҗәле хезмәтегез өчен рәхмәт сүзләремне җиткерәм!

Ирек Фәйзуллин,
Татарстан
Республикасы
төзелеш,
архитектура
һәм торак-
коммуналь
хужалык
министры

Хөрмәтле Борис Иванович! Татарстан Республикасы Төзелеш, архитектура һәм торак-коммуналь хужалык министрлыгы һәм шәхсән үз исемемнән Сезне юбилеегыз белән тәбрик итәм!

Сезгә намуслы һәм нәтиҗәле хезмәтегез өчен рәхмәт сүзләремне җиткерәм! Илнең базар мөнәсәбәтләренә күчүе чорындагы катлаулы икътисади шартларда Сезнең бөтен ресурсларны тупларга һәм институтны яңа тормыш чынбарлыгына яраклаштырырга, коллективны саклап калырга, сәнәгать һәм граждан объектларын проектлаштыру тармагында алдынгы урыннарغا ирешергә көчегез җитте. Сөз ирешкән уңышлар – зур казаныш ул.

«Казан Гипронииавиапром» АЖ оештырылган көнненнән бирле үзгә уңышлы, алдынгы, динамик үсештәге проект институтының иң шөп сыйфатларын гәүдәләндерә һәм югары технологияләр, идарә итүнең нәтиҗәле программалары, иң югары дәрәҗәдәге һөнәрмәндлек белән ассоциацияләнә. Институт тупланган мәгълүмат күләме, бай эш тәҗрибәсе белән илебездәге башка проектлаштыру оешмаларынан күпкә аерыла. һәм бу, һичшиксез, Сезнең тырыш хезмәтегез нәтиҗәсе.

Сезгә яңа һәм мөһим һөнәри проектлар, уңышлы хезмәт, якыннарыгыз белән үзара аңлашып яши алу, сәләмәтлек һәм мул тормыш телим!

Эшкә тутрылык иң будыкчыларга гына хас

Дамир
Кәримуллин,
«КМЖБ»
ААҖ генераль
директоры

Хөрмәтле Борис Иванович! 70 яшь тулган көнегез уңаеннан ихлас тәбрикләүләребезне кабул итеп алыгыз!

Эшкә бирелгәнлек һәм уңыш арасында турыдан-туры бәйләнеш бар. Спортта, бөек уенчыны яхшы уенчыдан нәкъ менә сайлаган эшенә тутрылык аерып тора, диләр. Сөз дә үз мисалыгызда бу һакыйкатне раслыйсыз. Сөз бөтен хезмәт эшчәнлегегезне Татарстанның иң тәҗрибәле проект институтларынан берсенә багышлагансыз, «Казан Гипронииавиапром» акционерлык җәмгыятендә инженердан генераль директорга кадәр юл үткәнсез.

Сөз, Борис Иванович, ил үсеше тарихындагы катлаулы иҗтимагый-сәяси шартларда туган предприятиесен саклап кала алган нәтиҗәле җитәкче үрнәге булып тора. Сезнен алдан күрүчәнлегегез һәм идарә итүдә оста қарарларыгыз институт өчен үсешнең авиацион проектлаштырудан гражданлык проектларына таба яңа юнәлешләр ачты. Шунның нәтиҗәсендә республикабыз мөһим инфраструктура һәм шөһәр төзелеш объектларына баеды, хәзер инде татарстанлылар тормышын алардан башка күз алдына да китерә алмый.

Сезнең тырышлык һәм Сөз җитәкләгән коллективның һөнәрмәндлегә нәтиҗәсендә бүген «Казан Гипронииавиапром» АЖ – технологик һәм архитектура-төзелеш проектлаштыруы (шул исәптән аеруча куркыныч, техник катлаулы һәм уникаль объектларны) белән шөгыльләнә торган уңышлы предприятие. Ә Сезнең һәрбер хезмәткәргә хөрмәт һәм игътибар белән каравыгыз бик уңайлы мохит тудыра, институтны фикердәшләр командасына берләштерә.

Сезгә киләчәктә дә бетмәс-төкәнмәс энергия телибез, Сезнең бөтен планнарыгыз һичшиксез тормышка ашсын. Нык сәләмәтлек, иминлек-муллык, уңышлар юлдаш булсын Сезгә!

Татарстан сәнәгать секторын үстерүгә сизелерлек өлеш керткәнегез өчен рәхмәт!

Тимур
Шаһинвалиев,
«Сәнәгать-
житештерү
тибындагы
«Алабуга» махсус
икътисадый
зонасы»
АҖ генераль
директоры

Хөрмәтле Борис Иванович! Инде 46 елдан артык Сезнең язмыш Россиянең әйдәп баручы проект институтларыннан берсе булган «Казан Гипронии-авиапром» АҖ язмышы белән тыгыз бәйләнгән. Зур уңышлар, предприятие белгечләренең иски-кеч югары һөнәри дәрәжәсе, аның теләсә нинди икътисадый шартларда туктаусыз, динамик үсешкә җитәкчә буларак та, кеше буларак та Сезнең турыда күп нәрсә сөйли.

Институтта 20 елдан артык эшләгәннән соң, катлаулы 1990нчы елларда Сез аның генераль директоры итеп билгеләндегез. Һәм Сезнең җитәкчелектә «Гипронииавиапром», кризиска бирешмәү генә түгел, үз тармагында иң югары урыннарның берсен алуға иреште – республика күләмдә генә түгел, бәлки федераль һәм халыкара дәрәжәдә дә.

«Гипронииавиапром»да Сез үстергән белгечләргә технологияләргә тирәнтен белү һәм заманча, инновацион фикерләү синтезы таләп ителгән иң катлаулы, флагман проектларны ышанып тапшыралар.

Мәсәлән, «Гипронииавиапром» белгечләре Татарстан икътисады драйверы, республиканың иң эре инвестицион мәйданчыларыннан берсе – «Алабуга» МИЗ проектын гамәлгә кертүдә актив катнашты.

2005 елда институт проектчылары катнашында МИЗ һәм аның сәнәгать инфраструктурасы концепциясе эшләнде. Россия территориясендә тиндәшсез проект булганга, эш катлаулы иде, ә «Алабуга»ның прототиплары булып дөньяның берничә эре мәйданчыгы хезмәт итте. Аерым алганда, норматив документация кытлыгы шартларында, чит ил проектлары һәм булчак

резидентларның санын һәм составын исәпкә алган фараз мәгълүматлары нигезендә, «Гипронииавиа-пром» белгечләре зур төгәллек белән МИЗны электр белән тәэмин итү системасын проектлаштырды. Нәтижәдә резидент предприятиеләр үзләренә кирәкле күләмдә энергия ресурсларын бернинди өстәмә мәшәкатьсез ала башлады.

Аннары институт технологлары һәм проектчылары катнашында «Алабуга» МИЗ территориясендә тагын шактый проект гамәлгә кертелде, шул исәптән, чит ил резидентлары өчен дә. Алар арасында – «Форд» автомобильләре двигателләрен җитештерү, Төркиянең «Хаят Кимья» компаниясенен сантехник кәгазь җитештерү заводы, «Алабуга-Сүс» углерод җепселләре җитештерүе, Төркиянең «Кастамону» компаниясенен MDF-панельләр җитештерү заводы.

Бүген «Алабуга» МИЗ – төбәкнең инвестицияләр җәлеп итүче визит карточкасы, ул федераль дәрәжәдә генә түгел, халыкара дәрәжәдә дә яхшы мәгълүм.

Проектның мондый югары дәрәжәгә ирешүендә «Гипронииавиапром» белгечләренең, шулай ук институтның җитәкчесе һәм илһамчысы сый-фатында, Сезнең хезмәтләрегез дә зур роль уйнады.

Бу истәлекле көндә мин Сезне «Алабуга» МИЗ коллективы исемнән 70 яшь тулу белән котлыйм һәм Сезнең «Казан Гипронииавиапром» АҖ директоры вазыйфасындагы эшчәнлегегезнең Татарстан сәнәгать секторы үсешенә керткән сизелерлек өлеше өчен рәхмәтемне җиткерәм. Сезгә нык сәламәтлек, фикердәшләрегезнең һәрчак терәк булуын һәм барлык башлангычларыгызда уңышлар теләм!

Реклама

Барлык планнарыгыз тормышка ашсын!

Хөрмәтле Борис Иванович! Өч орденлы «АВИТЕК» предприятиесе житәкчелеге һәм коллективы исемнән юбилеегыз уңаеннан ихлас тәбрикләүләребезне кабул итегез!

Карьера баскычында инженердан алып предприятиенең генераль директорына кадәр күтәрелеп, Сөз үз эшегезнең чын профессионалы, талантлы житәкче булып житештегез – бу хакта Сөзнең күпсанлы бүләкләрегез сөйли.

«АВИТЕК» Вятка машина төзү предприятиесе (ВМП)» АЖ белән «Казан Гипрониавиапром» АЖларен күпеллык уңышлы хезмәттәшлек бәйли. Сөзнең һөнәрмәндлегегез, искиткеч оештыру сәләтегез һәм эшкә намуслы каравыгыз нәтижәсендә безнең барлык уртак проектларыбыз да уңышлы булып чыга.

Безнең предприятие өчен «Казан Гипрониавиапром» АЖ – иң әһәмиятле партнерларның берсе. Бер-беребезне аңлап хезмәттәшлек итә алган, безнең предприятиеләр арасында игелекле эшлекле мөнәсәбәтләрне ныгыткан өчен Сөзгә ихлас рәхмәтебезне житкерәбез.

Хөрмәтле Борис Иванович, Сөзгә чын күңелдән сәламәтлек һәм барлык планнарыгызның уңышлы тормышка ашуын телибез!

Александр Иванов,
«АВИТЕК» ВМП» АЖ генераль директоры

Владимир Булатов,
«АВИТЕК» ВМП» АЖ генераль директоры
урынбасары

Реклама

Югары квалификациягез һәм искиткеч кешелеклелек сыйфатларыгыз өчен рәхмәт белдерәбез!

Хөрмәтле Борис Иванович! Тикшеренүчеләр үз заказчыларын – проект оешмаларын – төзелеш комплексы өчен үз эшләренә мөһимлеген аңлавы һәм аларны үтәү сыйфатына квалификация якин килүләре өчен югары бәяли. Бу яктан караганда, «Казан Гипрониавиапром» АЖ безнең хезмәттәшлек турындагы күзаллауларыбызга тулысынча туры килә. Институтның безгә таләпләре һәрвакыт катгый. Әмма бу – квалификациягә белгечләр таләбе, алар төзелеш мәйданчыкларының табигый шартлары турында без бирә торган мәгълүматларның мөмкин кадәр төгәллегенә ирешергә ярдәм итә. Бар нәрсәдә төгәл эшлекле якин килү күренә: техник биремнәрнең тулылыгы һәм бәхәслә моментларны оператив хәл итүдән башлап, тикшеренү материалларын жентекләп кабул итү һәм алар өчен вакытында түләүгә кадәр. Без боларны ни өчен тәфсилләп саныйбыз, дисәгез, хезмәттәшлек өчен заказчы оешма директорына матбугатта рәхмәт әйтү, аның югары квалификациясенә һәм искиткеч кешелеклелек сыйфатларына тагын бер кат соклану мөмкинлегенә еш эләкми.

Борис Иванович, Сөзгә аерым рәхмәтебезне житкерү өчен тагын бер сәбәп – заказчы буларак, Сөзнең компания эшләрне уйламыйча арзанаиту артынан кумый, тикшеренү материалларының сыйфатын барыннан да артыграк күрә. Безнең өчен дә бит, инде менә ярты гасырлык житештерү эшчәнлегегездә, нәкъ менә эшнең сыйфаты өстенлекле булып тора.

Бөтен коллектив исемнән Сөзгә ихластан киләчәктә дә житештерүдә уңышлар, сәламәтлек һәм иминлек телибез. Киләчәктә хезмәттәшлеккә өметләнәбез, һәм ышаныгыз: «Кама инженерлык-төзелеш тикшеренүләре тресты (КамТИСИЗ)» ААЖ беркайчан да уңайсыз хәлдә калдырмас!

Гыймран Әхмәтжанов,
«КамТИСИЗ» ААЖ генераль директоры

Лев Макушев,
«Кама тикшеренүләре» ЖЧЖ директоры

Реклама

РӘШИДӘ ВӘЛИУЛЛОВА,

«Татэнергосбыт» ААҖнең персонал белән идарә итү буенча директор урынбасары, апрельдә үзенең юбилеен билгели

Аның уңыш сере – көчле рухында

Рәшидә Рәфыйк кызы Вәлиуллова хезмәт юлын 1973 елда башлаган. Икътисадчы, Татарстан Республикасының Биектау районы башкарма комитеты авыл хужалыгы идарәсе юрисконсульты, Красносельск авыл советы башкарма комитеты рәисе, ТАССР халык депутатларының Биектау район советы башкарма комитеты рәисе урынбасары – район план комиссиясе рәисе, КПССның Биектау райкомы секретаре, Биектау районы халык депутатлары Советы рәисенең беренче урынбасары булып эшли.

Рәшидә Рәфыйк кызы озак еллар бие Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты Аппараты житәкчесе урынбасары, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт хезмәткәрләре департаменты житәкчесе вазыйфаларын башкара.

Бүген Рәшидә Рәфыйк кызы – «Татэнергосбыт» ААҖнең персонал белән идарә итү буенча директор урынбасары. Ул Татарстан Республикасы Үзәк сайлау комиссиясе әгъзасы. «Татарстан Республикасының атказанган юристы», Татарстан Республикасының «Фидакар хезмәт өчен» медале һәм Татарстан Республикасы Президентының Рәхмәт хатлары белән бүләкләнгән.

Аның уңышларының нигезе – искиткеч көчле рухында, нәкъ менә шул рух аңа гомере буена бер адым да артка чигенергә мөмкинлек бирми. Коллегалары әйтүенчә, Рәшидә Рәфыйк кызы уникаль шәхескә хас булган сыйфатларга – югары һөнәрмәндлеккә, иң катлаулы эшнә дә ахырына чыгып чыгу осталыгына, гаять зур тырышлыкка һәм хезмәт сөючәнлеккә, куәтле энергиягә һәм эш процессына җаваплы карау сәләтенә ия.

Сез барлык бурычларны да бик шәп хәл итәсез!

Рифнур
Сәләйманов,
«Татэнергосбыт»
ААҖ директоры,
V чакырылыш
ТР Дәүләт Советы
депутаты

Хөрмәтле Рәшидә Рәфыйковна!

«Татэнергосбыт» ААҖнең барлык хезмәткәрләре һәм шәхсән үземнең исемемнән Сезне гомер бәйрәмегез белән тәбрик итәм!

Хезмәт юлыгызда Сез үзегезне тәҗрибәле дөүләт һәм муниципалитет эшлеклесе, сәләтле оештыручы итеп күрсәттегез. Сезнең тормыш юлыгыз, сайлаган һөнәрегезгә тутрылыгыгыз ихлас хөрмәткә лаек. Куйган максатларыгызга таба атлаганда принципиял һәм катгый булуыгыз, нык тормыш позициягез Сезгә һөнәри эшчәнлегегездә уңышларга ирешү мөмкинлеген бирде.

Һәрвакыттагыча энергияле, дәртле булып калып, Сез күптөрле бурычларны бик жинел һәм оста хәл итәсез, эшчәнлегегезнең барлык юнәлешләрендә дә зур уңышларга ирешәсез, уңай үзгәрешләргә ишәйтәсез.

Сезнең компетентлы булуыгыз, интуициягез һәм белемегез, шулай ук үзегезгә тапшырылган эшкә карата җаваплылыгыгыз республика күләмдә абруй һәм хөрмәт казанды.

Һөнәри һәм оештыру тәҗрибәгез компания үсеше өчен мөһим өһәмияткә ия. Коллективта профессиональ, тату мөнәсәбәтләр урнаштыруга керткән өлешегез, коллективның иҗтимагый тормышындагы бердәмлеккә, үзара аңлашуга һәм үзара җрдәмләшүгә юнәлтелгән актив позициягез өчен без Сезгә бик рәхмәтле.

Сез сулмас гүзәллеккә, бетмәс-төкәнмәс тормыш энергиясенә ия, заманнан калышмаучы бик күркәм һәм сөйкемле ханым.

Бу истәлекле көндә Сезгә нык сәләмәтлек, рух күтәрәнкелеге, бәхет һәм муллык, барлык планнарыгызның тормышка ашуын, уңышлар телибез!

БОРИС ПЕТРОВ,

Экология, технология һәм атом күзәтчеләге буенча
федераль хезмәтнең Идел бue идарәсе җитәкчесе

Иң мөһиме – житештерүдәге иминлек!

Юбилеегыз уңаеннан «ТАИФ» Компаниялар төркеме исемненн ихлас котлауларыбызны һәм теләкләребезне кабул итеп алыгыз: Сезгә ныклы сәламәтлек, күңел күтәрәнкеләге, сәнәгать объектларының аварияләрсез эшләвен телибез, кешеләрнең иминлеген тәэмин итү буенча катлаулы һәм күпкырлы эшегездә алга таба да уңышлар юлдаш булсын!

Сезнең кебек максатка омтылучан кеше өчен әлеге юбилей көне – артка борылып карау өчен сәбәп түгел, ә тагын да көчләрәк энергия белән алга – яңа максатларга һәм биекләргә бару мөмкинлеге ул. Югары профессионализмга, принципиялек, актив тормыш позициясе һәм җитештерү тармагында иминлекне тәэмин итү белән бәйлә мәсьәләләрне тирән аңлауга ия кеше буларак, Сөз Татарстанда гына түгел, ә аның чикләреннән еракта да олы ихтирам яуладыгыз.

Сезнең горуруланырлык эшләрегез күп, шундый эшлекле сыйфатларыгыз, бай тәҗрибәгез һәм нәтиҗәгә омтылышыгыз белән туган ягыбызның иминлеге өчен киләчәктә тагын күп үрләр яулый алачагыгызга чын-чынлап ышанам.

Чын күңелдән Сөзгә күңел көрлөгә, тормыш энергиясе һәм киләчәккә ышанычның бетмәс-төкәнмәс запасын телибез! Көндәлек иҗади хезмәтегез үзегезгә дә шатлык китерсен! Яңа казанышларның төпле нигезе булып алга таба да Сөзнең эшлекле сыйфатларыгыз, җитәкче буларак сәләтегез, хезмәттәшләрэгезнең ышанычы һәм таянычы калсын!

Хөрмәт белән, Владимир Бусыгин.

Сөзгә иминлек һәм уңышлар телим!

Шамиль Яхуди́н,
«Татнефтьпро́м –
Зю́зеевнефть»
ААҖ генераль
директоры

Хөрмәтле Борис Германович, «Татнефтьпро́м – Зю́зеевнефть» ААҖ коллективы исемненн Сөзне 60 яшьлек юбилеегыз белән тәбрик итәм!

Менә 11 ел инде Сөз Экология, технология һәм атом күзәтчеләге буенча федераль хезмәтнең Идел бue идарәсен җитәклисез. Ведомство эшенең иң мөһим юнәлешләренең берсе булып республика өчен стратегик тармак саналган нефть табу сәнәгатенең иминлегенә күзәтчелек итү тора. Безнең предприятие – «Татнефтьпро́м – Зю́зеевнефть» ААҖ инде 17 елдан артык вакыт дәвамында нефть табуны тормышка ашыра, нефтьнең авыр чыгарыла торган катламнарын өйрәнүне алып бара, читтәге нефть табу компанияләре чималының сыйфатын I класска кадәр җиткерү буенча хезмәтләр күрсәтә. Ростехнадзорның Идел бue идарәсе экспертлары катнашында без әйләнә-тирә мохитнең тотрыклылыгын саклауга, сәнәгать иминлеген тәэмин итү, актив рәвештә нефть чыгара торган урыннарда табигый жирлек күрсәткечләре халәтен тикшерүгә ярдәм итә торган технология һәм стандартлар эшләдек һәм аларны гамәлгә керттек. Нәкъ менә Идарә белән тыгыз хезмәттәшлек итү, республика жир асты байлыктарына зыян китермичә генә, нефть табуның яңа методларын кулланырга мөмкинлек бирә.

Сөзнең сизгер җитәкчелек итүгез нәтиҗәсендә Идарә белгечләре безнең нефть-газ чыгару белән шөгыйльләнгән торган регионда табигать тирәлеген саклау белән бәйлә катлаулы һәм бик мөһим мәсьәләләрне чишә.

Барлык коллектив исемненн Сөзгә үз эшчәнлегегезгә җаваплы, һөнәри якин килүгез өчен рәхмәт белдерәм һәм иминлек, уңышлар, алга таба да эшләрегезнең гөрләп баруын телисем килә!

Өч республиканың житештерү иминлеге сагында

Рафаэль Галимов,
«КВАРТ» АҖ
генераль
директоры

Хөрмәтле Борис Германович, юбилеегыз белән тәбрикләргә рөхсәт итегез!

Сез – жир йөзәндә үз вазыйфасын табып, аңа бик күп көч һәм энергиясен биргән искиткеч кешеләрнең берсе. Без Сезне сирәк очрый торган профессионал, сәнәгать иминлеге өлкәсендә танылу алган һәм ихтирамга лаек булган белгеч буларак танийбыз. Менә 11 ел буе Сез Ростехнадзорның Идел буе идарәсен житәкләсез. Сезнең ведомство мөһим мәсьәләләрнең кин даирәсен – энергетика һәм сәнәгать объектларындагы иминлекне, югары дәрәжәле куркынычка ия булган житештерү проектларын тормышка ашыруны, Татарстан һәм күрше ике республика – Мари Эл һәм Чувашия территориясендәге химия һәм нефть тармаклары предприятиеләрендә экологик иминлек нормаларын һәм таләпләрен үтәүне күз астында тотат. Ведомствого караган предприятиеләр исемлеге 100 меңнән артып китә, ә Идарә штатында 350дән артык белгеч хезмәт куя. Үз тармагыгызны тиертен бөлүгез, зур тәҗрибәгез һәм эшкә карата тугрылык кебек сирәк очрый торган сыйфатлар кушылмасы нәтижәсендә, Сез өч республиканың сәнәгать иминлеге, шуңа бәйле рәвештә, биредә яшәүче гражданның сәламәтлеге һәм иминлеге сагында торган Идарә белән нәтижәле житәкчелек итәсез.

Безнең предприятие резин техник эшләнмәләр житештерү һәм урнаштыру буенча махсуслаша. Сезнең Идарә һәм аның кул астында эшли торган предприятиеләрнең бердәм максатлы булуын аңлау нәтижәсе буларак, «КВАРТ» АҖ инде күп еллар дәвамында закон нормаларын һәм таләпләрен үтәү белән бәйле рәвештә, килеп чыккан мәсьәләләрне уңышлы чишеп килә, шуның белән бергә житештерүдә килеп чыгарга мөмкин булган тискәре күренешләрне кискәтүне дә тәэмин итә.

Сезне башкалардан карарлар кабул итүдәге принципиальлек һәм оперативлык – әлеге дәрәжәдәге житәкче өчен кирәк булган сыйфатлар аерып тора. Кешеләрне тыңларга, авыр чакларда киңәш һәм ярдәм белән булышырга һәрчак әзер булуыгыз Сезгә карата эчкерсез ихтирам уята. Үз һөнәри бурычыгызны җаваплы башкарган хәлдә, Сез сайлаган юлыгыгызга тугры искиткеч кеше, кызыксынучан галим булып кала бирәсез.

Хөрмәтле Борис Германович, «КВАРТ» АҖның барлык коллективы исеменнән Сезне юбилеегыз белән котлыйм! Туган республикабыз хакына актив һәм нәтижәле эшчәнлек алып баруда яңадан-яңа уңышлар теләм. Сезгә һәм якиннарыгызга бәхет, сәламәтлек һәм иминлек юлдаш булсын!

Реклама

АЛЕКСАНДР ТОКАРЕВ,

«Әлмәт торба заводы» АҖ идарәче директоры

27 еллык тәҗрибә

Александр Токарев – Берләштерелгән металлургия компаниясе («БМК» ЯАЖ) составына керә торган алдынгы предприятиеләрнең берсе булган «Әлмәт торба заводы» АҖ идарәче директоры. Бу елның апрелендә «эшче» фамилия иясе Александр Михайловичка 60 яшь тулачак, 27 ел дәвамында ул ӘТЗ (Әлмәт торба заводын) житәкли. Шулай итеп, завод эшләгән 50 ел дәвамында житештерелгән торбалар белән – ә бу чор эчендә алар 9 млн тоннага якин чыгарылган – Александр Токаревның язмышы турыдан-туры бәйле. Шуниси кызык: әлеге торбаларның озынлыгы безнең планетаны экватор буенча 20 мәртәбә урарга җитәр иде.

Кояшлы көннәр күбрәк, күңелсезләре кимрәк булсын!

Вадим Брайнис,
«Ариэль Металл» АҖ
генераль директоры

Хөрмәтле Александр Михайлович!

«Ариэль Металл» компаниясе Сезне гомер бәйрәмеgez – 60 яшьлек юбилеегыз белән котлый!

Сез җитәкләгән «Әлмәт торба заводы» АҖ белән «Ариэль Металл» АҖ күп елларга сузылган нәтиҗәле хезмәттәшлек бәйли. Сезнең кул астында завод соңгы 25 ел эчендә ил икътисадында булган барлык кризисларны уңышлы кичеп кенә калмыйча, үз тармагында лаеклы рәвештә алдынгы урыннарның берсен алып торган заманча, ышанычлы житештерү оешмасы булып та танылды. Заводта иң авыр мәсьәләләргә чишәргә сәләтле булган югары һөнәри әзерлекле команда булдырылды. Базар таләпләренә бик тиз җавап биреп, Сез иң күп сорала торган продукция житештерүгә җайга салуга ирештеgez. Ә бу, үз чиратында, житештерү күләмен күп мәртәбә арттырырга мөмкинлек бирде – 2014 елда рекордлы 247 мең тонна күләмгә ирешелде. Сезнең актив тормыш позицияgez житештерүдә генә түгел, ә иҗтимагый һәм спорт тормышында да лаеклы ихтирам қазанды.

Безнең компания өчен «Әлмәт торба заводы» – стратегик хезмәттәшләрнең берсе. Күпеллык уртак эшчәнлек дәвамында мөнәсәбәтләрбезнең ихласлыкка һәм үзара ихтирамга корылган булуына без бик шатбыз.

Хөрмәтле Александр Михайлович, чын күңелдән Сезгә бәхет, сәламәтлек, рух күтәренкелеге һәм мәхәббәт телибез! Кояшлы көннәр күбрәк, ә күңелсезләре кимрәк булсын!

Реклама

Металлург буларак хезмәт юлыгыз жиңел булмады...

Ирина Масюк,
«Гефест» ДБПФ» АЖ
президенты

Хөрмәтле Александр Михайлович! Сезне чын күңелдән юбилеегыз белән котлыйм. Шундый истәлекле вакыйга уңаеннан «Әлмәт торба заводы» АЖнең бүген Татарстанда гына түгел, Россиядә дә алдынгы предприятиеләрнең берсе булып саналуында Сезнең хезмәтегезнең искиткеч зур булуын билгеләп үтү аеруча күңелле!

Металлург буларак, Сезнең хезмәт юлыгыз жиңел булмады, һәм яулап алынган хөрмәт – ул күпеллек тырыш эш нәтижәсе. Мастер, инженер, цехның техник бюро житәкчесе, житештерү житәкчесе – никадәр һөнәр һәм юнәлеш үзләштергәнсез. Әмма һәрвакыт, нинди генә вазыйфада булсагыз да, характерыгызның аерылгысыз өлеше булып грамоталы житәкчелек һәм югары профессиональлек, җаваплылык һәм эшкә сәләт, таләпчәнлек һәм куйган максатларга ирешә белү тора.

Предприятие өчен Сез куйган хезмәтне берничек тә бәяләп бетереп булмый. Сездәге яраткан эшегезгә бөтен барлыгыгыз белән багышланган булу һәм үзәтлек кебек сыйфатлар һәрвакыт соклану уята. Фонд белән заводның хезмәттәшлеге шулай ук Сезнең актив катнашыгызда, предприятие хезмәткәрләре хакына алып барыла. Коллективта Сезнең хакта зур ихтирам белән сөйләләр икән, бу очраклы түгел.

Сезгә яңа казанышлар, һөнәри һәм шәхси тормышыгызда уңышлар телесе кила.

Тагын бер кат юбилеегыз белән, Александр Михайлович! Сезгә һәм якыннарыгызга бәхет һәм иминлек юлдаш булсын!

Реклама

Һөнәри уңышлар һәм өметле проектлар Сезгә!

Таһир Мөбәрәкшин,
«Кама Строй» ЖЧЖ
генераль директоры

Хөрмәтле Александр Михайлович! Чын күңелдән юбилеегыз белән котлыйбыз! Бу көндә Сезгә киләчәктә дә һөнәри уңышлар һәм яңадан-яңа проектларны тормышка ашыруыгызны телибез.

Хәзер үк «Әлмәт торба заводы» АЖ житештерүнең югары куәтенә чыкты. Бер дә арттырмыйча әйтергә мөмкин, предприятие исеме – Татарстанның да, Россиянең дә визит карточкасы.

Сер түгел, теләсә кайсы оешманың уңышы күбесенчә аның житәкчесенең шәхси сыйфатлары һәм профессиональлеген белән бәйле. Сез – моның ачык үрнәге.

Сезнең бетмәс-төкәнмәс энтузиазмыгыз һәм үз эшегезгә мәхәббәтегез, шулай ук эшкә карата җаваплы карашыгыз инде күп еллар дәвамында хезмәттәшләрегез һәм партнерларыгызның хөрмәтен, ышанычын казанды. Көндәлек авыр хезмәт барышында һәм карарлар кабул иткәндә тормыш тәҗрибегез, алдан күрүчәнлегегез – боларның барысы да Сезгә баш хәрәфтән языла торган профессионал абруен яуларга мөмкинлек бирде.

Хөрмәтле Александр Михайлович, һөнәри һәм шәхси тормышыгызда һәрвакыт уңыш, бәхет юлдаш булсын, эшләрегез гөрләп барсын! Сезгә сәламәтлек, тынычлык һәм иминлек телибез!

Реклама

КӨТӘМ СИНЕ...

Өч ел элек Илгиз Зәйниевнең кызы туды. Драматург булмаган булса, әлеге вакыйга шул көе гаилә шатлыгы гына булып калган да булыр иде, бәлки. Баш-аягы белән бәби көтү мәшәкатенә чумган яшь әти үзенең яңа пьесасы өчен шул халәтеннән дә әллә никадәр идея сөзеп алган бит! Һәм нәрсә килеп чыккан инде, дисезде? Әлбәттә, яңа спектакль.

«Көтәм сине...» спектакленең премьерасы апрель аенда Г. Камал театрында узачак. Режиссер-куючы – автор үзе. Вакыйгалар булачак әниләр дәваланып яткан хастаханә палатасында бара. – Тамашачыга тәкъдим ителәчәк вакыйгалар – чынлап та тормышта булган хәлләр, – ди Илгиз Зәйниев. – Алар арасында хатыным һәм апасеңгелләрем сөйләгәннәр дә, туганнарым яки танышларым авызыннан ишеткәннәр дә, булачак әниләрнең интернет-форумнарыннан укыганнар да бар. Мелодраматик уйланылар – эсәрнең жанрын ул үзе шулай дип билгели. Татар тамашачысына «Ричард III», «Ике хужаның хезмәтчесе» кебек уңышлы, зур резонанс уяткан постановкалары белән таныш режис-

сер Зәйниев әлеге пьесаны театр сәхнәсенә чыгаруның чәтерекле эш булуын таный. Чөнки анда төртеп кенә күрсәтә торган күренешләр юк. – Хастаханә палатасына «бикләнгән» һәм геройлар күбесенчә ятып кына торган, карап торышка берни дә эшләми кебек күренгән спектакльгә динамика кергү кыен. Ләкин бу аларның эчке кичерешләре хисабына аклана. Аның әйтүенчә, «Көтәм сине...» спектакле бай сәхнә бизәлеше, күз явын алырлык костюмнар күрәп ияләнган тамашачыны шаккатырмас та, аның каравы, геройларның чуалган язмыш жепләрен минутлап сүтү өчен һәр сүзгә иштергә мәжбүр итәчәк. Спектакльнең геройлары чынлап та бик тормышчан килеп чыккан. Мөгаен, шуның

кадәресе житеп торыр – Илгиз Зәйниев барлык серне дә ачып бетермәде. Спектакльнең исеменә ике төрле мәгънә салынганлыгын әйтте режиссер. Гаиләдәге борчулар, фәлсәфи уйланылар, әхлакый кыйммәтләр һәм хәтта сәяси инанулар – менә шундый проблемаларны колачлый беренче карашка хатын-кызларныкы гына булып күренгән бу тема. Әле премьерасына кадәр үк спектакль турында шактый бәхәсләр булып алды, спектакльне куючыларның берсе дә читтә калмады бу бәхәстән. Шулай булгач, тамашачыга уйланырга урын булачак.

22,23,24 апрель
Г.Камал ис. театр
16+

ТӨЗҮЧЕЛӘР

КАЗАНГА АШЫГА

Россиянең иң зур төзелеш күргәзмәләренең берсе менә инде 21нче мартта Казанда үзенең ишекләрен ача. Халыкара «ВолгаСтройЭкспо» күргәзмәсе үз майданына Россия, Бельгия, Германия һәм Финляндия компанияләрен җыячак. Катнашучылар төзелеш, изоляция, бизәу материаллары, жиһазлар, станоклар һәм эш кораллары, төзелеш-юл техникасы һәм аңа запас детальләр, инженерлык системасы һәм коммуникацияләр өлкәсендәге яңалыкларны тәкъдим итәчәкләр. Бик кызык-лы эшлекле программа калган.

26–29 апрель

«Казан ярминкәсе» күргәзмәләре үзгә

12+

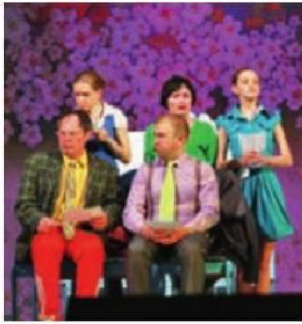

КАЧАЛОВ ТЕАТРЫНДА – ИТАЛИЯ

Качалов театры татарстанлыларны берәз «кыздырып» алмакчы. Тамашачы әле һаман да телдән төшмәгән «Дон Жуан»нан айнып та бетмәде, инде менә аны кабат гыйшык өөрмәсенә бөтереп алып кермәкчеләр. Яңа спектакль Эдуардо де Филиппоның 1946 елда язылган иң атаклы әсәре – «Филумена Мартурано» пьесасы буенча куела. «Брак по-итальянски» комедиясе үткен һәм беркемне дә кабатламый торган сюжетка корылган. Режиссер Александр Славутский куелышында ул ничек булып, анысын инде премьераны карагач әйтербез. Ләкин бер нәрсә бәхәссез: Светлана Романова һәм Михаил Галицкийдан торган актерлык дуэты – премьераны барып карау өчен бик яхшы сәбәп.

29, 30 апрель
В. Качалов ис. театр

12+

ЭХ, АЛМАГАЧЛАРЫ!

Алмагач иле авылы халкы зур түземсезлек белән яңа клуб ачылу тантанасына Президентның килүен көтә. Шау-гөр килеп бәйрәмгә әзерләнәләр. Көн-төн репетиция ясылар, биоләр кабатыйлар, өч телдә җыр өйрәнәләр, хатта авылның үз фокусчысы да табыла. Ләкин бер проблема бар... Әлеге тантанада кем беренче булып чыгыш ясар? Ветераннармы, авыл яшьләре яки шәһәр кунакларымы? Мондый бәхет кемгә тәтер? Бу ижади бәхәстә кем җиңәр, яңа клуб ачылышына Президент килерме-юкмы — боларның барысын да «Эх, алмагачлары!» музыкаль комедиясен карагач, үзегез белерсез.

4 май
К.Тинчурин ис. театр
12+

ИСКӘН ЖИЛЛӘР КӨНӘ...

Мәхәббәт ничек туа? Чын хисләрне табу мөмкинме? Бу сорауларга тормыш бары үзе генә җавап бирер. Өметсез мәхәббәт хисен кичергән Рамай үзенң чын ир-егет булуын исбатлар өчен армиягә китеп бара. Армиянең дә әле ниндиенә — һава десанты гаскәрләренә! Дөресен генә әйткәндә, штабта писарь булып хезмәт итә ул. Шулай булса да, көннәрдән бер көнне Рамайны да парашют белән сикерергә җибәрәләр... Искән җилләр егетне кайларга очыртып алып китәр соң?

2 май

Г.Камал ис. театр

12+

БРЮЛЛОВКА ЧИРАТ

Татарстанның мәдәни тормышында гаять зур вакыйга. Казанда Рус музейның Россиядә беренче мәдәни-күргәзмә үзәге ачылды. Әлеге «Төньяк Пальмира утрауы»ның ТР Сынлы сәнгать музейна сыенуы гажәп түгел — бу ике музейны озак еллар дәвам иткән дуслык бәйли. Татарстанлылар өчен әлеге факт истәлекле булачак, чөнки аның ачылышы күренекле рәссам Карл Брюллов күргәзмәсе белән башланып китәр дип көтелә. ДССМның өч залында рәссамның илле картинасы урын алачак, алар арасында «Автопортрет», «Девушка, собирающая виноград в окрестностях Неаполя» картиналары һәм атаклы «Последний день Помпеи»ның эскизлары бар.

19 июньгә кадәр
Рус музейның мәдәни-күргәзмә үзәге
6+

ДӨНЬЯНЫ АВАЗЛАР БУЕНЧА ТАЛУ

11 майда тамашачыны гаять үзәнчәлекле ял киче көтә. La Primavera оркестры һәм дирижер Рөстәм Абязов Казан тамашачысын күрү сәләтеннән мәхрүм талантлы музыкантлар белән таныштырачак. Казанга Адыгеевның атказанган артисткасы, Чехов ис. МХТ актрисасы, Сочидагы XI Кышкы Паралимпия уеннарын ябу тантанасының хәдлайнеры, халыкара һәм бөтенроссия конкурслары лауреаты Нафсет Чениб киләчәк. Әлеге кичәдә «Не-ЗаМи» триосы, Чаллыдан вокалистка Лилия Хәнипова һәм пианист Даниил Плешаков катнашчак. Концерт программасында Пуччини, Гуно, Дворжак, Россини, Гершвин, Легар, Дунаевский әсәрләре яңгыраячак.

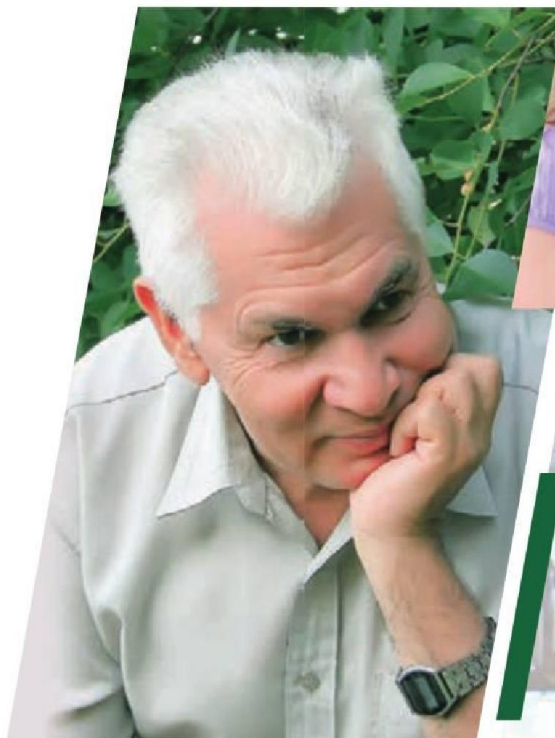
11 май
С.Сәйдәшев ис. ЗДКЗ
6+

«УҢГАН ХАЛКЫМНЫҢ ОСТА КУЛЛАРЫ»

ТР Милли музейда «Уңган халкымның оста куллары: татар халык һөнәрләре» күргәзмәсе эшли. Хәзер Татарстанда халык һөнәрчелегенң иң яхшы традицияләре яңартыла. Буыннар арасындагы бәйләнешне саклап, халык осталары көнкүрешнең яңа формаларына туры килә торган сәнгать әсәрләре тудыралар, һәм милли бизәкләрне, традицион ысулларны киң кулланалар. Күргәзмәдә XIX—XX гасырларга караган һөнәрчелек һәм кәсепчелек үрнәкләрен дә, бүгенге оста кулларның эшләнмәләрен дә күрергә мөмкин. Болар — Луиза Фәхретдинова ясаган бәрхет картиналар, Софья Кузьминых, Илдус Гайнетдинов, Наила Кумысникова кебек күн мозаика осталары башкарган нәфис эшләнмәләр. Күргәзмәне оештыручылар аны эчтәлегә белән генә түгел, интерактив зоналары белән дә кызыклы булып, дип ышана. Алтын белән чигү, күн мозаика, агачка уеп ясау, каллиграфия буенча мастер-класслар оештырылачак, «Жанланган экспозиция» дип аталган театральләштерелгән интерактив экскурсияләр үткөреләчәк.

РТ Милли музей
12+

ТАТАРСТАНДА ЯШИСЕҢ —

«ТАТАРСТАН»НЫ УКЫ!